

החברות שיצאו לאור בסיעתא דשמיא:

* **השבת בהלכה ובאגדה - ב' חלקים:** הלכות שבת המעשיות, בצרוף דברי אגדה להבנת מהותה וחיבותה של שבת קודשנו. * **הטהרה בהלכה ובאגדה:** הלכות טהרת המשפחה מבוארים בלשון ברורה וקלה. מותאם אף למתחילים בשמירת הטהרה. בצרוף דברי אגדה משולבים בשאלות אקטואליות, סיפורים ודברי חז"ל. כל החוברת בפורמט צבעוני מרהיב עין. * **הלכות סעודה.** * **הלכות כשרות המטבח.** * **הימים הנוראים בהלכה ובאגדה:** עם הסבר וחיווק נפלא לימים אלו, בצירוף עשרות משלים וסיפורים המושכים את הלב. כולל סדר הסליחות והתרת נדרים. * **חג הסוכות בהלכה ובאגדה:** תאור ניסי עם ישראל במדבר, חג הסוכות בירושלים בזמן בית המקדש, שמחת בית השואבה, סיפורים מרתקים על האושפיזין, ועוד. * **ימי החנוכה בהלכה ובאגדה:** סיפור נס חנוכה מדברי חז"ל וממקורות היסטוריים, מרתק במיוחד. מעשה יהודית ועוד. * **ימי הפורים בהלכה ובאגדה:** סיפור המגילה בהרחבה על פי מדרשי חז"ל, בלשון מרתקת עם הרבה מאוד חידושים מעניינים. וכן הרקע למלכות אחשורוש. כולל מגילת אסתר. * **חג הפסח בהלכה ובאגדה:** סיפור יציאת מצרים וקריעת ים סוף בהרחבה ממדרשי חז"ל בלשון סיפורית, מעניין ומרתק מאוד גם לליל הסדר. כולל הגדה של פסח עם פירוש קצר ומתוק. * **חג השבועות בהלכה ובאגדה:** סיפור נפלא ומרתק של מתן תורה, וכן מגילת רות משולבת בסיפורי המגילה עפ"י מדרשי חז"ל, שובה לב. * **ארבע התעניות ובין המצרים בהלכה ובאגדה:** סיפור חורבן בית ראשון ובית שני בהרחבה. המאורעות שאירעו בכל אחת מארבע התעניות. עשרה הרוגי מלכות. הכותל. הגאולה העתידה במהרה בימינו, ביאת המשיח ותחיית המתים. מרתק ונוגע ללב מאוד. * **מצוות הארץ בהלכה ובאגדה:** הלכות שמיטה, חלה, כלאים, ערלה, תרומות ומעשרות, יישוב ארץ ישראל. עם דברי אגדה נפלאים על טעמי המצוות, הסברים וסיפורים. * **ברכת החמה בהלכה ובאגדה:** עם חידושים נפלאים על השמש ופלאי הבריאה. * **כבוד אב ואם בהלכה ובאגדה:** ההלכות המעשיות דבר יום ביומו, עם מדרשי חז"ל וסיפורים מרתקים, מאלפים ומחזקים לשמירת המצוה כדת וכהלכה.

מחיר לחוברת: 3 ₪ בלבד. הטהרה - 5 ₪. מחיר כל הסדרה [15 חוברות] - 45 ₪.

ניתן לרכוש בנקודות המכירה:

ירושלים: * 050-2290082 * 02-5812712 (שמואל הנביא) * 02-6541776 (הר נוף) * 0545-810328 (גילה). **מעלה אדומים:** 0506-775847. **ביתר עילית:** 02-5800495. **בית שמש:** 0528-985558, 02-9995076. **קרית ספר:** 08-9741682. **אזור השומרון:** 052-670-5240, 052-364-3527. **חיפה:** 052-7657756. **רכסים:** 054-2456253. **אזור הקריות:** 050-6216177, 04-8492473. **כרמיאל:** 04-9988996, 0522-813833. **צפת:** 052-8336527, 04-6922707. **טבריה:** 0508-635701. **מגדל העמק, עפולה, נצרת והאזור:** 054-9788564, 052-3317399. **אלעד ותל אביב:** 054-8462984, 03-9323172. **בני ברק:** 052-7628506. **אור יהודה:** 052-8137213. **נתניה:** 054-3216219. **חולון:** 052-7605996. **רחובות:** 052-3922284. **אשדוד:** 052-7667048. **באר שבע:** 052-8594680. **נתיבות:** 052-7606283. **ראש העין:** 0545-250370. **קרית גת:** 052-7657534. **דימונה:** 08-6551202, 050-9100866. **ערד:** 054-8462467. **שדרות:** 0507-346671. **אפשרות למשלוח בדואר:** 02-5802398, 0506738366, 02-5800495.

ניתן להזמין הקדשה על הכריכה לרפואה, להצלחה וכדו', או הקדשה למוסדות וארגונים, לשמחות ולאירועים, כחודש וחצי לפני כל חג, בטלפון: 02-5800495.

כל הזכויות שמורות

אין להעתיק ולצלם ללא רשות מפורשת מהמו"ל. אין לרכוש חוברות למטרות מסחר כלל.

תוכן העניינים

שער האגדה

4.....	מבוא לחג השבועות.....
5.....	סיפור מתן תורה.....
16.....	משה אמת ותורתו אמת.....
18.....	הקדמה למגילת רות
20.....	מגילת רות משולבת בסיפור המגילה עפ"י מדרשי חז"ל.....
48.....	דוד המלך.....
57.....	ספר התהלים.....

שער ההלכה [מורחב]

59.....	הלכות חג השבועות.....
60.....	ההכנות לחג.....
64.....	ליל שבועות.....
65.....	סדר הלימוד בליל שבועות.....
69.....	מעט מהלכות ברכות המצויים בליל שבועות.....
72.....	סדר הבוקר.....
74.....	סדר יום שבועות.....
79.....	מהלכות יום טוב.....
83.....	הלכות עירוב תבשילין.....
85.....	הלכות תלמוד תורה.....

לתועלת המעיינים:

העמודים המסומנים בחוברת בהלכות ב- (), הם לפי הספר חזון עובדיה
הלכות יום טוב.

דברי האגדה שנכתבו בס"ד, הכל על פי דברי רבותינו במדרשים ובמפרשים
ומהספרים מעם לועז, התודעה, ועוד.

יש לציין שההלכות שבחוברת הן לכל הדעות, גם לבני אשכנז וגם לבני ספרד.
לבד מההלכות שבארנו בהם במפורש, שיש חילוק בין בני אשכנז לבני ספרד.

בס"ד

מבוא

חג השבועות, יום השישי בסיון, יום מתן תורתנו - כמה ציפתה הבריאה ליום הנשגב והמיוחד הזה! זהו היום שלמענו נברא העולם, היום שבו נהיה עם ישראל לעם, ממלכת כהנים וגוי קדוש. ביום זה בשנת 2448 לבריאת העולם הופיע הקב"ה בהר סיני לעיני כל ישראל, ונתן לנו את המתנה היקרה, חמדה גנוזה, תורתנו הקדושה.

ומאותה שנה, בכל שנה ושנה מחדש ביום זה חלה אותה הארה מיוחדת של קבלת התורה בלבו של כל אחד ואחד מעם ישראל, ועל כך היא שמחתנו. מסופר בגמרא (מסכת פסחים דף סח) על רב יוסף, שהיה מרבה במיוחד באכילה ובשמחה ביום הזה, אמר: "אי לאו האי יומא דקא גרים, כמה יוסף איכא בשוקא" - אם לא זה היום שגרם לי להגיע למה שאני - כמה "יוסף" יש בשוק... וגם אני הייתי אחד מהם. היום הזה - יום מתן תורתנו, הוא שעושה אותנו נבדלים, מרוממים ומנושאים מכל העמים. אשרנו, מה טוב חלקנו, ומה נעים גורלנו...!

יום זה - מלבד היותו יום מתן תורתנו, יש לו מעלות ומאפיינים נוספים, הבאים לידי ביטוי בשמותיו השונים:

חג הקציר - כמו שנאמר (שמות כג טז): "וְחַג הַקְּצִיר בְּפֹרֵי מַעֲשֵׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בְּשָׂדֶךָ...". בתקופה זו מסתיימת עונת הקציר, ובזמן שבית המקדש היה קיים היו מביאים מן החיטים החדשים שקצרו "מנחה חדשה", ועושים חג בבית ה'.

חג הביכורים - כמו שנאמר (במדבר כח כו): "וּבְיָוֶם הַבִּכּוּרִים בְּהַקְרִיבְכֶם מִנְחָה חֲדָשָׁה...". החל מיום זה מתחילה עונת הביכורים: כל אדם שיש לו מטע של פירות משבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, לוקח מן הפירות הראשונים הגדלים בעץ, שם אותם בטנא, ומביא אותם אל בית ה' בשירה ובזמרה ובהודיה לה' יתברך.

חג השבועות - כמו שנאמר (דברים טז ז): "וְעֵשֶׂת חַג שָׁבְעוֹת לַה' אֶלְהֵיךָ". ביום זה מסתיימת "ספירת העומר", שבה סופר כל אחד ואחד מעם ישראל שבעה שבועות החל ממוצאי היום טוב הראשון של פסח, מתוך ציפייה והכנה לקבלת התורה, כפי שעם ישראל ספרו את הימים כאשר יצאו ממצרים וציפו והתכוונו לקבלת התורה.

עצרת - שם זה אינו מן התורה, אלא כך כינו אותו חז"ל. כשם שבחג הסוכות יש "שמיני עצרת" - שמחת תורה, כך לחג הפסח יש יום שמיני - עצרת, שהוא חג השבועות, המהווה המשך ישיר לחג הפסח מבחינת המשמעות, כי ליציאתנו ממצרים מעבדות לחרות בחג הפסח, אין כל משמעות ללא קבלת התורה.

"ברוך אלוקינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת וחי עולם נטע בתוכנו...!"

שער האגדה

מתן תורה בהר סיני

מתן תורה

לפני למעלה משלושת אלפים ושלוש מאות שנה, ביום שבת קודש בששה לחודש סיון, שנת אלפיים ארבע מאות ארבעים ושמונה לבריאת העולם, רעש העולם והודעו, כאשר הופיע בורא עולם בהר סיני ונתן את התורה לעמו ישראל. מעמד זה נחקק באומה הישראלית לא כאירוע היסטורי מרשים שהפך לנחלת העבר, אלא כאירוע מרכזי שעליו מתבססים כל חיינו בעבר, בהווה ובעתיד. וכך כותב בורא העולם בתורה הקדושה (דברים פרק ד פסוקים ט - י):

”רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך: יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחרב באמר ה' אלי הקהל לי את העם ואשמעם את דברי אשר ילמדון ליראה אתי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת בנייהם ילמדון“.

חמדה גנוזה

אמרו חז"ל: תשע מאות שבעים וארבע דורות קודם שנברא העולם, ישב הקב"ה ודרש וחקר ובחן וצרף את כל התורה כולה. וכל דבר ודבר מדברי התורה בדק וחקר אותו מאתיים ארבעים ושמונה פעמים, כנגד מאתיים ארבעים ושמונה אברים שבאדם, ואחר כך הוציאו מפיו וקבעו בתורה.

וכאשר ברא הקב"ה את העולם, היתה מטרתו אך ורק למען התורה, שעם ישראל יקבלו את התורה ללמודה ויקיימוה. ולכן תכנן הקב"ה כל פרט ופרט בעולם באופן המתאים ביותר לקיום התורה. למשל: נצטוינו על מצות מילה ביום השמיני ללדת הבן, לכן הטביע הקב"ה בעולם "טבע" שמערכת קרישת הדם אצל התינוקות, מגיעה לבשלות מוחלטת ביום השמיני ללידתו. כמו כן נצטוינו על השביתה ממלאכה ביום השבת, לכן יצר הקב"ה את כוחות הנפש והגוף שבאדם, באופן שהוא זקוק ליום מנוחה שבועי. כך תוכנן כל פרט ב"טבע" לפי התורה - התורה היא היתוכנית האדריכלית של העולם, כמאמר הזוהר הקדוש: "איסתכל באורייתא, וברא עלמא" דהיינו הסתכל הקב"ה בתורה, ולפי התורה ברא את העולם.

אולם לא מיד לאחר בריאת העולם נתן הקב"ה את התורה, אלא המתין עוד עשרים וששה דורות, [שהם: אדם הראשון, שת, אנוש, קינן, מהללאל, ירד, חנוך, מתושלח, למך, נח, שם, ארפכשד, שלח, עבר, פלג, רעו, שרוג, נחור, תרח, אברהם, יצחק, יעקב, לוי, קהת, עמרם, משה רבנו] עד שמצא את הדור הראוי ביותר, דור יוצאי מצרים, שעבר מבחני אמונה רבים במצרים, ראה ניסים והתנסה בניסיונות. דור שראה עין בעין את השגחתו של בורא עולם, עשר המכות, יציאת מצרים, קריעת ים סוף ועוד, בו ראה הקב"ה את הדור המתאים ביותר לקבלת התורה. נמצא שבסך הכל המתין הקב"ה אלף דורות מיצירת התורה עד לנתינתה לנו עם ישראל, כמו שנאמר: "זכרו לעולם בריתו, דבר ציוה לאלף דור" - שנתן הקב"ה את התורה, שהיא הברית בינינו, לאחר אלף דור.

חג השבועות בהלכה ובאגדה

תקופת הבראה

הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים באותות ובמופתים גדולים, במטרה לקיים מה שהבטיח למשה רבנו: "בהוציאך את העם מצרים תעבדון את האלוהים על ההר הזה". לא נאמר תעבדו אלא תעבדון? קָמוּ קָמוּ לוֹ הַקִּבְ"ה לְמִשָּׁה, כי לא מיד בצאתם ממצרים יקבלו את התורה, אלא רק לאחר חמישים יום של הכנה, יקבלו את התורה על ההר הזה - הר סיני.

אומר המדרש, משל למה הדבר דומה? לבן המלך שהיה חולה, ואושפו חודשים ארוכים בבית חולים עקב מחלתו הקשה. כאשר סוף סוף הבריא וחזר לארמון המלך, פנו השרים ואמרו למלך: זמן רב בילה בנך היקר בבית החולים, עכשיו הגיע הזמן לשלוח אותו ללימודים אקדמאים, כדי שירכוש השכלה גבוהה כיאות לבנו של מלך. אמר המלך: בודאי שאשלח אותו ללמוד, אבל עכשיו אין זה הזמן המתאים, עדיין חלש הוא ולא התאושש מספיק ממחלתו. אתן לו לנוח בארמון עוד חודשיים שלושה, בהם יאכל מאכלים בריאים ומזינים, יצבור כח וישוב לאיתנו, ורק אז אשלח אותו ללמוד.

כך עם ישראל - היו מעונים ומיוסרים במצרים, עובדים קשה בחומר ובלבנים, ונחלשו בגופם ובנפשם, למדו מתועבות מצרים עד שהיו שקועים בארבעים ותשעה שערי טומאה. אך תכף כשיצאו ממצרים אמרו המלאכים להקב"ה: רבונו של עולם, הנה הגיע הזמן לתת להם את התורה. אמר להם הקב"ה: קודם ינחו מן העמל הגדול של גלות מצרים, ויאכלו את המן שהוא המזון הרוחני הנוצר מן השמים נולכן ברכו עליו 'המוציא לחם מן השמים', וישתו מים מבארה של מרים, ויאכלו שליו, כדי שיתחזק גופם. ויתחזקו עוד ברוחניות על ידי שיראו בעיניהם את קריעת ים סוף ומלחמת עמלק, ורק אחר כך אתן להם את התורה.

ספירת העומר

ואכן במשך חמישים יום מיציאת מצרים ועד מתן תורה, התעלו ישראל ויצאו מארבעים ותשעה שערי טומאה שהיו שקועים בהם, ונכנסו לארבעים ותשעה שערי קדושה, שאז כבר היו די ראויים לקבל את התורה. ואמנם ישראל, מרוב חיבתם לתורה היו מונים בכל יום ואומרים: הרי עבר יום אחד, הרי עברו שני ימים, הרי עברו שלושה וכן הלאה, והנה אנו מתקרבים אל היום הנכסף. לכך נקבעה ספירה זו לדורות, כי בכל שנה ושנה בימים אלו, חלה אותה הארה מיוחדת של התעלות רוחנית, עם הכנה וציפייה לקבלת התורה.

ריב ההרים

איה הוא המקום אשר יזכה בזכות הגדולה הזו, שבו תינתן התורה? אומר המדרש: בשעה שבא הקב"ה לתת את התורה בהר סיני, היו ההרים רצים ומתדיינים אלו עם אלו. הר תבור בא מבית אלים והר כרמל הגיע מאספמיא. אמר הר תבור: עלי תינתן התורה! ואילו הר כרמל טען: עלי תינתן התורה! אמר הקדוש ברוך הוא: "למה תרצדון הרים גבוננים?!" לא עליכם אתן את התורה אלא על הר סיני, כיון שאתם בעלי גאווה וקטטה, אבל הר סיני הוא נמוך וצנוע מכם. ללמדנו שאת התורה ניתן להשיג מתוך ענוה, ולא על ידי גאווה ומריבות.

חג השבועות בהלכה ובאגדה

סיבה נוספת לכך שהתורה לא ניתנה על הר תבור והר כרמל, משום שהיו הגויים עובדים עליהם עבודה זרה, ואין ראוי שתשכון השכינה במקום כזה. לעומת זאת הר סיני, בגלל היותו נמוך, לא החשיבוהו הגויים ולא עבדו עליו מעולם ע"ז.

"ויסעו מרפידים"

בראש חודש סיון, יום שני, בשנת 2448 לבריאת העולם - יצאו עם ישראל מרפידים ובאו למדבר סיני. כאשר היו עם ישראל **ברפידים**, נלחם בהם עמלק, כיון שרפו ידיהם מן התורה. וכמו כן היה בהם גם **פרוד** לבבות. אך עכשיו - "ויסעו מרפידים", הסיעו והרחיקו את עצמם מרפיון ידיים ומפרוד הלבבות. ואז זכו למה שנאמר: "ויחן שם ישראל נגד ההר" - כאיש אחד בלב אחד, מוכנים בחשק ובהתלהבות, באהבה ואחוה לקבלת התורה.

משה והמלאכים

בשני לחודש סיון, יום שלישי בבוקר, עלה משה אל ההר. אמרו חז"ל: בשעה שעלה משה למרום לקבל את התורה, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבונו של עולם, מה לילוד אשה בינינו? אמר להם הקב"ה: לקבל את התורה בא. אמרו לו: חמדה גנוזה יש לך בבית גנוזך, השמורה לך 974 דורות קודם שנברא העולם, ואתה בא לתת אותה לבשר ודם? תשאיר את התורה לנו המלאכים, שאיננו חוטאים לעולם! אמר לו הקב"ה למשה: החזר להם תשובה. אמר משה: רבונו של עולם, ירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם. אמר לו: אל תפחד, אחוז בכסא כבודי והחזר להם תשובה! אז נתעטף משה בזיו השכינה, לבש עזו ואמר: התורה שה' רוצה לתת לנו - מה כתוב בה? "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", האם אתם ירדתם למצרים והשתעבדתם לפרעה? ועוד נאמר בה: "כבד את אביך ואת אמך", וכי אתם יש לכם אב ואם? ועוד נאמר בה אזהרות: "לא תרצח", "לא תנאף", "לא תגנוב" - האם קנאה יש ביניכם? האם יצר הרע יש ביניכם שאולי יפתה אתכם לרצוח או לגנוב? או הודו כל המלאכים למשה שהוא צודק, ומגיע לו לקחת את התורה, וכל מלאך ומלאך מסר לו מתנה מסודות התורה וכל מיני סגולות ורפואות, שנאמר (תהלים פרק סח פסוק יט): "עֲלִיתָ לְמָרוֹם שְׁבִיתָ שְׁבִי לְקַחַת מִתְּנוּת בְּאָדָם". גם מלאך המוות מסר לו מתנה - את סוד מעשה הקטורת שהוא ענין גדול המסוגל לעצור מגפה בעולם ונכמו שבאמת אהרון הכהן השתמש בסגולה זו ועצר בה את המגפה שהיתה לאחר מעשהו של קורח, כמבואר בפרשת קורח (במדבר פרק יז פסוקים ו - טו).

ההקדמה לנתינת התורה

וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים וַיְקַרְא אֵלָיו ה' מִן הָהָר לֵאמֹר, כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתֹגִיד לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל: אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרַיִם וְאֲשָׂא אֶתְכֶם עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים וְאָבֵא אֶתְכֶם אֵלַי: וְעַתָּה אִם שְׁמוּעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקִלִּי וְשִׁמְרֶתֶם אֶת בְּרִיתִי וְהִיִּיתֶם לִי סֵגֻלָּה מִכָּל הָעַמִּים כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ: וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מְמַלְכֶת כְּהַנִּים וְגוֹי קְדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּדְבֹּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות יט פסוקים ג - ו).

אמרו חז"ל: כה תאמר לבית יעקב - אלו הנשים. ותגיד לבני ישראל - אלו האנשים. אמר הקב"ה למשה שידבר תחלה עם הנשים, ומדוע? ידע בורא עולם, כי כח גדול טמון בנשים להטות את לב העם לכאן או לכאן. אמר הקב"ה: כאשר בראתי את

חג השבועות בהלכה ובאגדה

העולם, נתגליתי ודברתי רק אל אדם ולא אל חוה, וחוה בכח השפעתה פיתתה את האדם שלא לשמוע לקול ה' וקלקלה את העולם. הפעם אקרא לנשים תחילה, כדי שלא יבטלו את התורה, אלא יחזקו את ידי בעליהן בתורה, ויחנכו את בניהן בדרך הישר.

תשובת עם ישראל

ראז: וַיַּעֲנוּ כָּל הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה.

בשלישי לחודש סיון, יום רביעי בבוקר, עולה שוב משה אל ההר: וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת דְּבָרֵי הָעָם אֵל ה'.

רצון ה' לדבר עם משה לפני כולם

אז שוב אומר לו הקב"ה למשה: וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הֲנִי אֶנְכִּי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הָעָנָן, בְּעִבּוֹר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרֵי עַמְּךָ וְגַם בְּךָ יֵאֱמִינוּ לְעוֹלָם - אומנם עם ישראל כבר מאמינים בך שאתה שליחי, על ידי האותות והמופתים שעשית להם, כמו שנאמר לאחר קריעת ים סוף: וַיֹּאמְרוּ בְּה' וּבְמֹשֶׁה עֲבָדוּ, אך עדיין לא די בכך. אמונה כזאת עלולה להשכח ולהחלש במשך הזמן. עם ישראל יוכלו לטעון: אולי היה משה רבנו מכשף גדול והצלחה לעשות מופתים גדולים, אך אין הוא שליח ה'! וכך יעזבו כליל את התורה והמצוות, שנאמרו להם על ידי משה בשם ה'. לכן אני רוצה שהם יראו עין בעין כיצד אני מדבר אתך, כדי שגם אם במשך הדורות יקום פתאום איזה אדם שינסה לשכנעם על ידי מופתים, ויאמר להם שהקב"ה נגלה אליו ואמר לו לשנות את התורה, הם לא יאמינו לו, אלא יוכלו לומר לו: כל עוד שלא ראינו בעינינו את הקב"ה מדבר אתך, לא נאמין לך שאתה שליח ה', שהרי את משה רבנו ראינו שמדבר עם ה'.

תשובת עם ישראל - התנגדות מוחלטת

עם ישראל מגלים התנגדות מוחלטת להצעה זו, ואומרים למשה כי אינם רוצים לקבל את התורה על ידי שליח, שהרי אינו דומה שומע דברים מפי שליח המלך, לשומע דברים מפי המלך בכבודו ובעצמו. ומבקשים הם - "רצונו לראות את מלכנו!" רוצים הם לשמוע את עשרת הדברות אך ורק מפי הקב"ה בכבודו ובעצמו, ולחזות בזיו השכינה.

ברביעי לחודש סיון, יום חמישי בבוקר, עולה שוב משה אל ההר, וַיִּגַּד מֹשֶׁה אֶת דְּבָרֵי הָעָם אֵל ה'.

שלושת ימי ההגבלה

אומר הקב"ה למשה: אם זהו רצונם של עם ישראל, שאדבר עמהם ישירות, עליהם להתקדש בקדושה יתירה, לזכך את גופם שיהיו ראויים לדרגה כה גבוהה, ולכן:

"לֶךְ אֶל הָעָם וְקִדְשָׁתָם הַיּוֹם וּמָחָר וּכְבָּסוּ שְׂמֹלֹתָם: וְהָיוּ נֹכְנִים לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יֵרֵד ה' לְעֵינַי כָּל הָעָם עַל הַר סִינַי: וְהִגַּבְלָתָ אֶת הָעָם סָבִיב לְאָמְרִי, הִשְׁמְרוּ לָכֶם יְעוֹלוֹת בָּהָר וּנְגַע בְּקִצְהוֹ כָּל הַנֶּגַע בָּהָר מוֹת יוֹמָת."

ירד משה באותו יום לעם ישראל ואמר להם את דברי ה'. ואכן במשך שלושה ימים - ד', ה', ו' לחודש סיון, המכונים "שלושת ימי ההגבלה" - קידשו עם ישראל את עצמם,

חג השבועות בהלכה ובאגדה

פרשו מנשותיהם, טבלו וכבסו בגדיהם. באותם ימים לא עסקו כלל בענייני העולם הזה, אלא ישבו לפני החכמים ושמעו דברי מוסר ויראת שמים, כדי שתהיה כל מחשבתם בעניינים רוחניים בלי שום מחשבה זרה, ויהיו מוכנים לקבל את התורה מתוך קדושה וטהרה.

כמו כן באותם ימים התקדש הר סיני לקראת תפקידו הגדול, ונאסר על העם להתקרב ולנגוע בו. ומחשש שמא משהו התקרב מדאי להר, עשה משה רבנו גדר גבול מסביב להר במרחק של אלפיים אמה (960 מטר) מן ההר. ונעשה נס פלא פלאות, שהגבול עצמו היה מדבר ואומר: "הִשְׁמְרוּ לְכֶם עֲלוֹת בְּהָר וְנִגַע בְּקִצְחוֹ כֹּל הַנִּגַע בְּהָר מוֹת יוֹמֵת". אמנם ביקשתם לראות את השכינה, כמו שהעם רואה את מלכו בשר ודם. אולם יש הבדל בין זה לזה: כשהמלך עובר לפני עמו, כולם מצטופפים ודוחקים זה את זה, כדי לראות את המלך ברור מקרוב. אבל כאן אין כבוד השכינה בכך, ולכן "כל הנוגע בהר מות יומת".

"ספר הברית"

ביום רביעי לחודש סיון, לימד משה רבנו לעם ישראל את שבע מצוות בני נח, לבד ממצוות שבת, פרה אדומה, דינים וכיבוד הורים, שאמר להם כבר בהיותם באחת המסעות - ב'מרה'. ואז כתב את "ספר הברית" שהוא חלק מספר התורה - כל פרשיות התורה שמתחילת ספר בראשית ועד פרשת מתן תורה.

שנים עשר מזבחות

ביום חמישי לחודש סיון, יום שישי, השכים משה בבוקר ובנה מזבח לרגלי הר סיני, ובנה גם 12 מצבות, שעליהם הקריבו בכורי ישראל קרבנות לה'. וירד מלאך מן השמים וחילק את הדם של הקורבנות לשני חלקים שוים בדיוק. לקח משה רבנו חצי מהדם ושם בכלים מיוחדים הנקראים 'אגנות', ואת חצי הדם הנוותר זרק על המזבח.

קריאת התורה

באותו יום קרא משה לפני העם את מה שכתב אתמול ב'ספר הברית'. שמעו ישראל את כל מאורעות העולם מאז ששת ימי בראשית, שמעו על הדורות שחטאו ונענשו כמו: דור המבול, דור הפלגה, אנשי סדום ועמורה. ומאידך שמעו גם על הצדיקים שעשו את רצון ה' באמת וזכו לקשר הדוק מיוחד ותמידי עם בורא עולם, כמו אברהם אבינו, יצחק אבינו, יעקב אבינו, שנים עשר שבטי יה, ושאר הצדיקים. ועל ידי זה התעוררו לאהבת ה' ויראת שמים.

הודעה מראש

כמו כן הודיע משה מראש לעם ישראל, את כל העונשים והקללות הכתובים בתורה, כדי שלא יאמרו: אילו היינו יודעים שהעונשים כל כך חמורים, לא היינו רוצים לקבל את התורה. אבל עם ישראל שמעו את הדברים ובכל זאת תגובתם היא: "כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע".

כריתת הברית

כששמע משה מפי עם ישראל את הסכמתם לקבל את התורה ולהתחייב בעשיית המצוות, על אף שעדיין לא שמעו מהן המצוות, לקח מהדם שב'אגנות', והיזה עליהם

חג השבועות בהלכה ובאגדה

ואמר: "הנה דם הברית אשר פרת ה' עמכם על כל הדברים האלה". עכשיו נכרתה ברית ביניכם לבין הקב"ה ונקשרתם להקב"ה בקשר הדוק ומיוחד. ומחר בעזרת ה' תקבלו את התורה עם כל שאר המצוות. אותו כתם של דם שנעשה על בגדיהם, היה יקר בעיניהם כתכשיט מיוחד, שעל ידו נכנסו בברית עם הקב"ה.

כי אני ה' רופאך

כשיצאו ישראל ממצרים, היו רובם בעלי מומים: זה עיור, זה חרש, זה צולע וזה גידם. זאת משום שבמצרים היו כל היום עובדים בעבודת פרך, עושים טיט ולבנים, ולא פעם ניזוקו מ'תאונות עבודה' - פעמים רבות נפלו אבנים מן הבנין ושברו את ידיהם או רגליהם, או שנדקרו מן העצים ונעקרו עיניהם, וכדומה. אמר הקדוש ברוך הוא, אין זה מכבוד התורה שאתן אותה לבעלי מומים. מיד רמו הקב"ה למלאכי השרת וירדו ורפאו את כל אחד ואחד. וכך כל העיוורים נעשו פקחים והחלו לראות, כמו שנאמר: "וכל העם רואים את הקולות". וכל החרשים החלו לשמוע, שנאמר: "נעשה ונשמע". וכל החיגרים החלו ללכת ברגליהם, כמו שנאמר: "ויתיצבו בתחתית ההר". וכך לא היה ביניהם לא מצורע ולא חיגר, לא אילם ולא חרש, לא טיפש ולא שוטה, אלא כולם היו חכמים ומושלמים בכל גופם. וזה שאומר הכתוב: "כולך יפה רעייתי [עם ישראל], ומום אין בך".

אומות העולם והתורה

בשעה שרצה הקב"ה לתת את התורה לישראל - נתגלה תחילה למלאכי אומות העולם (כידוע - לכל אומה יש שר למעלה בשמים הממונה עליה), ושאל אותם אם ברצונם לקבל את התורה. זאת כדי שלא יהיה להם פתחון פה בעתיד לקום ולומר: "אילו היית מציע לנו את התורה, אף אנו היינו מוכנים לקבלה, ולמה יגיע שכר מיוחד דווקא לעם ישראל?"

בתחילה הופיע לפני שרו של אדום בני עשו, אמר לו: האם רוצים עמך לקבל את התורה? שאל אותו: מה כתוב בה? אמר לו: "לא תרצח". אמר שרו של עשו: הלוא כל הרכוש של עשו הוא הרציחה, ואף יצחק ברך אותו ואמר לו "על חרבך תחיה", לא נוכל לקבל את התורה! הלך הקב"ה אל השר של עמון ומואב, אמר לו: האם ברצונכם לקבל את התורה? שאל השר: מה כתוב בה? ענה לו הקב"ה: "לא תנאף". מיד השיב השר ואמר: הרי כל ביאתנו לעולם היתה על ידי מעשה זימה של לוט ובנותיו, לכן התורה אינה מתאימה לנו! הלך הקב"ה אצל השר של הערבים בני ישמעאל, ואמר לו: האם ברצונכם לקבל את התורה? שאל אותו: מה כתוב בה? אמר לו הקב"ה: "לא תגנוב". ענה השר ואמר: אין זה מתאים לנו! שהרי על ישמעאל נאמר "ידו בכל", ואין אנו יכולים להסתדר בלי לגנוב. וכך הלך הקב"ה וערך סבב אצל כל העמים והלשונות... אך אף אומה ולשון לא רצו לקבל את התורה!

רוסיה טענה: איך אוכל לקיים "אנוכי ה' אלוהיך... לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני?" הלוא חונכנו מקטנותנו כי "סטאלין אבינו ורוסיה אמנו!". האנגלים טענו: כיבוד הורים זה ממש לא בשבילנו, העולם נועד לצעירים. אנו מוכנים להקדיש אולי יום אחד בשנה עבור האם, נקרא לו "יום האם", נשלח לאמא זר פרחים ובנובוניריות. אבל נטל של כיבוד יומיומי אינו בא בכלל בחשבון! הגרמנים טענו: לחיות בלי לרצוח? אלו הם

חג השבועות בהלכה ובאגדה

אינם חיים. ואל תשכח, בורא עולם, שיש לנו כבר ותק ודיפלומה במלחמות. אנו הובלנו את העולם לשתי מלחמות עולם!

האמריקאים לעומתם טענו כי הדרישה של התורה: "לא תחמוד בית רעך... וכל אשר לרעך" - הינה ממש מוגזמת. הרי הדשא של השכן תמיד ירוק יותר, והמכונית שלו הרבה יותר נוצצת. ובכלל, היעד הבא שלנו בחיים זה לבנות וילה שתוציא לשכנים את העיניים. לצרפתים דווקא היה קשה יותר עם האיסור "לא תנאף". מה זאת אומרת? הם התקוממו, האם אתה בא לומר לנו, בורא עולם, כי עלינו להתלבש ולנהוג ב"צניעות"? הרי כל רשתות האופנה החדשניות הן מתוצרתנו, והכלל הידוע אומר: כמה שיותר פרוץ, זה יותר יפה ויותר מודרני!

נעשה ונשמע

לאחר שכל העמים לא רצו לקבל עליהם את התורה, נעשה רעש גדול בעולם. הארץ הזועזעה ופחדה שמא גם עם ישראל לא ירצו לקבל את התורה, ואז היא תחרב, שהרי תנאי מפורש התנה הקב"ה עם מעשה בראשית, אם ישראל יקבלו את התורה - מה טוב, ואם לא - תחזור הארץ לתוהו ובוהו, כמו שנאמר: "אם לא בריתי [שזו התורה] יומם ולילה - חוקות שמים וארץ לא שמתיו".

ומה באמת היתה תגובתם של עם ישראל, כאשר שאל אותם הקב"ה אם ברצונכם לקבל את התורה? כולם ענו מיד ואמרו פה אחד: "נעשה ונשמע". קודם כל אנחנו מקבלים על עצמנו לעשות כל מה שתאמר לנו, ואחר כך נשמע מה כתוב בה! או אז שקטה הארץ.

אמר רבי אלעזר בן ערף: בשעה שנגלה הקב"ה לישראל לתת להם את התורה, ירדו עמו ששים רבוא - 600,000 - מלאכים, והכתירו את כל אחד ואחד מישראל בשני כתרים ששם המפורש כתוב בהם. כתר אחד כנגד מה שאמרו "נעשה" וכתר שני כנגד מה שאמרו "נשמע". והגיעו עם ישראל באותה שעה בדרגה גבוהה יותר מן המלאכים!

היום הגדול מגיע

והנה הגיע היום השישי בסיון, יום שבת קודש, היום המיוחד והמצופה, היום שלמענו נברא כל העולם. היום שהתורה מצפה לו כבר אלף דורות.

"וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בְהִיט הַבֶּקֶר וַיְהִי קֶלֶת וּבְרָקִים וַעֲנַן כָּבֵד עַל הָהָר וְקֵל שֶׁפֶר חֹזֵק מְאֹד וַיַּחֲרֵד כָּל הָעָם אֲשֶׁר בְּמַחֲנֵה: וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת הָעָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן הַמַּחֲנֶה וַיִּתְיַצְבוּ בְּתַחֲתֵית הָהָר: וְהָרַ סִינַי עָשָׂן כֻּלּוֹ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו ה' בָּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׂנוּ כַּעֲשֵׂן הַכִּבְשָׁן וַיַּחֲרֵד כָּל הָהָר מְאֹד: וַיְהִי קוֹל הַשֶּׁפֶר הוֹלֵךְ וְחֹזֵק מְאֹד מֹשֶׁה יִדְבֵר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְּקוֹל: וַיִּרְדּוּ ה' עַל הָרַ סִינַי אֶל רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא ה' לְמֹשֶׁה אֶל רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה:"

אותו יום מעונן היה, וירד גשם קל כמו שנאמר: "גם שמים נטפו, גם עבים נטפו מים". על ההר ירד ענן כבד, חושך וערפל, כדי שבני ישראל יוכלו יותר להתרכז בדיבורו של ה' (כי כידוע, כשנחלש כוח של חוש הראיה, גדל כוחו של חוש השמיעה יותר). הרעמים רעמו

חג השבועות בהלכה ובאגדה

והברקים הבריכו. ברקים ורעמים אלו, לא היו כמו שאנו רגילים לראות ולשמוע בחורף, אלא היו קולות חזקים במיוחד, עד שכל מי ששמע אותם אחז אותו חיל ורעדה. אל קולות אלו התלוו קולות המלאכים, שהיו משוררים להקב"ה, כפי שהם משוררים בכל יום. וזכו בני ישראל ביום זה לשמוע את קולם.

"וקול שופר חזק מאוד" - פתאום נשמע קול חזק של שופר, והקול הולך ומתגבר, הולך ומתחזק. ניכר כי זה אינו קול אנושי, אשר מטבעו הולך ונחלש, אלא קול אלוהי. היה זה קול שופר מקרנו של האיל שהעלה אותו אברהם אבינו לעולה במקום יצחק בנו. תקיעה זו באה לעורר את ליבם של ישראל לעבודת ה' ולהרחיק מחשבות זרות והרהורים של הבלי העולם הזה, כמו שנאמר: "היתקע שופר בעיר, והעם לא יחרדו?!"

לילה טוב

והיכן היו ישראל באותו זמן? באותו לילה, שהיה ליל שבת, היו ישראל שמחים וטובי לב, שנתם ערבה להם מאוד, ומכיון שהלילות בתקופה זו קצרים מאוד, ישנו עוד שעתיים לאחר שהאיר היום. בשעה שהופיע הקב"ה על הר סיני בקולות וברקים, עדיין עם ישראל היו ישנים. היה משה מהלך בכל מחנה ישראל ומעוררם ואומר להם: כבר הגיעה שעת הכנסת הכלה לחופה. והקב"ה בענוותנותו כביכול יצא לקבלם והלך לפניו, כמו שנאמר: "ה' בצאתך לפני עמך". אך יחד עם זאת היתה כאן הקפדה על עם ישראל, על כך שלא קמו השכם בבוקר, וכתיקון לכך אנו נוהגים לעשות "תיקון ליל שבועות", שנשארים ערים כל הלילה ועוסקים בתורה, כפי שיבואר להלן בשער ההלכה.

שמעו ישראל את קולות הרעמים, את קולות המלאכים, ומעל הכל את קול השופר, הזדעזעו וחרדו, ולא רצו לצאת מאוהליהם. אמנם הם עצמם ביקשו לפני יומיים ממשה רבנו: 'רצוננו לראות את מלכנו', אך עכשיו התחרטו ולא רצו לזוז ממקומם. הוציאם משה בכח והעמידם תחת הר סיני, עודד אותם והכניס בלבם אומץ ורצון לשמוע את דבר ה'.

אש ותמרות עשן

הדליק הקב"ה את הר סיני כולו באש. היתה זו אש מיוחדת של קדושה, והמטר שירד עליה לא כיבה אותה.

אמר רבי שמעון בן לקיש: ביום מתן תורה היה הכל של אש: התורה עצמה היתה כתובה באותיות של אש שחורה על גבי אש לבנה. משה רבנו היה כמו שלהבת אש שנתיראו ישראל לגשת אליו. כל המלאכים היו של אש. הר סיני היה בוער באש. וירד הקב"ה לעם ישראל באש הגדולה, ודבריו נשמעו מתוך האש. היה זה מראה נורא ומפחיד. ולמה ניתנה התורה מתוך האש והחושך? ללמדנו שכל אדם המשתדל לעסוק בתורה ולקיימה, ניצול מן האש של גהינם ומחשכת הגלות.

התמלא הר סיני כולו עשן. אך הפלא הוא שהעשן לא יצא מן האש עצמה אלא מן ההר, ולא התפזר העשן לצדדים אלא עלה ישר. והיו בו כל הריחות הטובים של גן עדן, המשיבים את הנפש. על עשן זה אמר שלמה המלך בשיר השירים: "מקוורת מור ולבונה".

העולם מזדעזע

בשעה זו הזדעזעו ההר יותר מאשר ברעידת אדמה. וברגע שהזדעזעו הר סיני, הזדעזעו ונרעשו כל ההרים שבעולם, והיו עולים ויורדים. הימים והנהרות ברחו ממקומם, הירדן נסוב לאחור, וכל האילנות והסלעים רעשו. יצאה בת קול ואמרה: "מה לך הים כי תנוס, הירדן תסוב לאחור, ההרים תרקדו כאילים, גבעות כבני צאן?" והם ענו ואמרו: מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב!".

וואמרו חז"ל, בשעה שחפר דוד המלך את היסודות של בית המקדש, הגיע לעומק של חמישים אמה (25 מטר), ומצא חרס אחד תקוע באדמה. רצה להוציא אותו ולזרוקו. אמר לו החרס: אין אתה יכול עלי, משום שאני סותם את התהום. שאל אותו דוד המלך: כמה זמן אתה נמצא כאן? אמר לו: משעה שהקב"ה השמיע את קולו על הר סיני ואמר "אנוכי ה' אלוקיך" נודעוה הארץ ועמדה לטבוע. אז שלח אותי הקב"ה לכאן לסתום את התהום שלא יעלה ויציף את הארץ. ובשעה שרואים אותי המים, ששם המפורש כתוב עלי, מיד הם חוזרים לאחוריהם}.

חופה עם קדושין

הר סיני היה נוצץ כמיין אבן יקרה הנקראת 'בדולח'. ועקר אותו הקב"ה ממקומו, והגביה אותו מעל ראשי בני ישראל, וכך נשאר ההר תלוי באויר, כמיין חופה שבה קידש הקב"ה את ישראל להיות לו לעם. העדים שאמורים להיות בחופה - היו הם השמים והארץ, והכתובה היתה התורה. יחד עם זאת היה ההר התלוי באויר, גורם מרתיע. אמר הקב"ה לישראל: אם מקבלים אתם את התורה - מוטב, ואם לאו - שם תהא קבורתם, כי אין קיום לעולם ללא התורה.

אומנם אמרו עם ישראל 'נעשה ונשמע' וחפצו לקבל את התורה מרצונם הטוב, אך לגבי התורה שבעל פה, המלאה בפרטים רבים, חששו שלא יוכלו לעמוד בכל זה, ולא חפצו לקבלה. ועל זה כפה עליהם את ההר כגיגית. אך האמת שלבסוף גם את התורה שבעל פה, קבלו עם ישראל מרצון, בזמנו של מרדכי היהודי לאחר שהצילם הקב"ה מגורתו של המן הרשע, כמבואר בחוברת 'ימי הפורים בהלכה ובאגדה'.

קול דממה דקה

עומדים כולם בתחתית ההר, מוכנים ומזומנים לקבלת התורה. מאחר שרצה הקב"ה להיגלות שם ולתת את התורה לישראל, נשתתק כל העולם: שום עוף לא פרח, לא היתה שום פרה גועה, ושום בריה לא פצתה את פיה להשמיע קול. ואפילו המלאכים פסקו משירתם ודממו. היה העולם דומה כאילו הוא ריקן מבריות. ואז כפף הקב"ה את השמים על הר סיני, ומן השמים הופיע לישראל, כמו שנאמר: "אָתָם רְאִיתֶם פִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבְרַתִּי עִמָּכֶם".

קול ה'

מתוך האש הגדולה שהיתה על הר סיני, יצא קול חזק מאוד והשמיע את עשרת הדברות, כמו שנאמר: מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעַךְ אֶת קוֹל לְיִסְרָךְ וְעַל הָאָרֶץ הִרְאָךְ אֶת אֲשׁוֹ הַגְּדוּלָּה וּדְבָרָיו שְׁמַעַתְּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ: היה זה קול פלא. רבי יוחנן אומר: כל קול נחלק לשבעה קולות, כדי שכל אחד ישמע כפי יכולתו: משה רבנו לפי כוחו, הגברים לפי כוחם, הנשים לפי כוחן, הנערים, הילדים, התינוקות, והזקנים. ואותם שבעה קולות נחלקו לשבעים שפות כדי שכל 70 האומות ישמעו ויבינו.

חג השבועות בהלכה ובאגדה

היה הקול מקיף את העולם כולו. שמעו ישראל את הקול יוצא מצד דרום, והיו הולכים לשם לשמוע את הקול, אך לפתע שמעו את הקול בא מן הצפון. הלכו לצד צפון ובא הקול למזרח, הלכו למזרח ובא הקול למערב. וכשבאו ישראל לצד מערב בא הקול מן השמים. נשאו עיניהם למעלה למרום והנה יוצא הקול מן הארץ. אז למדו עם ישראל כי "מלוא כל הארץ כבודו", ישתבח שמו לעד.

"וכל העם רואים את הקולות" - עם ישראל לא רק שמעו, אלא גם ראו את הקולות. דעתם נעשתה כל כך מזוככת, עד שהיו בדרגת המלאכים, והיו מסוגלים לראות את הקולות שהם מציאות רוחנית. כל אותו הדור - קטנים וגדולים - הגיעו למעלת הנבואה ושמעו את דברי ה', ובכך התמלאה בקשתם של ישראל ירצוננו לראות את מלכנו, כמו שנאמר: "פנים בפנים דיבר ה' עמכם", וראו ישראל מה שלא השיגו ולא ישיגו לראות נביאים אחרים עד ביאת המשיח.

גם הגויים הודו

בהיות הקול הולך מסוף העולם ועד סופו, רעם כל העולם, ואחזה רעדה גדולה את כל מלכי אומות העולם בהיותם יושבים בארמונותיהם. התאספו כולם והלכו אל בלעם שהיה הנביא שלהם. אמרו לו: מה הקול הזה שאנו שומעים? האם רוצה הקב"ה להביא מבול ולהחריב את העולם? אמר להם: שוטים שכמותכם, כבר נשבע הקב"ה שלא יביא עוד מבול לעולם, אלא חמדה גנוזה יש להקב"ה בשמים, והוא בא לתת אותה לבניו. מיד הודו כולם ואמרו: "ה' עוז לעמו יתן, ה' יברך את עמו בשלום".

איזה בושות

באותה שעה נתן הקב"ה כח לכל העבודות הזרות שבעולם לבוא ולהשתחוות מול השכינה. וכן נעשה נס שנתמלאו פיותיהם מים והיו יורקים על הבריות ומביישים ומבזים אותם ואומרים להם: עזבתם את אדון העולם שברא את השמים ואת הארץ, והלכתם לעבוד לנו הפסלים, אשר פה להם ולא ידברו!

חיל ורעדה יאחזון

בני ישראל, ששמעו את קול ה' פנים אל פנים, לא היו מסוגלים לשאת את גודל הקדושה. ושלוש קבוצות היו בהם:

הקבוצה האחת - המון העם, פרחה נשמתם בכל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה, כמו שנאמר: "נפשי יצאה בדברו". ועלתה הנשמה עד כסא הכבוד. אמרה התורה לפני הקב"ה: רבונו של עולם, לחינם בראת אותי 974 דורות לפני בריאת העולם?! וכי יש מלך שבשעה שמשיא את בתו [התורה] - הורג את בני ביתו?! מיד החזירה התורה את נשמתם של ישראל כל אחת למקומה, כמו שנאמר: "תורת ה' תמימה משיבת נפש".

הקבוצה השנייה - היתה בדרגה גבוהה יותר, הם היו מסוגלים יותר לשאת את גודל הקדושה, ולא פרחה נשמתם. אך יחד עם זאת, בכל דיבור ודיבור שאמר הקב"ה היו מזדעזעים למשמע הקול הנורא והחזק, עד שלא היו יכולים לעמוד במקומם ונרתעו לאחוריהם למרחק של שנים עשר מיל [כשנים עשר ק"מ]. שנאמר: "וירא העם וינעו ויעמדו מרחוק". באותה שעה אמר הקב"ה למלאכי השרת, רדו וסייעו לאחיכם. ומיד באו המלאכים ועזרו לישראל, כדרך שאוחזים ביד התינוק לסייע לו ללכת בעצמו.

הקבוצה השלישית - המרוממים והנעלים שבעם ישראל, נשארו לעמוד במקומם, אך בכל זאת נחלשו מאוד בשומעם את קול ה'. מזה עשה הקב"ה? בכל דיבור ודיבור שאמר, מילא את העולם כולו בבשמים. זאת כדי לחזק ולהשיב את נפשם שנחלשה מחמת הפחד. ולאחר הדיבור, נשבה רוח ופיזרה את הבשמים לגן עדן, ובדיבור הבא שוב התמלא העולם כולו בשמים.

סדר הדיבור

בדיבור הראשון אמר הקב"ה את כל עשרת הדיברות בדיבור אחד, מה שאין הפה יכול לדבר, ואין האוזן יכולה לשמוע. ולאחר מכן התחיל הקב"ה לומר כל דברה ודברה לחוד, כדי שיוכלו ישראל להבין בפרטות, ומשה חוזר על דברי ה' ומבאר אותם. ונתן הקב"ה למשה קול חזק מאוד, ששמעו אותו בכל מחנה ישראל - מליוני אנשים עד למרחק של 12 מיל [כשנים עשר ק"מ]. ומעלת משה רבנו היתה גדולה מאוד, שאפילו המלאכים הגדולים מיכאל וגבריאל היו חוששים להסתכל בפניו. רגליו עמדו על הר סיני, אבל כל גופו היה ברקיעים.

ואל ידבר עמנו אלוקים פן נמות

לאחר שאמר הקב"ה את שתי הדיברות הראשונות: "אנוכי ה' אלוקיך..." ו"לא יהיה לך אלוהים אחרים...", חשו בני ישראל כי אין בהם כח יותר לשמוע מפי ה' את כל עשרת הדברות. ואז: "ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות".

תשובת משה

"ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו". זכות גדולה היא לכם לשמוע את קולו של ה'! דבורו של הקב"ה מכניס בלב פחד ויראת שמים! וכל מי שיש לו יראת שמים ובושת פנים, אף על פי שלפעמים היצר הרע מפתה אותו לדבר עבירה, לא במהרה הוא חוטא. לעומת זאת מי שאין לו בושת פנים, סימן שלא קבלו אבותיו את התורה בהר סיני, ומסוגל לחטוא מהר יותר.

הכתיבה בלוחות

בכל זאת נענה ה' לבקשת עם ישראל. ומהדברה השלישית התחיל הקב"ה לדבר עם משה לבדו, ומשה העביר את הדברים לעם. כשיצא הדיבור מפיו של הקב"ה היה הדיבור עצמו מסתובב בכל מחנה ישראל, ואחר שכל עם ישראל הסכימו עליו, היה אותו דיבור נתקע ונחרת בלוחות, עד שהושלמו בלוחות כל עשרת הדברות.

במעמד הר סיני עמדו כל הנפשות שהיו עתידות לבוא לעולם הזה עד סוף כל הדורות, וכל נשמה קיבלה שם את חלקה בתורת ה'.

☞ משה אמת ותורתו אמת ☞

על פי האמור, נעשה מעמד הר סיני בפרסום גדול מאוד. נוכחו בו כל עם ישראל - למעלה משלושה מיליון אנשים, נשים וטף. וכל העולם ידע והרגיש את קיומו. הקב"ה לא נתן את התורה למשה לבדו, שהוא יעביר את התורה לעם ישראל, אלא התגלה בעצמו לעיני כל ישראל. ומדוע?

אומר ספר החינוך: "האמת הברורה במין האנושי, היא מה שהסכימה עליו דעת רוב בני אדם שבעולם. וכבר הסכימה דעת כולם להאמין עדות אנשים. וברבות המעידים על הדבר שיעידו עליו, אז יתאמת הענין יותר בעיני שומעיו. ובהיות המעידים מועטים, יפול קצת ספק בדבר לפיקחים... כל שכן כשרצה האלוקים לתת תורה לעמו ישראל, נתנה להם לעיני שש מאות אלף אנשים גדולים, מלבד טף ונשים רבים, להיות כולם עדים נאמנים על הדברים... נמצאת תורתנו בידנו תורת אמת, מפי שש מאות אלף עדים נאמנים!"

ונרחיב את הדברים:

כל אחד יודע שקיימת יבשת אמריקה! גם אם הוא לא ביקר בה מעולם ולא ראה אותה, הוא יודע בברור שהיא קיימת, שכן אנשים רבים מעידים על הדבר. אין זה נקרא שהוא "מאמין" שיש יבשת אמריקה, אלא "יודע", אף על פי שלא ראה בעיניו. כמו כן אין ספק בכך שהתרחשה בצרפת לפני כמאתיים שנה "המהפכה הצרפתית". אף על פי שלא ראינו אותה בעינינו, מכל מקום אנו יודעים נאמנה על התרחשותה. ומדוע נחשב שאנו יודעים, על אף שעיינו לא ראו?

כל סיפור היסטורי המסתמך על מספר גדול של אנשים, כ- 50,000 איש או יותר, שהשתתפו באירוע מסוים או ראו אותו, יהפך בלי ספק לעובדה היסטורית שאין עליה עוררין, מפני שכל אותם אנשים שהיו עדים לסיפור, יעידו על התרחשות האירוע וגם יספרו הלאה לילדיהם. כך נוצרה למעשה ההיסטוריה בעולם: נשיאותו של הנשיא הראשון של ארצות הברית ג'ורג' וושינגטון, תולדות חייו של יוליוס קיסר, הקרב על המרתון וכו' וכו'.

לא נבוא ונאמר: אולי ההיסטוריונים המציאו ובדו מליבם את המהפכה הצרפתית, בעוד שהיא כלל וכלל לא התרחשה במציאות, שכן באותו רגע שבו היו קמים היסטוריונים כאלה, מיד היה העולם בא ומכחיש אותם. שום היסטוריון לא יצליח לשכנע מיליארדי בני אדם להאמין לסיפור המוני שלא היה. אפשר לנסות לזייף ו"להשתיל" בהיסטוריה סיפורים בדויים שכביכול התרחשו לפני מספר מצומצם של אנשים, אך בשום אופן לא ניתן להשתיל בהיסטוריה אירועים המוניים או דמויות ציבוריות שלא היו, כי לא ניתן לשכנע אלפי בני אדם להאמין שהם עצמם היו עדים לאירוע שלא התרחש כלל. לכן אנו מקבלים כ"עובדה" שהיה מלך בשם "אלכסנדר מוקדון" והיו פרעונים במצרים. הכלל הוא: תופעה שמעידים עליה מיליוני אנשים - הרי היא עובדה!!

המסורת ההיסטורית שלנו, עם ישראל, בנויה באופן חזק ומוצק הרבה יותר: היא

איננה עדות של אדם אחד, ולא של 50,000 איש, אלא עדות על אירועים שהתרחשו לעיני אומה שלימה - 3 מיליון איש!

הדור הבא ידע שהדברים אכן התרחשו, מפני שהוריו היו עדי ראייה ישירים וסיפרו לו, והם יספרו לבניהם, וכך עוברת המסורת היהודית הלאה מדור לדור. אין אנו מאמינים באמונה עיוורת שהיה מעמד הר סיני, אלא יודעים זאת בברור. גם בהיסטוריה העולמית אין הכחשה למעמד זה, אלא אדרבה, "מתן תורה לישראל" היא העובדה המקובלת ביותר בכל הדתות המערביות, דתות המקיפות ציבור של כמיליארדים, והמהווה את עיקרו של העולם התרבותי. אפילו הנצרות והאיסלם לא ערערו על מעמד זה, אלא אדרבה, הסתמכו עליו בתור הגילוי המשכנע ביותר להמצאות ה' ולהשגחתו על העולם. התנ"ך הינו מסמך המקובל בכל העולם כולו, בקרב כל העמים, ומהווה יסוד לדתות רבות. הוא מכונה "ספר הספרים", ומעולם לא קם סופר או היסטוריון שניסה להכחיש את אמינותו.

לעומת זאת, להבדיל בין הטהור לטמא, שאר הדתות מבוססות על עדות ראייה של אדם אחד! כגון: דת האיסלם בונה את אמונתה על כך, שבהיות מוחמד יחידי ללא עדים, פגש במדבר את המלאך גבריאל, אשר ציוד לו לשנות את הדת - חוקי העולם הקדומים, ולהנהיג חוקים חדשים. דת זו נפוצה זמן רב לאחר תקופתו של מוחמד, על ידי שחסידי יצאו בכח הזרוע, והרגו כל מי שלא קיבל את דתם. איש לא ראה את מוחמד פוגש את המלאך גבריאל. זוהי אמונה עיוורת! לך תאמין לסיפור של איזה אדם אחד שאולי הוא מטורף, ואולי שקרן, ואולי כזבן, ואולי רמאי, ואולי בדאי, ואולי נוכל... "אמונה" כזו היא השערה בלבד, אותו מאמין משער שהמספר הוא לא מטורף, ולא שקרן, ולא כזבן, ולא רמאי, ולא בדאי ולא נוכל. גם מציאות של מיליוני נוצרים בעולם, המאמינים בדתם, אינה דבר בעל משקל, כי אינה מוכיחה שהתאמת להם הדבר, אלא רק שהם קבלו על עצמם "להאמין" למספר מועט של אנשים שהתחילו את אותה הדת. סוף סוף, איש לא ראה את מייסד הנצרות מקבל שליחות כלשהי מאלוקים!

אולם היהדות - להבדיל - שונה לחלוטין. אין צורך ב"אמונה עיוורת" כדי לקבל את אמיתותה. ההתגלות לעם ישראל בסיני הוא אירוע הניתן לאימות יותר מכל אירוע גדול בדברי ימות עולם. (וראה את הדברים בהרחבה עם הוכחות רבים והיבטים נוספים, יפים ומעניינים בספר "מסילות אל האמונה").

וכך אומרת התורה (דברים פרק ד פסוקים לב - לה): "כִּי שָׁאַל נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ לְמַן הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים אָדָם עַל הָאָרֶץ וּלְמַקְצֵה הַשָּׁמַיִם וְעַד קִצְהַ הַשָּׁמַיִם הַנְהִיחָה כְּדָבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אוּ הַנְשַׁמְעַ כְּמָהוּ: הַשְּׁמַע עִם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כְּאֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ אֶתְּהוּ וַיַּחֲזִי!... אֶתְּהוּ הָרֵאֶת לְדַעַת פִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מְלַבְדּוּ: מִן הַשָּׁמַיִם הַשְּׁמִיעַךְ אֶת קוֹל לְיִסְרָךְ וְעַל הָאָרֶץ הָרַאךְ אֶת אֲשׁוּ הַגְּדוּלָה וּדְבָרָיו שְׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ."

תורת אמת נתן לנו, ברוך אשר בחר בנו!

✧ מגילת רות ✧

הקדמה

דוד וגלית

בתקופת מלכותו של שאול המלך, אשר היה המלך הראשון של עם ישראל, קמו הפלישתים להלחם בישראל. הם שלחו בריון בשם "גלית", אשר הכריז לעומת מחנה ישראל, שישלחו גיבור שילחם נגדו, ועל ידי מאבקם יוכרע הצד המנצח. אולם מכל מחנה ישראל לא נמצא האיש אשר העיז להילחם מול גלית הפלישתית. עד שכעבור ארבעים יום שמע על כך דוד, קינא קנאת ה', ויצא להילחם בגלית. רוח גבורה ניסכה עליו מאת ה', וללא מדים וללא כלי זין הרג דוד את גלית וערף את ראשו. בכך הביא תשועה גדולה לעם ישראל, כפי שיסופר להלן בעזרת ה'.

כאשר ראה שאול את דוד, כשבידו ראשו של גלית, הבין כי נער זה אינו נער פשוט, אלא נועד לגדולות. ולכן הוא פונה לשריו ושואל אותם: בן מי זה הנער? אומנם הוא כבר הכיר את דוד היטב, כי היה דוד בא ומנגן לפני שאול בכל עת אשר היתה רוחו עגומה עליו. אלא שעכשיו התעניין שאול לדעת, מהו ייחוסו המדוייק של דוד. אמר: אם בא דוד ממשפחת פרץ בנו של יהודה בן יעקב אבינו, הרי הוא ראוי למלוכה, ואם בא דוד ממשפחת זרח אחיו התאום של פרץ, הרי הוא ראוי להיות שופט.

מואבי ולא מואבית

קפץ דואג האדומי, אחד משרי המלך, ואמר: עד שאתה בודק אחריו אם הוא ראוי למלוכה או לגדולה אחרת, תבדוק אם בכלל ראוי הוא לבוא בקהל ה', להיות חלק מעם ישראל, שכן דוד הוא מבני בניה של רות המואבית, והרי כתוב במפורש בתורה: "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם: על דבר אשר לא קידמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים..."

נענה אבנר, שר צבא שאול, ואמר: שמעתי מפיו של שמואל הנביא הלכה שקיבלה משה רבינו בסיני, ועברה מדור לדור: "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'" - "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית". זאת אומרת, שדווקא עמונים ומואבים גברים שהתגיירו, אסור להם להתחתן עם אשה יהודיה, אבל עמוניות ומואביות שהתגיירו, מותרות לבוא בקהל ולהנשא ליהודי.

דואג לא קיבל את דברי אבנר וניסה להפריך אותם. אמר שאול לאבנר: לך שאל את שמואל הנביא ובית דינו, מה ההלכה. הלכו ושאלו את שמואל, אמר להם: אכן, עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית, כי כל הסיבה שדחתה התורה את עמון ומואב מלבוא בקהל ה', משום שכאשר עם ישראל בצאתם ממצרים היו במדבר, היו צריכים לעבור דרך ארצם, ולא קידמו אותם העמונים והמואבים בלחם ומים, וזה מראה על מידותיהם הגרועות שאינם גומלי חסדים, ולכן אינם ראויים להכנס בקהל ה'. ואילו על הנשים אין תביעה על כך שהרי "כל כבודה בת מלך פנימה", ואין דרכן של הנשים

חג השבועות בהלכה ובאגדה

לצאת החוצה כדי לקדם בלחם ומים. עד כאן דברי שמואל הנביא. באותה שעה קם עמשא, משרי הצבא, חגר חרבו ואמר: כל מי שאינו שומע הלכה זו, ידקר בחרב!

ידע שמואל הנביא כי עתיד דוד למלוך על ישראל, וכדי שלא יהיה פתחון פה לאנשים בעתיד לערער על ייחוסו של דוד המלך ולפוסלו, החליט שמואל לכתוב את "מגילת רות", שבה מובא בפרוט ייחוסו של דוד המלך, והסיפור שמתלווה אליו על התגיירותה של רות המואביה ונישואיה לבועז.

מוסר השכל

ומדוע האריך שמואל הנביא בכתיבת המגילה? הרי אם המטרה היא רק לכתוב על ייחוסו של דוד, אין צורך באריכות כה גדולה? אלא אמר רבי זירא: "רות אין בה לא דיני טומאה ולא טהרה, לא איסור ולא היתר, ולמה נכתבה? מפני החסד, להודיעך כמה שכר טוב נותן ה' לגומלי חסדים".

המגילה גם מלמדת אותנו השגחת ה' על יצוריו, שמשיב לאדם כפועלו וכפרי מעלליו, כפי שאירע לאליםלמך שיצא מארץ ישראל לחוץ לארץ, כדי להשתמש מלפרנס את העניים, ולבסוף איבד את כל ממונו ובניו. לעומת זאת רות שבחרה בחיי עוני בארץ ישראל על פני חיי עושר וכבוד במואב, זכתה שיצאה ממנה מלכות בית דוד.

מדוע קוראים מגילת רות בחג השבועות?

מספר טעמים לדבר:

- ☞ דוד המלך נולד ונפטר בחג השבועות, לכן קוראים במגילה שבה מסופר ייחוסו.
- ☞ סיפור המגילה התרחש בתחילת קציר שעורים - בתקופת חג השבועות, חג הקציר. רצו חכמים לזרו את העם במצוות הקשורות לקצירת התבואה - לקט, שכחה ופאה. לכן תיקנו לקרוא במגילת רות, שבה רואים עד כמה חשובות מצוות אלו, ומה רבה נחיצותן לעניים.
- ☞ ללמדנו מה גדולה ויקרה המתנה שהעניק לנו בורא עולם ביום זה - התורה הקדושה. עד שאף הגויים מכירים ברוממותה, עוזבים את הבלי העולם הזה, ובאים להתענג על ה' ולחסות באור תורתו.
- ☞ ללמדנו שאף אדם שלא גדל על ברכי התורה בימי ילדותו, ובילה את חייו בהבל וריק, יכול על ידי רצון חזק לפתוח פרק חדש בחייו, ולהידבק בתורה הקדושה, כשם שעשתה רות שדבקה בתורה בהיותה בגיל ארבעים.
- ☞ ללמד את הנשים, שאף על פי שפטורות הן מלימוד התורה, בכל זאת רבה מעלתן, ויכולות הן על ידי צניעות, יראת שמים ומידות טובות, להגיע לדרגות גבוהות מאוד, כמו שזכתה רות להיות אם המלכות.

פרק א

א וַיְהִי בַיּוֹם שֶׁפֶט הַשְּׁפֹטִים וַיְהִי רֶעִב בְּאֶרֶץ וַיִּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה
לְגוֹר בְּשָׂדֵי מוֹאָב הוּא וְאִשְׁתּוֹ וּשְׁנֵי בָנָיו: ב וְשֵׁם הָאִישׁ אֱלִימֶלֶךְ וְשֵׁם
אִשְׁתּוֹ נַעֲמִי וְשֵׁם שְׁנֵי בָנָיו מַחְלוֹן וְכַלְיוֹן אֶפְרַתִּים מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה

תקופת השופטים

לאחר שנפטר יהושוע בן נון, שהיה מנהיגם של עם ישראל מכניסתם לארץ, הגיעה תקופת השופטים. השופטים הם שהנהיגו את העם, אולם לא היתה להם סמכות של מלך, ולכן פעמים ומצבם של ישראל היה מעורער ולא יציב, הן מבחינה רוחנית והן מבחינה מדינית.

היו האנשים מזלזלים בשופטים ולא מקבלים את דבריהם. אם היה השופט אומר לאדם: "טול קיסם מבין שיניך", כלומר, תתקן חטא מסוים שיש בך, היה עונה לו אותו אדם: "טול קורה מבין עיניך", כלומר לפני שאתה אומר לי לתקן את עצמי, תתקן אתה את עצמך תחילה – לך יש חטא חמור וגדול הרבה יותר, כמו קורה עבה. כך שפט הדור את שופטיו, ולא קיבל את סמכותם. לכן היו אנשי המעלה שבדור נמנעים מלהיות שופטים, כי אמרו מה לנו ולצרה הזאת, כשהתוצאות כמות שהן. כתוצאה מכך התמנו לעיתים שופטים שאינם הגונים, שלא היו שופטים את העם כראוי. וכשהיו באים אצלם להתדיין, הם לא היו משתדלים לעשות פשרה בין בעלי הדין, וגרמו לכך שהתרכו המריבות והויכוחים.

כשיש שלום בעולם - יש שובע, כמו שנאמר: "השם גבולך שלום - חלב חיטים ישיביעך". אך כאשר יש מריבות ומחלוקות, אין ויתורים ואין פשרות, מגיע רעב. כמו שאמרו חז"ל: "בעוון עינוי הדין ועיוות הדין וקלקול הדין - חרב באה לעולם, וביצורת באה, ובני אדם אוכלים ואינם שבעים". ומכיון שבדור זה הדין היה מעוות, ואיש הישר בעיניו יעשה, לכן בא רעב.

אלימלך ומשפחתו

באותו דור היה איש חשוב, ושמו אלימלך. אלימלך היה תושב ותיק בעיר בית לחם, אדם גדול בתורה, עשיר ומכובד, מבניו של נחשון בן עמינדב משבט יהודה. אשתו היתה נעמי - אשה צדיקה, נאה, ונעימה במעשיה. היא היתה מאספת צדקה לעניים ומדברת אליהם דברי פיוס ונועם. שני בנים היו להם - מחלון וכליון, אשר היו אף הם חשובים וגדולים בתורה.

למה נקרא שמו אלימלך? שהיה אומר: אלי תבוא המלוכה. שהרי היה משבט יהודה וממשפחת נחשון בן עמינדב נשיא השבט, ולכן היה סבור שממנו ומזרעו יצאו מלכים. אך הוא לא זכה לכך, מפני שלא דאג לישראל במצבם הקשה. הוא לא ידע כי עיקר המלכות תלויה במידת הצדקה והרחמים כלפי העם, כמו שראינו

וַיָּבֹאוּ שְׂדֵי מוֹאָב וַיְהִיו שָׁם: ג וַיָּמַת אֱלִימֶלֶךְ אִישׁ נַעֲמִי וַתִּשָּׂאֵר הִיא וּשְׁנֵי

בדוד המלך, שנאמר בו: "ויבחר בדוד עבדו, ויקחהו ממכלאות צאן... לרעות ביעקב עמו ובישראל נחלתו", שזכה להיות מלך מפני שידע להתנהג כראוי לגדיים, בחסד וברחמים, וכל שכן שנהג ברחמים כלפי עם ישראל.

הלך זרזיר אצל עורב

כשהגיעו שנות הרעב, אמר אלימלך: אם בימים רגילים היו תמיד ויכוחים ומריבות, והיה הדור שופט את שופטיו, אם כן עכשיו - בימי רעב ומצוקה, מה יהיה? ודאי תימלא הארץ חמס, שודדים וגנבים, ומי יאמר להם מה תעשה ומה תפעל? עוד חשב אלימלך בליבו: עכשיו יתחילו כל ישראל לבוא אלי לבקש נדבות, מוטב שאעזוב את הארץ, ואברח מכל זה.

אכן עזב אלימלך בחשאי את ארץ ישראל, והלך עם משפחתו לארץ מואב. אמרו חז"ל: לא לחינם הלך זרזיר אצל עורב, אלא מפני שהוא מינו. כלומר: לא לחינם הלך אלימלך למואב, שאף המואבים הם צרי עין, שאכן מסיבה זו נאסרו לבוא בקהל ה' - שלא קידמו את ישראל בלחם ובמים בעוברים דרך ארצם בצאתם ממצרים.

מידת הדין מקטרגת

הגיע אלימלך עם משפחתו אל ארץ מואב, ורצה תחילה להתיישב בעיר הגדולה. כנראה ששם היו אפשרויות המסחר טובות יותר. אולם הוא ראה שהערים הגדולות פרוצות מאוד בגילוי עריות וחוסר צניעות, ולכן מיד עזב את המקום והלך לגור באחת העיירות הקטנות. גם בהיותם בארץ נוכריה לא שינו אלימלך ובני משפחתו את שמם, ולא עשו כדרך אנשים רבים שמתביישים בשמם היהודי בהיותם בגלות, אלא נשאו בגאון את יהדותם.

אולם כל צדקותו של אלימלך, לא עמדה לו להינצל מפני מידת הדין שקטרגה עליו. אמרו חז"ל: באותה שעה היה הקב"ה דן את העולם, והיו בית דין של מעלה ניצבים לפניו. הסתיר הקב"ה את אלימלך וגונן עליו מפני מידת הדין, משום שהיה צדיק. עד שבאה מידת הדין והזכירה אותו, ומיד נגזרה מיתה עליו ועל בניו.

ולמה נענש אלימלך? מפני שהפיל את ליבם של ישראל עליהם, ולא תמך בהם בתקופה הקשה. היה עליו לדאוג לעניי עירו, לפרנסם ולעודדם, ולא לברוח, שהבורח מראה שהוא מחוסר בטחון בה' יתברך, המפרנס בכל מקום, ומערער גם את הבטחון בה' של שאר בני אדם. כמו כן היתה עליו הקפדה על כך שעזב את ארץ ישראל, הארץ הקדושה אשר תמיד עיני ה' בה, ויצא אל ארץ נוכריה, מלאה תועבות של עבודה זרה וגילוי עריות.

ואכן זמן קצר לאחר בואם, מת אבימלך. אולם מחלון וכליון נותרו עדיין בחיים,

חג השבועות בהלכה ובאגדה

בְּנִיָּה: ד וַיִּשְׂאוּ לָהֶם נָשִׁים מֵאֲבִיּוֹת שֵׁם הָאֵחָת עֶרְפָּה וְשֵׁם הַשְּׁנִיָּת רֹת וַיֵּשְׁבוּ שָׁם כְּעֶשֶׂר שָׁנִים: ה וַיָּמָתוּ גַם שְׁנֵיהֶם מַחְלוֹן וְכַלְיוֹן וַתִּשְׂאָר הָאִשָּׁה מִשְׁנֵי יְלָדֶיהָ וּמֵאִישָׁהּ: ו וַתָּקֶם הָיָא וְכַלְתֶּיהָ וַתִּשָּׁב מִשְׁדֵּי מוֹאֵב כִּי שָׁמְעָה

מפני שהקב"ה האריך אפו והמתין אולי הם יחזרו בתשובה וישובו לארץ ישראל. לעומתם, עונשו של אבימלך היה מייד, מפני שהוא גרם צער גדול לעם ישראל.

עורפה ורות

לאחר שמת אלימלך, נשאו בניו נשים מואביות. כי כל עוד שהיה בחיים, לא העיזו לעשות מעשה כזה. אולם לאחר שמת ונשארה נעמי לבדה, לא היתה יכולה נעמי למחות בידם. ללמדנו שאם אדם דר בין האומות, סופו שמתבולל בהם. אפילו צדיקים גדולים, כמו מחלון וכליון, אינם יכולים לומר: אנו חזקים באמונתנו, נשמור על עצמנו ולא נושפע מן הסביבה, כי אל תאמין בעצמך עד יום מותך!

כיון שהיו מחלון וכליון אנשים חשובים ומפורסמים, לקחו להם בנות חשובות ובעלות מעמד – את בנותיו של עגלון מלך מואב. מחלון נשא את רות (אשר שמה המקורי היה גלית), וכליון נשא את עורפה. למרות היותן נוכריות, היו רות ועורפה בעלות מידות טובות, ובמשך תקופת נישואיהן למדו את אורחות היהדות, אם כי לא התגיירו עדיין.

מיתת מחלון וכליון

עשר שנים השתקעו מחלון וכליון בארץ מואב. תחילה חשבו לבוא לתקופה קצרה, אולם, כדרכם של אנשים העוזבים את הארץ, התארכה התקופה ונמשכה עוד ועוד. כל אותו הזמן היה הקב"ה מצפה וממתין אולי יחזרו בתשובה וישובו לארץ ישראל. הקב"ה אף שלח להם סימנים ואיתותים. בתחילה מתו סוסיהם, לאחר מכן מתו חמוריהם וגמליהם, אך מחלון וכליון לא השכילו לקבל את המסר, וכעבור עשר שנים מתו הם עצמם.

הגמרא אומרת (מסכת בבא בתרא דף צא עמוד ב), כי שמותם האמיתיים של מחלון וכליון, היו 'יואש' ו'שרף', כמו שמוזכר בספר דברי הימים. ולמה נקרא שמם מחלון וכליון? כיון שנמחו וכלו מן העולם. אפילו ילדים לא הותרו אחריהם, וכך אבד זכרם. אולם כפי שנראה בהמשך, זכה מחלון שהוקם שמו על נחלתו על ידי אשתו רות. וזה רמזו בשמו: מחלון מלשון מחילה, שנמחלו לו עוונותיו, ונותר לו זכר.

חשבון נפש

אבלות ודוויות נותרו נעמי, רות ועורפה לבדן, ללא משען וללא תמיכה כלכלית. כבד במיוחד היה אבלה של נעמי, אשר פטירת בניה בלא שהותירו אחריהם ילדים, העלתה בליבה מחדש את כאב הפטירה של בעלה אלימלך, אשר עכשיו

בְּשֶׁדָּה מוֹאֵב כִּי פָקֵד יְהוָה אֶת עַמּוֹ לְתֵת לָהֶם לֶחֶם: ז וַתֵּצֵא מִן הַמָּקוֹם

כאילו מת מחדש, כיון שלא נותר לו שום זכר ושארית בעולם. היה צערה גדול כאילו מתו כולם ביום אחד.

במשך ימי האבל עשתה נעמי חשבון נפש לעצמה, והתחרטה על כך שעזבה את ארץ ישראל. היא הצדיקה עליה את מידת הדין, והחליטה שמיד בתום השבעה היא חוזרת לארץ ישראל.

ואכן מיד בתום שבעת ימי האבל, הזדרזה נעמי למצווה. היא קמה השכם בבוקר, עוד לפני שאנשים מתעוררים משנתם, והתכוננה ללכת. היא לא רצתה להשאר אפילו רגע אחד נוסף, מחשש שמא יבואו שכנותיה ויפצירו בה להשאר שם עוד יום או יומיים, עד שיכינו לה צידה לדרך ויעשו עמה חסד ללוותה, כי היתה אשה חשובה. כשראו אותה כלותיה קמה והולכת, הזדרזו אף הן לקום עמה. הן לא רצו להותיר אותה גלמודה ובודדה, וגם גדול היה חשקן להידבק בתורת ה', אשר אותה זכו להכיר מקרוב בתקופת נישואיהן, ולעמוד על יקרת מצוותיה, נועם דרכיה, ואמיתת דבריה.

תם הרעב

שמעה נעמי "כִּי פָקֵד ה' אֶת עַמּוֹ לְתֵת לָהֶם לֶחֶם", תם הרעב בארץ ישראל. וממי שמעה את הבשורה? היא ראתה רוכלים, שבאו מארץ ישראל, ומסתובבים בעיירות למכור תכשיטים, בשמים ומיני סדקית. הבינה נעמי שאם אנשים מרשים לעצמם להסתחר בדברים כאלו, סימן שתם הרעב. כי כל עוד שהיה רעב, לא נתן איש דעתו לקנות תכשיטים ובשמים, שהרי כולם דאגו לפת לחם. ועכשיו שבאו רוכלים, הבינה כי פקד ה' את עמו.

ובתרגום יונתן נאמר, ששמעה זאת מפי מלאך ה', שנגלה אליה בשדה ובישר לה כי פקד ה' את עמו. אמרה נעמי: "בשלומם יהיה לי שלום, ובכללם אתברך". היה ליבה סמוך ובטוח שיעזור לה ה' לבוא אל ארץ מולדתה בשלום ובמנוחה, ולכן לא חיכתה שיכינו לה צידה לדרך.

יוצאים לדרך

יוצאת נעמי לדרכה עם כלותיה. יציאתה מן העיר עשתה רושם על העיר, שהצדיק הוא הודה והדרה של העיר - הוא מיישר את היושבים שם להיטיב דרכיהם ומעשיהם, כדי ליהנות מזיו השכינה לעולם הבא. בזכות הצדיק זוכה המקום גם לשבח גשמי, ברכת הארץ והתבואה. ואכן כל זמן שהיתה נעמי בעיר, השפיעה עליהם, שהתרחקו מן העריות והפריצות, ועכשיו שהלכה - שבו לסורם ולמעשיהם המקולקלים.

חג השבועות בהלכה ובאגדה

אֲשֶׁר הֵיטָה שְׁמָה וּשְׁתֵּי כִלְתֵיהָ עִמָּה וּתְלַכְנָה בְּדֶרֶךְ לָשׁוּב אֶל אֶרֶץ יְהוּדָה: ח וְתֹאמְרוּ נְעָמִי לְשְׁתֵּי כִלְתֵיהָ לְכַנָּה שְׁבִנָּה אִשָּׁה לְבֵית אִמָּה יַעֲשׂ יְהוָה עִמָּכֶם חֶסֶד כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתֶם עִם הַמֵּתִים וְעַמְדִי: ט יִתֵּן יְהוָה לְכֶם וּמִצְאֵן מְנוּחָה אִשָּׁה בֵּית אִישָׁה וְתִשָּׂאנָה קוֹלָן וְתִבְכְּינָה: י וְתֹאמְרֵנָה לֵה כִּי אֶתְךָ נָשׁוּב לְעַמְךָ: יא וְתֹאמְרוּ נְעָמִי שְׁבִנָּה בְּנֹתִי לְמָה

הלכו נעמי וכלותיה בדרך, כשהן מחוסרות כל. אפילו מנעלים לא היו לרגליהן, והלכו יחפות. הן הלכו בלי לנוח אף לרגע, כי עז היה חפצן להגיע אל ארץ ישראל. למרות שטבע האדם להתבייש לשוב לעיר מולדתו לאחר שנפל וירד, בכל זאת ראתה בזה נעמי ככפרה על כך שיצאה מארץ ישראל, וקיבלה יסורים אלו באהבה. היא וכלותיה אפילו לא המתינו עד שיודמנו שיירות שילכו עימהן, אלא הלכו בודדות בדרך, מרוב חשקן לשוב אל ארץ יהודה.

פרשת דרכים

כך הלכו והלכו, עד שהגיעו לפרשת דרכים, המובילה אל ארץ יהודה. כאן פנתה נעמי אל כלותיה ואמרה להן: "לְכַנָּה שְׁבִנָּה אִשָּׁה לְבֵית אִמָּה. יַעֲשׂ ה' עִמָּכֶם חֶסֶד כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתֶם עִם הַמֵּתִים וְעַמְדִי". הוכחתן את מסירותן כלפי מעל ומעבר. עשיתן חסד עם בעליכן המתים - שטיפלתם בתכריכיהם ובקבורתם. ואף עמדי עשיתן חסד - שויתרתן על סכום הכסף שמגיע לכן בעד כתובתכן, והשתתפתם בצערי, וטרחתן ללוות אותי.

פעמים רבות כלה מכבדת את חמותה מפני אהבת בעלה וכבודו, אבל אתן הוכחתן שאתן דואגות לי ועושות עמי חסד, אף אחרי מות בעליכן.

החסד שעשיתן עמי, הוא כמו החסד שעושים עם המתים - "חסד של אמת", שכשם שהמתים אינם יכולים להחזיר לכן תמורה על חסדיכן, כך אני איני יכולה להשיב לכן כגמולכן הטוב, כיון שאני מחוסרת כל. לא נותר לי אלא לברך אתכן: "יעש ה' עמכם חסד", ה' ישלם לכן שכר פעולתכן. והחסד של ה' הוא חסד מושלם, לא כמו חסד של בשר ודם, שמתנתו מועטה וחרפתו רבה, אלא יתן ה' לכן מידו המלאה הרחבה והפתוחה.

ועתה בנותי לכנה לדרככן, תינשאנה שוב, ותבנינה את חייכן מחדש, חבל לכן ללכת עמי ולהרוס בכך את עתידיכן.

אתך נשוב לעמך

רות ועורפה שומעות את דבריה ומתפרצות בבכי. עורפה בכתה בעיקר בגלל עצם הפרידה מחמותה, שקשתה עליה בגלל היחסים הקרובים והחמימים שביניהן, ואילו רות בכתה כיון שרצתה באמת בכל ליבה להידיבק בה ובתורת ה'.

תִּלְכְּנָה עִמִּי הַעוֹד לִי בָּנִים בְּמַעֵי וְהָיוּ לָכֶם לְאַנְשִׁים: יב שְׁבִנָּה בְּנֹתֵי לַכֵּן
כִּי זָקַנְתִּי מִהָיוֹת לְאִישׁ כִּי אָמַרְתִּי יֵשׁ לִי תִקְוָה גַם הֵייתִי הַלֵּילָה לְאִישׁ
וְגַם יִלְדְתִי בָּנִים: יג הֲלֵהֶן תִּשְׁפְּרְנָה עַד אֲשֶׁר יִגְדְּלוּ הֲלֵהֶן תִּעֲנֶנָּה לְבִלְתִּי
הָיוֹת לְאִישׁ אֶל בְּנֹתֵי כִּי מֵר לִי מְאֹד מִכֶּם כִּי יִצְאָה בִּי יָד יְהוָה: יד
וְתִשְׁנֶה קוֹלָן וְתִבְפְּינָה עוֹד וְתִשְׁק עֲרֻפָּה לַחֲמוּתָהּ וְרוֹת דְּבָקָה בָּהּ: טו

“ותאמרנה לה כי אתך נשוב לעמך”. אמרו לה: אל תצטערי שנשארתי בודדה וגלמודה, אלא אתך נשוב לעמך, לא נעזוב אותך לבדך. אנו גם רוצות להיות בחברתך, כדי שתדריכני אותנו ביראת שמים וביהדות, כי רק אתך נוכל לשוב לעמך ולהתגייר, ולבדינו איננו יודעות כיצד לעשות זאת.

בוחרן וכליות ידע, כי רות אמרה את הדברים בכל ליבה, ואילו עורפה אמרה זאת מן השפה ולחוץ.

העוד לי בנים במעיי?!

פנתה אליהן נעמי ואמרה: לשם מה תבואו איתי? האם יש לי בנים נוספים שתתחתנו עמם?! ואולי רוצות אתן לחכות שאנשא ואלד ילדים נוספים? הלוא כבר זקנתי מלהינשא! ואפילו אם הייתי צעירה לימים והיתה לי עוד תקוה ללדת, אולי אלד דווקא בנות ולא בנים? וגם אם אלד בנים - האם בגללם תישארנה עגונות תקופה כל כך ארוכה? ובסיום התקופה, לאחר שיגדלו הבנים, יתכן שלא ירצו כלל להינשא לכן בהיותכן נשים מואביות. אף שמן הדין אתן מותרות, עם כל זה אפשר שלא ירצו לסמוך על כך. ועוד שיאמרו שאתן עקרות, ששהיתן עשר שנים עם מחלון וכליון ולא ילדתן. ושמא לא ירצו בכן בהיותכן גדולות בשנים, כמעט זקנות.

ואולי תאמרו, לא נישא איש לכבוד בעלינו הנפטרים ולכבוד חמותנו. בזה לא תעשו לי שום טובה! אם תעשו כן, יותר משאתן תצטערו ותמררו את חייכן, תגרמו לי צער וכאב, בראותי עד כמה סובלות אתן בגללי, ושום תועלת לא תצמח לי מכך. לכנה בנותי לדרככן, כי כבר סבלתן די עמדי, והתמררו חייכן אצלי. יודעת אני כי עוונותי גרמו למיתת בני, ולא בכן האשמה.

קראה להן נעמי “בנותי” ולא “כלותי”, לרמוז להן שהיא מרחמת עליהן כאם המרחמת על בנותיה, ואינה רוצה שתשארנה עגונות. ולא כחמות המקפידה בליבה על כלתה, כשחוזרת ונישאת לאיש אחר לאחר שנתאלמנה מבנה.

כוחן של דמעות

כששומעות רות ועורפה דברים אלו, היוצאים מלב חם ואוהב, ועומדות על יקרת נפשה ומתיקות דבריה ומידותיה הטובות של חמותן, הן מגבירות את בכייתן, עד שתשש כוחן מרוב בכיה.

וְתֹאמַר הִנֵּה שָׁבָה יְבַמְתֶּךָ אֶל עַמָּה וְאֶל אֱלֹהֶיהָ שׁוּבֵי אַחֲרֵי יְבַמְתֶּךָ: טז
וְתֹאמַר רֹת אֵל תִּפְגְּעֵי בִי לְעִזְבֶּךָ לְשׁוּב לְמֵאחֲרֶיךָ כִּי אֵל אֲשֶׁר תִּלְכֵי אֵלַיךְ
וּבְאֲשֶׁר תִּלְיֵנִי אֵלַיִן עִמָּךְ עִמִּי וְאֵלֶיךָ אֵלֶיהִי: יז בְּאֲשֶׁר תִּמְוֹתַי אֲמוֹת וְשֵׁם

אמרו חז"ל: בזכות ארבע דמעות שהורידה עורפה, זכתה שיצאו ממנה ארבעה גיבורים גדולים, והם: סף, מדין, גלית וישבי.

נתפרדה החבילה

"וְתִשָּׁק עֲרֻפָהּ לְחֻמוֹתָהּ וְרוֹת דְּבָקָה בָּהּ" - כאן נפרדות דרכי הכלות. עורפה נשקה לחמותה והלכה לדרכה, פנתה עורף. ואילו רות - ראתה את דברי חמותה, והחליטה בכל ליבה להדבק בתורת ה'. היא קבלה על עצמה להוסיף עוד רות (606) מצוות על שבע מצוות בני נח (קבלה עליה כל תרי"ג מצוות - 613 מצוות). וזאת מפני שהיה לה רתת ואימה מפני הקב"ה.

לעורפה נולד גלית הרשע, אשר חרף וגידף מערכות אלוקים חיים (כפי שיסופר להלן), ואילו מרות יצא דוד מלך ישראל, אשר הפיל את גלית והרג אותו, והביא תשועה גדולה לעם ישראל. על כך אמרו חז"ל: "יבואו בני הנשוקה (עורפה שנשקה את חמותה), ויפלו ביד בני הדבוקה (רות שדבקה בתורתה)".

פנתה נעמי ואמרה לרות: אומנם את מפצירה בי שאת רוצה להישאר עמי, אך אולי את עושה כן מפני שאת מתביישת ממני. עכשיו אין לך מה להתבייש, הנה אחותך כבר חזרה, שובי גם את. אחותך עכשיו בודאי תינשא לאדם חשוב ותבנה את חייה מחדש, לכי אף את בעקבותיה.

רצון ברזל

אמרה רות לנעמי: דברייך פוגעים בי כחיצים, לא דיברתי אחד בפה ואחד בלב כפי שאת סבורה, אלא החלטתי כבר באופן ברור ואמיתי כי ברצוני להתגייר ולהסתופף בנחלת ה' בכל מחיר. מבקשת אני ממך שתסכימי לי להתלוות אליך, כדי שתדריכי אותי בתורה ובמצוות.

שמאל דוחה

ראתה נעמי כי כנים דברי רות, והחלה לספר לה על התורה והמצוות, על פרטי הדינים המרובים, ועל העונשים הקשים הכתובים בתורה לעוברים על מצוות ה'. נעמי רצתה שרות תדע את הדברים הללו מראש, כדי שלפיהם תשקול את החלטתה מחדש. זאת ועוד, נהגה נעמי כפי ההלכה האומרת, שאם בא גר להתגייר, דוחים אותו כמה פעמים, ומודיעים לו מקצת עונשים, כדי שאם ירצה לחזור בו - יחזור. ואם בכל זאת הוא מתאמץ להדבק בה', לא דוחים אותו יותר.

אָקְבֵר פֶּה יַעֲשֶׂה יְהוָה לִי וְכֹה יִסִּיף פִּי הַמּוֹת יִפְרִיד בֵּינִי וּבֵינְךָ: יח וְתֵרָא
פִּי מִתְאַמְצֵת הִיא לְלַכֵּת אֶתָּה וְתִחְדָּל לְדַבֵּר אֵלַיָּה: יט וְתִלְכְּנָה שְׁתֵּיהֶם

ספרה לה נעמי תחילה על מצות השבת, כיון שזוהי מצוה בסיסית מאוד ביהדות, המביעה את האמונה בה, אחדותו ויכולתו, שברא את העולם יש מאין. וכך הוסיפה לבאר לה עוד פרטי דינים רבים, ורות הביעה נכונות כנה לעמוד בכולם.

אמרה נעמי: דעי לך ביתי, כי אין דרכן של בנות ישראל ללכת לבתי תיאטראות ולבתי קרקסאות, לכל מיני סרטים ומועדונים, כפי שהורגלת בבית אביך. אמרה לה רות: "באשר תלכי אלך!"

אמרה נעמי: אין דרכם של ישראל ללון בבית שאין בו מזוזה. אמרה לה: "באשר תליני אליך".

אמרה נעמי: מצווים אנו על תרי"ג מצוות! ענתה רות ואמרה: אני מקבלת עלי את כל המצוות בחפץ לב - "עמך עמי"!

עוד הוסיפה נעמי ואמרה: אסור לנו לעבוד עבודת כוכבים, כפי שהורגלת. אמרה רות: "אלוהיך אלוהי!"

לבסוף אמרה לה נעמי: דעי לך כי יש בתורה ארבע מיתות בית דין, שהם מיתות קשות מאוד, הבאות על העוברים על מצוות ה' כחילול שבת ועוד. אמרה רות: "באשר תמותי אמות!" ויהי רצון שלא אכשל בחטא אלא אמות מיתה טבעית.

הביעה רות אף את רצונה לזכות להקבר בארץ ישראל ואמרה, "ושם אקבר!" שכל הקבור בארץ ישראל כאילו קבור תחת המזבח.

ימין מקרבת

ראתה נעמי שככל שהיא מדברת אליה, כך היא מוסיפה לעמוד על דבריה, ולא מרככת את דעתה כדרך הבריות. אמרה: עכשיו, כאשר רות מקבלת עליה את הגרות בלב שלם, היא זקוקה ליותר כוחות נפשיים, ולכן יש לחזקה ולעודדה. ומכאן ואילך נהגה עמה בימין מקרבת, והודיעה לה על השכר לעולם הבא הצפון לצדיקים.

מעתה משווה הכתוב את רות לנעמי - "ותלכנה שתיהם" - להראות כמה חביבים ואהובים הגרים לפני הקב"ה.

עַד בּוֹאֲנָה בֵּית לָחֶם וַיְהִי כְּבֹאֲנָה בֵּית לָחֶם וַתֵּהָמַרְנָה הַזֹּאת נַעֲמִי: כ וַתֹּאמֶר אֵלֶיהֶן אַל תִּקְרְאֵנָה לִי נַעֲמִי קְרְאֵן לִי וַתֵּהָמַרְנָה הַזֹּאת נַעֲמִי: כ וַתֹּאמֶר אֵלֶיהֶן אַל תִּקְרְאֵנָה לִי נַעֲמִי קְרְאֵן לִי

בדרך לבית לחם

ממשיכות נעמי ורות בדרך. נעמי מבוגרת ורות צעירה, ובכל זאת התאמצה רות להדביק את קצב ההליכה של נעמי, מפני שתשש כוחה של רות כאשר קיבלה עליה עול תורה ומצוות. כשהן עודן בדרך, הגיע יום טוב הראשון של פסח. אולם נעמי ורות לא שובתות מהליכתן אף ביום זה, מפני שהיה כאן חשש של פיקוח נפש - גשמי ורוחני. גשמי - משום שלא היתה להן פת לחם, והיה עליהן למהר להגיע לארץ יהודה להחיות את נפשן. ורוחני - כיון שהיה חשש שמא יבואו שליחים מבית המלוכה ויאלצו את רות לשוב לארצה. כך המשיכו בהליכתן בלי הפסק, ושמר עליהן הקב"ה, שלא פגעו בהם אנשים בדרך, עד שבאו לבית לחם.

ותהום כל העיר

ביום ט"ז בניסן, למחרת יום טוב ראשון של פסח, הגיעו נעמי ורות לבית לחם. "מצוה גוררת מצוה" - בזכות זריזותן לקיים מצות ישיבת ארץ ישראל, שלא התמהמהו אף לרגע, זכו עכשיו להיות שותפות במצוה נוספת - מצות קצירת העומר, שחלה בדיוק ביום זה. מצוה זו היתה נעשית "בעסק גדול", וכל העיירות הסמוכות התקבצו ובאו לבית לחם להשתתף במצוה.

באותו יום נפטרה אשתו של בועז. בועז, בן אחיו של אלימלך, היה אחד מגדולי הדור. ומכיון שנפטרה אשתו, הלכו כולם לגמול עמה חסד של אמת וללוותה.

וכך היתה העיר בית לחם הומה מאנשים כאשר הגיעו לשם נעמי ורות. ומכיון שהיתה נעמי אשה חשובה ומוכרת מאוד, התקבצו כל נשות העיר לקבל את פניה.

הזאת נעמי?!

"ותאמרנה הזאת נעמי" - הנשים, שדרךן להסתכל על חברותיהן, הסתכלו בפליאה על נעמי, ולא האמינו למראה עיניהן. האם זאת נעמי שהכרנו בעבר? הלא בעבר היתה מהלכת בנעליים מוזהבות, ועכשיו - יחפה. בעבר היתה לובשת בגדי רקמה ומשי, ועכשיו מתכסה בבלויי סחבות. בעבר היו פניה אדומות מרוב מאכל ומשתה, ועכשיו פניה מוריקות מן הרעבון.

ענתה להן נעמי ואמרה: הנה מדרך העולם - אדם שהתברך בבנים ועושר, ואבד לו העושר, מתנחם הוא לכל הפחות בבניו. ואם אבדו לו בניו, והוא לכל הפחות בריא, הרי יש לו כח לסבול את צעריו. אבל אם גם בריאותו רופפת, הרי הוא כשבר כלי. ולכן אל תקראנה לי נעמי, לשון נעימות, אלא קראנה לי "מרה", לשון מרירות וסבל.

מֶרָא כִּי הֵמַר שְׂדֵי לִי מֵאֵד: כֹּא אֲנִי מִלְאָה הֶלְכְתִי וְרִיקָם הֵשִׁיבֵנִי יְהוָה
 לְמָה תִקְרָאנָה לִי נְעָמִי וַיְהוּה עֲנָה בִי וְשְׂדֵי הָרַע לִי: כִּב וְתִשָּׁב נְעָמִי וְרוֹת
 הַמוֹאֲבִיָּה כְלָתָה עִמָּה הַשְּׂבָה מִשְׂדֵי מוֹאָב וְהֵמָּה בָאוּ בֵּית לָחֶם בְּתַחֲלַת
 קִצִּיר שְׁעָרִים:

צידוק הדין

אולם ראתה נעמי שיש בדברי הנשים כעין תרעומת ותמיהה על הקב"ה חס
 ושלום, כיצד אשה צדיקה ונעימה במעשיה סובלת כל כך, כאילו אין דין ואין דיין
 חלילה. ולכן אמרה להן: "אֲנִי מִלְאָה הֶלְכְתִי וְרִיקָם הֵשִׁיבֵנִי ה', לְמָה תִקְרָאנָה לִי
 נְעָמִי וְה' עֲנָה בִי וְשְׂדֵי הָרַע לִי".

משל למה הדבר דומה? לאדם שהיתה לו פרה סוררת וסרבנית, שלא רצתה
 לעבוד בשדה. הוצרך בעל הפרה להכות אותה כדי שתעבוד - בלי מכות היא לא
 היתה עובדת. במשך הזמן, נמאס לו לאותו אדם מן הפרה הסוררת, והחליט
 למכור אותה. הוא הוביל אותה אל השוק, והכריז: פרה זו חרוצה עד מאוד,
 חורשת היא בזריזות, ועושה מלאכתה באמונה. באו אנשים, בדקו את הפרה,
 והנה כולה חבולה ומוכה. פנו אל בעליה ואמרו לו: אם חורשת טוב היא - מכות
 אלו לשם מה הם?!

כך פנתה נעמי ואמרה לבנות עירה: אם אתן רואות אותי שאני חבולה ומיוסרת,
 סימן הוא שאין מעשי נאים ונעימים כפי שאתם סבורים. העובדה שה' המר לי
 וייסר אותי מעידה על פגם במעשי, ולכן אין ראוי לי השם נעמי, אלא "מרה",
 שמריתי את פי ה'.

מדגישה נעמי ואמרת: "ה' ענה בי". ה' - מבטא את מידת החסד והרחמים של
 הקב"ה. הקב"ה מצד רחמיו "ענה בי" - כל עניינו לא היה אלא בי, למעני ולטובתי.
 כל הטובות והרעות המקיפות את האדם הן רק בדמיון, אדם חושב שהקב"ה
 עושה לו רע חס ושלום, אבל לעתיד יתברר לנו שמן ה"רע" הזה צמחו טובות
 גדולות, הכל למעננו ולטובתנו. כדברי הפסוק: "לִמְעַן עֲנֶתְךָ וְלִמְעַן נִסְתָּךְ לְהִיטֵבְךָ
 בְּאַחֲרִיתֶךָ".

פרק ב

א וּלְנַעֲמֵי מוֹדַע לְאִישָׁה אִישׁ גְּבוּר חֵיל מִמְשַׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ וְשִׁמוֹ בְּעֵז: ב
וּתְאֻמֶּר רוּת הַמוֹאֲבִיָּה אֶל נַעֲמֵי אֶלְכָה נָא הַשָּׂדֶה וְאֶלְקָטָה בַּשְּׂבָלִים אַחַר

בועז - שופט ישראל

למשפחתו של אלימלך יש קרוב משפחה בשם בועז. היה בועז גדול הדור, אשר שפט והנהיג את ישראל מבחינה רוחנית ומבחינה מדינית. שמו המקורי היה "אֶבְצָן", שהיה אב צאן קדושים, הם עם ישראל. אולם כינו אותו "בועז" לרמז על אישיותו המרוממת: בועז - בו עוז ותעצומות, שהיה גבור הכובש את יצרו, כפי שהפסוק מעיד עליו: "איש גבור חיל", ואיזהו גבור - הכובש את יצרו. גם לרמזו, בעז - שעזב את יצרו. כמו בן נרמז בשמו עזוזו ומעלתו, שממנו יצאה מלכות דוד.

אומרים חז"ל: אלימלך, שלמון [- אביו של בועז], טוב [שם אדם שיוזכר בהמשך], ואביה של נעמי - כולם אחים היו, בניו של נחשון בן עמינדב משבט יהודה. ואם כן בועז הוא בן אחיו של אלימלך, וגם בן דוד של נעמי.

מתנות עניים

נעמי הצדקת יכולה היתה לבקש מבוועז תמיכה כלכלית, ובוועז בודאי היה נותן לה ביד רחבה, אולם היא לא רצתה ליהנות ממתנות בשר ודם, ולכן חיפשה דרך להתפרנס בעצמה. כיצד?

בתקופה בה הגיעו נעמי ורות, החלה תקופת הקציר, בה קוצרים את התבואה מן השדות. הקב"ה, שרחמיו על כל מעשיו, צוה בתורתנו על הקוצרים שלוש מצוות, המכונות: "מתנות עניים", והן: לקט, שכחה ופאה.

לקט - אם בשעת הקצירה נופלת שיבולת אחת או שתיים, אין הקוצר רשאי לאוספן, אלא עליו להשאירן בשדה, והעניים מלקטים אותן לעצמם, כמו שנאמר: "וְלִקְטוּ קְצִירְךָ לֹא תִלְקָט" (ויקרא יט, ט). אולם אם נפלו שלושה שבולים או יותר, רשאי הקוצר לאוספן.

שכחה - אם שכח הקוצר עומר (חבילת שבולים) בשדה, אין הוא יכול לקחתו, אלא עליו להשאירו לעניים. שנאמר: "כִּי תִקְצֵר קְצִירְךָ בַשָּׂדֶךְ וְשָׁכַחְתָּ עֹמֶר בַּשָּׂדֶה לֹא תָשׁוּב לִקְחָתוֹ, לְגַר לִיתוֹם וְלֹאֲלֻמְנָה יִהְיֶה לְמַעַן יִבְרַכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֶיךָ" (דברים כד, יט)

פאה - על הקוצר להותיר בפינת השדה תבואה לעניים, שנאמר: "וּבִקְצָרְכֶם אֶת קְצִיר אֶרְצְכֶם לֹא תִכְלֶה פֶּאֶת שְׂדֶךְ לְקַצֵּר" (ויקרא יט, ט).

אֲשֶׁר אֶמְצָא חֵן בְּעֵינָיו וְהֵאמֵר לָהּ לְכִי בְּתִי: ג וְתִלַּךְ וְתָבוֹא וְתִלְקֵט
בְּשָׂדֵה אַחֲרֵי הַקְּצֵרִים וַיִּקֶּר מִקְרָהּ חֲלֶקֶת הַשְּׂדֵה לְבַעַז אֲשֶׁר מִמִּשְׁפַּחַת

החליטו נעמי ורות כי הן תתפרנסנה מ"מתנות עניים" אלו, המגיעות לעניים בצדק וביושר על פי דין תורתנו הקדושה.

טוהר מידות

רות, בעלת המידות הנאצלות, לא רצתה להיות למשא על חמותה, רצתה היא בעצמה ללכת לשדה ללקט את השבולים. אך מכיון שהיתה מכבדת את חמותה, לא עשתה דבר בלי לשאול אותה. היא פנתה אל נעמי ואמרה לה: לא כדאי שתלכי את ללקט שבולים בשדה, משום שאת אשה מוכרת וחשובה, ואין זה לפי כבודך ומעלתך. אולם אני מואביה - אינה מוכרת כאן, ואין לי בושח ללכת ללקט.

וכדי להשקיט יותר את לב חמותה, הוסיפה ואמרה: דעי לך, כי השבולים שאלקט, יותר חביבים לי מן האבנים הטובות שהיו לי בבית אבי מלך מואב, ביודעי עד כמה גדולה היא זכותי שזכיתי להסתופף בנחלת ה', ובתורתו - תורת אמת.

עוד הוסיפה רות: אלך "אחר אשר אמצא חן בעיניו" - אחפש בעל שדה אשר יש בעיניו "חן" - יש לו עין טובה במה שמלקטים העניים. וכן יש לו "חן" של קדושה בעיניים, שאינו מסתכל על נשים אלא מחשבתו בתורה.

אקפיד גם על כך, שכל מה שאלקט יהיה לפי ההלכה, ולכן אלקטה "בשבולים" - ב' שבולים ולא יותר, כפי שלימדת אותי, ששלוש שבולים אינן לקט, ולא אקח לי.

ענתה נעמי ואמרה: "לכי בתי" - את יקרה לי כבת, ואיני רוצה למעט בערכך. אבל כיון שעכשיו זהו צורך השעה, לכי בתי.

רות בשדה בועז

הלכה רות וחיפשה שדה שיש בו קוצרים הגונים. בלכתה, עשתה לעצמה סימנים כדי לזכור את הדרך חזרה, שלא תצטרך לשאול את העוברים ושבים להיכן ללכת, שמא ירבו עמה דיבורים. "רגלי חסידיו ישמור" - זימן אותה הקב"ה לשדה של בועז שופט ישראל, שהיו כולם צדיקים, ולא לשדה אחר, שלא ישללו בה בני אדם בגלל היותה יפת תואר ויפת מראה.

בהגיעה אל השדה, נהגה רות בחכמה: היא הלכה תחילה לסוף השדה בלי ללקט כלום, כדי שלא יהיה לה טורח בנשיאת השבולים, ורק בחזרתה ליקטה. היא הקפידה ללכת "אחרי הקוצרים", ולא לפניהם, כדי שלא ישללו בה. כמו כן בחרה לה רות מתוך שלוש מתנות העניים דווקא את ה"לקט". היא חששה לקחת

אֱלִימֶלֶךְ: ד וְהָיָה בְעֵזוֹ בָּא מִבֵּית לָחֶם וַיֹּאמֶר לְקוֹצְרִים יְהוָה עִמָּכֶם

"שכחה" שמא באמת בעל השדה לא שכח את העומר, אלא הניחו שיקח לאחר זמן. וכן לא רצתה לקצור מן ה"פאה", משום ששם התקבצו עניים רבים, ולא רצתה להתערב ביניהם משום צניעות. לכן "ותלקט" רק את השבולים המפורזות פה ושם.

שם שמים מורגל בפיהם

רות ליקטה בשדה של בועז במשך ששה ימים, אך בועז עדיין לא בא לשדה, מחמת שהיה שרוי בשבעת ימי האבלות על אשתו.

"והנה" - בהשגחת ה' יתברך, מגיע בועז אל השדה, אף על פי שלא היה רגיל לבוא כל כך, היה זה ביום השבעה, בו קם מאבלו על אשתו.

הוא הגיע לשדה לאחר ששהה בבית לחם, שם ישבו הסנהדרין מבית דינו של שמואל הנביא. בבית המדרש, תקנו בועז ובית דינו תקנה "לשאל בשם", כלומר: כשהאדם שואל את חברו לשלום, יזכיר את שם ה', כדי להרגיל שם שמים בפני הבריות, על מנת לחזק את האמונה בהשגחת ה' על ברואיו, כמו שנאמר (ירמיה לב, ט): "אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם". כאשר הגיע בועז אל השדה, קיים הוא עצמו את התקנה תחילה, ואמר לקוצרים: "ה' עמכם". השיבו לו: "יברכך ה'".

עניו וצנוע היה בועז, אף על פי שבא וראה את שדהו מלאה תבואה, ונעריו עמלים בחריצות לקצור, לא בא לידי גאווה וזחיחות הדעת, אלא זכר שהכל חסד ה' המושפע עליו. הוא הקדים בשלומם של הקוצרים ולא חיכה שהם יברכוהו תחילה, אף על פי שהם פחותים ממנו.

בדבריו לקוצרים "ה' עמכם" הזכיר להם: אל תסתנוורו מכל השפע הטובב אתכם. כל טובות העולם הזה אינם חשובים כלל בפני עצמם, אלא זכרו את ה', שהמטרה שלנו בקצירת התבואה היא כדי שנוכל לעבוד את ה' ונהיה פנויים בתורה במשך כל ימות השנה.

כמו כן בשעה שאתם קוצרים, תזכרו שה' ציוה על לקט, שכחה ופאה. ותזכרו שאין לגעור בעניים אלא לתת להם בעין יפה ובסבר פנים יפות. כך יהיה ה' עמכם - השכינה תהיה שרויה ביניכם, ותעשו נחת רוח לקב"ה. ענו הקוצרים ואמרו: "יברכך ה'" - אכן אנו נזהרים לקיים מצוות אלו, ובזכותן יברכך ה', כמו שאמרו חז"ל: "עשר תעשר, בשביל שתתעשר".

במילים אלו אף רמזו לו, שה' יברך אותו להקים את ביתו מחדש ולשאת אשה. שהרי אמרו חז"ל: "השרוי בלא אשה שרוי בלא ברכה". יהי רצון שישלח לך ה'

וַיֹּאמְרוּ לוֹ יְבָרְכֶךָ יְהוָה: הַ וַיֹּאמֶר בְּעֵז לְנַעֲרוֹ הַנָּצֵב עַל הַקּוֹצְרִים לְמִי הַנְּעֶרָה הַזֹּאת: וַיַּעַן הַנַּעַר הַנָּצֵב עַל הַקּוֹצְרִים וַיֹּאמֶר נַעֲרָה מוֹאֲבִיָּה הִיא הַשֶּׁבֶה עִם נַעֲמִי מִשְׁדֵּה מוֹאֵב: ז וַתֹּאמֶר אֶלְקָטָה נָא וְאֶסְפְּתִי

”ברכה” - אשה הגונה.

הם ענו לו בקיצור, כדי לא להתבטל ממלאכתם. שהרי אמרו חז”ל: ”כל אדם העוסק במלאכתו אצל אחרים, אל יאריך אפילו בדברי שלום”.

דברי חכמה וצניעות

כאשר רואה בועז את רות, הוא שואל את נערו: ”למי הנערה הזאת?”. ועלינו להבין, מדוע הוא מתעניין באשה זרה? וכי דרכו של בועז לשאול בנערות, חס ושלום?!

אלא ראה בועז ברות דברי חכמה וצניעות מיוחדים. חכמה - שהיתה מלקטת רק שתי שבולים, וזה מראה על ידיעותיה בהלכה. וצניעות - שכל הנשים האחרות היו מתכופפות ומלקטות, ואילו רות היתה מלקטת את השבולים העומדות - בעמידה, ואת השבולים הנמוכות, היתה מלקטת בישיבה בלי להתכופף, כדי להשאיר צנועה. וכן כל הנשים נוהגות קלות ראש עם הקוצרים, וזו מצנעת עצמה. כל הנשים מלקטות גם משל בעל השדה, וזו אינה מלקטת אלא מן ההפקר. לפיכך שאל עליה.

ובוזהר הקדוש מובא: שראה בועז את ענוותנותה, ושהיתה לה עין טובה, וכל מה שלקטה שרתה בו ברכה. ורוח הקודש שרתה עליה. לכן שאל למי הנערה הזו.

מעלותיה של רות

הבין הנער כי אולי יש בדעתו של בועז לשאת אותה לאשה. ענה ואמר לו: ”נערה מואבית היא השבה עם נעמי משדה מואב”. מנה הנער את מעלותיה של רות:

ראשית לכל היא ”נערה” בת ארבעים שראויה להוליד (צעירה ביחס לבועז שהיה אז בן 80). ומכיון שמתו כל בניו של בועז, לכן ראוי שישא אשה צעירה שתוליד לו ילדים, כדי להותיר לו שם בארץ. מלבד זאת הרי היא ”מואבית”, וכבר נתחדשה ההלכה ”עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית”, שדווקא המואבים הזכרים אינם באים בקהל ה’, אך המואביות יכולות להתגייר ולהסתופף בנחלת ה’. ובנוסף לכל הרי היא ”שבה עם נעמי משדה מואב” - עזבה את כל הטוב שהיה לה בשדה מואב, ובאה עם נעמי הגלמודה והעניה. זה מראה על טוב ליבה ומידותיה הנאצלות, וכן על כך שהתגיירותה היתה לשם שמים, ולא לתועלת גשמית.

מקפידה היא ללקט ”אחרי הקוצרים” ונוהגת בצניעות. כבר כמה ימים שהיא

חג השבועות בהלכה ובאגדה

בְּעִמְרִים אַחֲרֵי הַקּוֹצְרִים וְתָבוֹא וְתַעֲמֹד מֵאֵז הַבֶּקֶר וְעַד עֵתָה זֶה שְׁבֵתָהּ הַבֵּית מֵעַט: ח וַיֹּאמֶר בְּעֵז אֵל רוּת הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ בְּתִי אֵל תְּלַכִּי לְלֶקֶט בְּשָׂדֵה אַחַר וְגַם לֹא תַעֲבֹרִי מִזֶּה וְכֹה תִדְבָּקִין עִם נְעֻרָתִי: ט עֵינֶיךָ בְּשָׂדֵה אֲשֶׁר יִקְצְרוּן וְהִלַכְתְּ אַחֲרֵיהֶן הֲלוֹא צִוִּיתִי אֶת הַנְּעָרִים לְבִלְתִּי נִגְעַךְ וְצַמַת וְהִלַכְתְּ אֵל הַפְּלִים וְשִׁתִּית מֵאֲשֶׁר יִשְׁאַבוּן הַנְּעָרִים: י וְתִפֹּל עַל פְּנֵיהָ וְתִשְׁתַּחֲוּ אַרְצָה וְתֹאמַר אֵלָיו מִדּוּעַ מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לְהַפְרִינִי וְאֲנֹכִי נִכְרִיָּה: יא וַיַּעַן בְּעֵז וַיֹּאמֶר לָהּ הֲגַד לִי כָּל אֲשֶׁר עָשִׂיתְּ אֶת חֲמוֹתְךָ אַחֲרֵי מוֹת אִישֶׁךָ וְתַעֲזְבִי אֲבִיךָ וְאִמְךָ וְאֶרֶץ מוֹלַדְתְּךָ וְתִלְכִי אֵל עִם אֲשֶׁר לֹא יִדְעֵת תְּמוֹל שְׁלֹשׁוֹם: יב יִשְׁלַם יְהוָה פְּעֻלְךָ וְתִהְיֶי מְשַׁכְּרֶתְךָ שְׁלָמָה

מלקטת בשדה אצלנו, ולא ראינו אפילו אחת מאצבעותיה.

אל תלכי ללקט בשדה אחר!

כששומע בועז דברים אלו, פונה הוא אל רות ואומר לה: "הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ בְּתִי אֵל תְּלַכִּי לְלֶקֶט בְּשָׂדֵה אַחֲרֵי!" תבואי תמיד אך ורק אל השדה הזאת, כיון שיודע אני שנערי כשרים, ובשדה הזו עיני פקוחות עליהם.

כמו כן ציויתי על הנערים שלא יעכבו בערך, אם תרצי לשתות מן הכלים, מן המים שהם מילאו. ועדיף שתקחי ישר מן הכלים ולא תבקשי מהם רשות, כדי שלא תצטרכי להכנס עמהם בדיבורים.

ומובא במדרש, שהיו אלו מים מיוחדים, שמשם היו שואבים רוח הקודש, כי נשאבו לפסח בנקיות ובטהרה יתרה. ראה בועז ברות ששורה עליה רוח הקודש, ובמבט עיניה היתה התבואה מתברכת, לכן רצה שתלך מחיל אל חיל ברוח הקודש, ותתעלה עוד ועוד.

כששומעת רות את דברי החסד של בועז, היא שחה לפניו כאות הכרת הטוב, ושואלת: "מִדּוּעַ מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לְהַפְרִינִי וְאֲנֹכִי נִכְרִיָּה?!" הלווא אני נוכריה מארץ מואב, והתורה אומרת על עמון ומואב: "לֹא תִדְרֹשׁ שְׁלוֹמָם וְטוֹבָתָם כָּל יְמֵיךָ לְעוֹלָם" (דברים כג ז) - ואם כן כיצד זכיתי לדברי שבח וברכה כאלה?

באותו רגע נשכחה מבוועז ההלכה, המתירה את הנשים המואביות לבוא בקהל ה'. מיד יצאה בת קול מן השמים ואמרה: "לֹא יָבוֹא עֲמוּנִי וְמוֹאֲבֵי בְּקֹהֶל ה' - עֲמוּנִי וְלֹא עֲמוּנִית, מוֹאֲבֵי וְלֹא מוֹאֲבִית!".

דברי נחמה ופיוס

משיב לה בועז: "הֲגַד לִי כָּל אֲשֶׁר עָשִׂיתְּ אֶת חֲמוֹתְךָ אַחֲרֵי מוֹת אִישֶׁךָ וְתַעֲזְבִי אֲבִיךָ וְאִמְךָ וְאֶרֶץ מוֹלַדְתְּךָ וְתִלְכִי אֵל עִם אֲשֶׁר לֹא יִדְעֵת תְּמוֹל שְׁלֹשׁוֹם" - שני

מֵעַם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּאת לְחַסוֹת תַּחַת פְּנֵי: יג וְתֹאמַר אֲמַצָּא
חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדַנִּי כִּי נַחֲמָתַנִּי וְכִי דִבַּרְתָּ עַל לֵב שִׁפְחָתְךָ וְאַנְכִּי לֹא אֶהְיֶה

דברים טובים שמעתי עליך: האחד - הוגד לי על הטובה שגמלת עם חמותך, שזה מראה שאין לך תכונת צרות העין של המואבים. והשני - הוגד לי שהתגיירת בזמן שהיית יכולה לשכון בטח בארצך. משמע שאת טובת מזג וטובת נפש - נוחה לשמים ונוחה לבריות.

ומובא בתרגום: הוגד לי על ידי בת קול שכאשר גזר ה' על מואב שלא יבואו בקהל ה', לא גזר אלא על הזכרים, ולא על הנקבות. ועוד הוגד לי בנבואה, שעתידים לצאת ממך מלכים ונביאים בגלל החסד והטובה שעשית עם חמותך, שפרנסת אותה אחר שנפטר בעלך, ועזבת את אביך ואמך וארצך ובאת להתגייר.

דעי לך, כי הנסיון שעמדת בו גדול מן הנסיון של אברהם אבינו. אברהם נצטווה מפי ה': "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך". ואילו את הלכת מיוזמתך ומרצונך. ועוד שנעמי הפצירה בך הפצרות מרובות להשאר, ובכל זאת התעקשת ללכת עמה.

כל כך גדול הוא שכרך, שאין ביכולת אדם לשלם לך, ולכן: "יְשַׁלֵּם ה' פְּעֻלָּךְ וְתִהְיֶה מִשְׁכֻּרְתְּךָ שְׁלֵמָה מֵעַם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל".

את קיימת מצות "גמילות חסדים", שהיא אחת המצוות ש"אדם אוכל מפרותיהם בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעולם הבא". לכן "ישלם ה' פעלך" - בעולם הזה. אך יחד עם זאת, לא יקוּזו לך מן הקרן בעולם הבא, אלא "תהא משכורתך שלמה מעם ה'", שתזכי ליהנות מזיו שכינתו. כמו שאמרו חז"ל: "צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה".

במילים "משכורתך שלמה" - רמז לה בועז שתזכה לאריכות ימים, ותראה את שלמה המלך מצאצאיה. ואכן נאמר על שלמה (מלכים א. ב ט): "וַיִּשֶׁם כְּסָא לְאֵם הַמֶּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לִימֵינוּ" - אמרו רבותינו: שם כסא לאמה של מלכות, שהיא רות.

אומרת רות לבעוז: דברייך מנחמים אותי ומשיבים את לבי. עד עכשיו הייתי מסופקת אם אני ראויה לבוא בקהל ה'. הייתי חוששת שמא לא אהיה אפילו כאחת משפחותיך הכנעניות, שכשהן יוצאות לחרות מותרות להנשא לישראל, ואילו אני לא אזכה אפילו לכהן, שאולי איני ראויה בכלל לבוא בקהל. אך עכשיו ניחמת אותי, ולא רק שבשרת לי כי ראויה אני לבוא בקהל, אלא גם הוספת שיהא חלקי לעולם הבא במחיצת האמהות הקדושות שרה, רבקה, רחל ולאה.

חג השבועות בהלכה ובאגדה

פָּאָחַת שְׂפָחֶיךָ: יד וַיֹּאמֶר לָהּ בְּעֵז לֵעֵת הָאֵכֶל גְּשֵׁי הַלֶּם וְאָכַלְתָּ מִן הַלֶּחֶם וְטַבַּלְתָּ פֶתֶךָ בַּחֲמִץ וַתִּשָּׁב מִצַּד הַקְּצָרִים וַיִּצְבֹּט לָהּ קְלִי וַתֹּאכַל וַתִּשְׁבַּע וַתִּתֵּר: טו וַתֵּקֶם לְלֶקֶט וַיִּצֹ בְּעֵז אֶת נַעֲרָיו לֵאמֹר גַּם בֵּין הָעֲמֵרִים תִּלְקֹט וְלֹא תִכְלִימוּהָ: טז וְגַם שֶׁל תִּשְׁלֹו לָהּ מִן הַצְּבָתִים וְעִזְבֹתֵם וְלֶקֶטָה וְלֹא תִגְעְרוּ בָהּ: יז וַתִּלְקֹט בְּשָׂדֵה עַד הָעֶרֶב וַתַּחֲבֹט אֶת אֲשֶׁר לֶקֶטָה וַיְהִי כַּאֲיִפָּה שְׁעָרִים: יח וַתִּשָּׂא וַתָּבֹא הָעִיר וַתִּרְא חֲמוּתָהּ אֶת אֲשֶׁר לֶקֶטָה וַתֹּצֵא וַתִּתֵּן לָהּ אֶת אֲשֶׁר הוֹתֵרָה מִשְׁבְּעָה: יט וַתֹּאמֶר לָהּ חֲמוּתָהּ אֵיפָה

יאכלו ענוים וישבעו

כאשר הגיעה שעת האוכל, הזמין אותה בועז לבוא לאכול לשבור את רעבונה. הוא פונה אליה ואומר: "גְּשֵׁי הַלֶּם וְאָכַלְתָּ מִן הַלֶּחֶם וְטַבַּלְתָּ פֶתֶךָ בַּחֲמִץ" - הוא מייעץ לה לטבול את הפת בחומץ, שהוא טוב לימות השרב.

אולם רות מפני צניעותה התביישה לגשת וישבה רק "מִצַּד הַקְּצָרִים". כשראה זאת בועז, הושיט לה ביד לחם קלוי, כדרך שהמארח נותן בעצמו לאורחים שמתביישים. "וַיִּצְבֹּט לָהּ קְלִי" - לקח 'צביטה' מן הפת בראשי אצבעותיו, והושיט לה חתיכה לא גדולה. אמרו חז"ל: או שהיתה ברכה שרוייה באצבעותיו של בועז, או ברכה שרתה במעיה של אותה צדקת, שהרי נאמר: "וַתֹּאכַל וַתִּשְׁבַּע וַתִּתֵּר".

צדקה בכבוד

מיד כשסיימה רות לאכול, היא קמה בזריזות להמשיך במלאכת לקיטת השבולים. לאחר שהתרחקה, פנה בועז אל נעריה ואמר להם: "גַּם בֵּין הָעֲמֵרִים תִּלְקֹט וְלֹא תִכְלִימוּהָ, וְגַם שֶׁל תִּשְׁלֹו [תשכחו] לָהּ מִן הַצְּבָתִים [עומרים] וְעִזְבֹתֵם וְלֶקֶטָה" - אתם תעשו כאילו אתם שוכחים עומרים, והיא תלקט אותם. התחכם בועז לתת לה בצנעה ובדרך מכובדת, מכיון שהיתה רות עניה בת טובים, המורגלת בחיי עושר, ומתביישת בקבלת לחם חסד.

טוב עין הוא יבורך

אולם רות הצדקת הרגישה בזה, לא רצתה ליהנות מן ההטבות המיוחדות שניתנו לה. "וַתִּלְקֹט בְּשָׂדֵה עַד הָעֶרֶב" - היא לקטה כשאר העניים, ולכן ארכה המלאכה זמן מרובה עד הערב. "וַתַּחֲבֹט אֶת אֲשֶׁר לֶקֶטָה" - בסיום העבודה היא החליטה לחבוט את השבולים, כדי להפריד את גרעיני התבואה מהקש והמוץ, ולהביא הביתה תבואה נקיה מפסולת, שלא להטריח את נעמי במלאכה זו, וגם כדי שתוכל לשאת בקלות את התבואה, ולא תצטרך ללכת ולבוא כמה פעמים.

"וַיְהִי כַּאֲיִפָּה שְׁעָרִים" - ברכה שרתה במעשי ידיה, שבלקט של יום אחד, מצאה "איפה", כמות גדולה המספקת לעשרה ימים.

לְקַטֵּת הַיּוֹם וְאָנָּה עֲשִׂיתָ יְהִי מִכִּירְךָ בְּרוּךְ וְתִגְדַּל לְחַמּוֹתֶיהָ אֶת אֲשֶׁר עָשָׂתָה עִמּוֹ וְתֵאמַר שֵׁם הָאִישׁ אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמּוֹ הַיּוֹם בְּעֵז: כ וְתֵאמַר נְעָמִי לְכַלְתָּה בְּרוּךְ הוּא לִיהוּהָ אֲשֶׁר לֹא עֲזַב חֲסֵדוֹ אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַמֹּתִים וְתֵאמַר לָהּ נְעָמִי קְרוֹב לָנוּ הָאִישׁ מִגֵּאֲלָנוּ הוּא: כא וְתֵאמַר רוּת הַמוֹאֲבִיָּה גַם כִּי אָמַר אֵלַי עִם הַנְּעָרִים אֲשֶׁר לִי תִדְבָּקִין עַד אִם כָּלוּ אֶת כָּל הַקְּצִיר אֲשֶׁר לִי: כב וְתֵאמַר נְעָמִי אֵל רוּת כָּלְתָה טוֹב בְּתִי כִּי תִצְאִי עִם נְעָרוֹתַי וְלֹא יִפְגְּעוּ בְךָ בְּשָׂדֵה אַחֵר: כג וְתִדְבָּק בְּנְעָרוֹת בְּעֵז לְלַקֵּט עַד כָּלוֹת קְצִיר הַשְּׂעָרִים וְקְצִיר הַחֲטִיִּם וְתִשָּׁב אֶת חַמּוֹתֶיהָ:

כאשר הגיעה רות לבית עם התבואה, התפלאה נעמי לראות כמות כה גדולה. היא חששה שמא ליקטה רות שבולים שלא לפי הדין. לכן מיד הוציאה רות את האוכל אשר הותירה מאכילתה, והראתה לה שגם במה שאכלה שרתה הברכה. ומכאן שגם הכמות הגדולה של השבולים היא מברכת ה' עליה.

רות דאגה להביא לחמותה את האוכל שהותירה, כי בודאי רעבה היא וזקוקה לאוכל מייד, ולא הניחה לה להמתין עד שיוכנו השבולים לאכילה.

פנתה נעמי לרות ואמרה לה: "יְהִי מִכִּירְךָ בְּרוּךְ!" את כל כך זריזה וחרוצה, והברכה שרוייה במעשי ידך. מי שיכירך וישא אותך לאשה, יתברך באשת חיל אשר לחם עצלות לא תאכל!

לשאלת נעמי, היכן ליקטה, עונה לה רות: "שֵׁם הָאִישׁ אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמּוֹ הַיּוֹם בְּעֵז" מכאן שיותר ממה שבעל הבית עושה עם העני, עושה העני עם בעל הבית, שמזכה אותו במצות הצדקה. ובפרט שהיא זיכתה את בועז בחסד גדול ביותר, לתת לחם לעני רעב, שזאת מעלה גדולה יותר של צדקה, בבחינת: "הלוא פרוס לרעב לחמך".

כששומעת נעמי שה' זימן את כלתה אל שדה בועז, היא מודה לה' ומחזקת אותה שתתחבר אך ורק עם נערותיו, שהן צנועות ויראות שמים. היא אף מבשרת לרות שבועז הוא קרוב משפחה שלהם, ולכן מצוה עליו לייבם אותה - להינשא לה, כדי להקים שם למחלון בעלה, שנפטר ללא ילדים.

במשך כל תקופת הקציר, ממשיכה רות ללכת ללקט בשדהו של בועז. "עַד כָּלוֹת קְצִיר הַשְּׂעָרִים וְקְצִיר הַחֲטִיִּם" - עד שעוברים שלושה חודשים. בשלב זה הגיע הזמן שרות יכולה להינשא, כפי שאומרת הגמרא (מסכת יבמות דף לה עמוד א): הגיורת שנתגיירה, צריכה להמתין שלושה חודשים כדי להיות ראויה לנישואין.

פרק ג

א וְהֵאמֵר לָהּ נַעֲמֵי חַמּוֹתַי בְּתֵי הַלֵּא אֲבַקֵּשׁ לָךְ מְנוּחַ אֲשֶׁר יִיטֵב לָךְ: ב
וְעַתָּה הֵלֵא בְעֵז מִדַּעַתְנוּ אֲשֶׁר הָיִית אֶת נַעֲרוֹתַי הֵנָּה הוּא זָרָה אֶת גֶּרְן

מנוח אשר ייטב לך

עברו שלושה חודשים מאז שהתגיירה רות, כעת יכולה רות להינשא ולהקים בית. אילו היתה נעמי דורשת את טובת עצמה, היתה מעדיפה כי רות תשאר בביתה ותשמש אותה לעת זיקנותה, אולם נעמי דורשת את טובתה של כלתה, ומחפשת לה עתיד ומנוחה, שהרי אין לאשה מנוחה אלא בבית בעלה.

היא פונה אל רות ואומרת לה: "בְּתֵי, הֵלֵא אֲבַקֵּשׁ לָךְ מְנוּחַ אֲשֶׁר יִיטֵב לָךְ" - כמו בתי את, ודורשת אני אך ורק את טובתך. לכן הטי אוזן ושמעי לדברי. דעי לך, שגם אם אומר לך דברים שיהיו תמוהים בעיניך ולא יתקבלו על דעתך, הרי הכל אך ורק לטובתך.

מצות יבום

נאמר בתורה: "כִּי יִשְׁבוּ אָחִים יָחִדּוּ וּמֵת אֶחָד מֵהֶם וּבֶן אֵין לוֹ, לֹא תִהְיֶה אִשְׁתּ הַיָּמֵת הַחֹצֵצָה לְאִישׁ זָר, יִבְמָה יָבֵא עָלֶיהָ וּלְקַחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה וַיִּבְמָה: וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלֵד יָקוּם עַל שֵׁם אָחִיו הַיָּמֵת וְלֹא יִמָּחָה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל" (דברים פרק כה פסוקים ה - ו)

אומרת התורה הקדושה, כי אם מת אדם בלא שהותיר אחריו ילדים, נפשו אינה מוצאת מנוחה מוחלטת בעולם הבא. לכן מצוה על אחיו להשתדל להותיר לאחיהם המת שם ושארית בארץ, שלא ימחה שמו מישראל, ובזה תנוח נפשו בצרור החיים. וכיצד יעשו זאת? על ידי "יבום" - שינשא אחד האחים לאשת האח שמת, והילד שיוולד יהיה מיוחס אל האח המת. ואז: "ברא מזכה אבא" - כלומר: אותו בן יזכה את ה"אב" (האח המת) בעולם הבא.

מן התורה דין "יבום" חל רק על אחי המת, ולא על יתר קרוביו. אבל המנהג היה בזמנם, שמי שמת בלי זרע, היה אפילו אדם אחר מקרוביו נושא את אשתו, כדי להקים לו שם ושארית.

פונה נעמי ואומרת לרות: הנה בועז הוא קרוב משפחה שלנו, ועל ידו יכולה את להיבנות ולהקים שם לבעלך המת. מלבד זאת בועז הוא האיש הראוי לך ביותר, יודעת את על מידותיו הנאצלות, נדיבות ליבו וצדקותו, וגם הוא מכיר בערכך. לכן הקשיבי לכל אשר אומר אליך:

עכשיו תמה תקופת הקציר, והגיעה העת לזרות את התבואה ברוח. גם בועז צריך היום לזרות את תבואתו, אך משום שזוהי עבודה מייגעת, יעדיף בועז לעשות אותה בשעות הערב והלילה, ולא בשעות היום החמות. בסיום עבודתו, לא יחזור

השְׁעָרִים הַלֵּילָה: ג וְרַחֲצֵת וְסָכֵת וְשִׁמֵּת שְׂמֵלְתֶיךָ עָלֶיךָ וְיִרְדֶּת הַגֶּגֶן אֶל תּוֹדְעֵי לְאִישׁ עַד כַּלְתּוֹ לְאָכַל וְלִשְׁתּוֹת: ד וְיֵהִי בְשִׁכְבוֹ וְיִדְעֵת אֶת הַמָּקוֹם

בועז לביתו אלא יישן בשדה, כי גנאי הוא לתלמיד חכם לצאת יחידי בלילה. כמו כן, הדור פרוץ בגניבה ובגזל, ובעלי שדות רבים ישנים בשדותיהם כדי לשומרם. לכן ודאי שאף בועז יישן הלילה בשדה.

דעי לך כי דווקא עכשיו, לאחר זריית התבואה, כאשר ליבו של בועז שמח וטוב עליו, זהו עת רצון ושמחה המתאים ביותר לנישואין. לכן אל תתמהמהי יום נוסף. לכן עוד הלילה הזה אל שדה בועז, תתוודעי אליו, ותאמרי לו את אשר בלבך, והוא ברוב חכמתו ידע כיצד לגלגל את הדברים הלאה.

כמוכן שתעשי זאת בחכמה ובתבונה. עליך להכין את עצמך מבחינה רוחנית, על ידי שתסירי מלבך כליל את טינופת העבודה זרה שדבקה בך. כמו כן תקבלי על עצמך מצוות וצדקות, כדי שתהיי ראויה להינשא לאדם כה חשוב וצדיק כמו בועז.

בהגיעך, ודאי יהיו שם עדיין הפועלים עסוקים במלאכתם. לכן מצאי לך מקום מסתור, המתיני עד שירד הלילה ותסתיים העבודה. ולאחר שבועז יחזק את ליבו באכילה ושתייה וילך לישון, תצאי ממחבואך ותתוודעי אליו. ובעזרת ה' קרובה ישועתך לבוא.

חתום פה שטן

תמיהה גדולה תמהים אנו על נעמי, מדוע צייתה לרות לעשות את הדברים בדרך זו?! הלוא בועז יודע ומכיר בערכה הרם של רות, יכולה היתה נעמי לשוחח עם בועז על הענין, או אולי לשלוח איזה שליח שידבר איתו בענין זה, וכך להסדיר את הדברים בצורה מכובדת ונאותה. מה עומד מאחורי מעשיה של נעמי הצדקת?

ראתה נעמי ברוח הקודש, כי מנישואין אלה, של בועז ורות, עתידה לצאת שושלת המלוכה של עם ישראל: דוד מלך ישראל ומלך המשיח. כח עצום של קדושה יש לנישואין אלו. ובמקום שבו שורה הקדושה, שם רוצה השטן להאחו ולקטרג ביתר שאת, ובכווחו חס ושלום להרוס ולסלק את הקדושה.

רצה הקב"ה להסוות את העניין מעיניו של השטן. הוא שם בליבה של נעמי, להדריך את רות לעשות מעשה שבמבט שטחי הוא נראה לא הגון ולא נאה, כדי שהשטן לא ימצא עניין לקטרג בו. וכך תיווצר מלכות בית דוד ומלך המשיח ללא הפרעות ומקטרגים.

זאת ועוד, ראתה כאן נעמי שהלילה הזה הוא עת רצון. אמרה נעמי לרות שלא

אֲשֶׁר יִשְׁכַּב שָׁם וּבָאת וּגְלִית מִרְגְּלָתִי וְשָׁכַבְתָּ וְהוּא יִגִּיד לְךָ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשִׂין: ה וְתֹאמַר אֵלֶיהָ כָּל אֲשֶׁר תֹּאמְרֵי אֵלַי אַעֲשֶׂה: ו וְתִרְדּוּ הַגֶּרֶן וְתַעֲשׂוּ כָּכָל אֲשֶׁר צִוְּתָה חֲמוּתָה: ז וַיֹּאכַל בָּעֵז וַיִּשְׁתַּב וַיִּיטֵב לְבוֹ וַיָּבֵא לְשֹׁכֵב בְּקִצָּה הָעֵרְמָה וַתֵּבֵא בָלֵט וַתִּגַּל מִרְגְּלָתִי וַתִּשְׁכַּב: ח וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה וַיִּחְרַד הָאִישׁ וַיִּלְפַּת וַהֲנִה אִשָּׁה שֹׁכֶבֶת מִרְגְּלָתִי: ט וַיֹּאמֶר מִי אַתָּה

תחשוש שמא תבוא עליה קללה, כי הלילה הוא עת שמחתו של בועז, ורוח הקודש שורה עליו. זהו הזמן המוכשר והראוי להורדת נשמות מלכות בית דוד, ומזהם משיח צדקנו. לכן אין לדחות זאת כלל וכלל!

רות יורדת אל הגורן

כששומעת רות את דברי נעמי, היא פונה ואומרת לה: "כל אֲשֶׁר תֹּאמְרֵי אֵלַי אַעֲשֶׂה" אע"פ שאיני מבינה את טעם הדבר, ואף על פי שאני מעצמי לא הייתי מסוגלת לעשות דבר כזה, בכל זאת אעשה, כיון שיצאו הדברים מפִּיךָ.

ואכן: "וְתִרְדּוּ הַגֶּרֶן וְתַעֲשׂוּ כָּכָל אֲשֶׁר צִוְּתָה חֲמוּתָה", ועל כל דבר ודבר, אמרה: 'הריני עושה מצוות חמותי'. "ותרד הגורן" - כל כוונתה היתה לא לתועלת עצמה, אלא להעמיד צדיקים וחסידיים שראויים לשבת בסנהדרין שיסבה כחצי גורן עגולה. וכן את שלמה המלך, שבנה את בית המקדש בגורן של ארוונה היבוסי.

אכילתו של צדיק

עומדת רות במחבואה ומצפה. ואכן, כפי שאמרה לה נעמי, לאחר שסיים בועז את מלאכת זריית התבואה, הוא ישב לאכול ולשתות. אכילה זו היתה לאחר תקופה ארוכה שבה לא אכל בועז לשובע. כל תקופת הרעב, היה בועז מסתפק באכילה מועטת בלבד. אף על פי שהיה עשיר, והיה יכול להרשות לעצמו לאכול בשפע, רצה לשתף את עצמו בצער הציבור. רק עכשיו, כשהסתיימה תקופת הרעב, התבואה גדלה, וכולם קצרו את תבואתם ויכלו לאכול לשובע, יכל בועז אף הוא לאכול לשובע נפשו. "וַיִּיטֵב לְבוֹ" - עסק בדברי תורה וברך על מזונו, והודה לה' על כך שקיבל את תפילתו והוריד שפע לעולם.

רות מתוודעת אל בועז

לאחר שאכל, שתה, וברך את ה', הלך לישון בקצה ערימת התבואה. כדרך הצדיקים, שלא מחפשים להם תענוגות, קיים בעצמו: "על הארץ תישן". כאשר נרדם, באה רות "בָּלֵט" - בנחת, ונהררה שלא ליגע בו ושלא לשכב לצדו, אלא למרגלות רגליו ובריחוק.

"וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה" - בחצות הלילה התכוון בועז לקום כדרכו בקודש לעסוק בתורה, כפי שעשה בעתיד אף נינו דוד המלך, כמו שנאמר בתהילים: "חצות לילה אקום להודות לך". אולם מה מאוד נבהל בועז בראותו כי "הֲנִה אִשָּׁה שֹׁכֶבֶת

וְתֹאמַר אָנֹכִי רוּת אֲמַתְךָ וּפְרִשְׁתָּ כְנָפֶיךָ עַל אֲמַתְךָ כִּי גֵאֵל אַתָּה: י וַיֹּאמֶר בְּרוּכָה אַתְּ לַיהוָה בְּתִי הֵיטֵבְתָּ חֲסִדְךָ הָאֲחֵרוֹן מִן הָרֵאשׁוֹן לְבִלְתִּי לָכֶת אַחֲרֵי הַבְּחוּרִים אִם דָּל וְאִם עֲשִׂיר: יא וְעַתָּה בְּתִי אֵל תִּירָאִי כֹל אֲשֶׁר תֹּאמְרֵי אַעֲשֶׂה לָּךְ כִּי יוֹדַע כֹּל שְׁעַר עֲמִי כִּי אִשֶׁת חִיל אַתָּה: יב וְעַתָּה כִּי אָמַנְסָם כִּי גֵאֵל אָנֹכִי וְגַם יֵשׁ גֵּאֵל קְרוֹב מִמֶּנִּי: יג לִינִי הַלִּילָה וְהִנֵּה בְּבִקְר

מְרַגְלָתִיו". הוא נתקל בניסיון קשה, ולכן חרד חרדה גדולה עד מאוד. אמר בועז בלבו: עכשיו שעת חצות, שהקב"ה נכנס עם הצדיקים בגן עדן, וכיצד אחטא לאלוקים בעת כזאת?! כך התגבר וכבש את יצרו.

הוא פנה לרות ושאל "מִי אַתָּה?" - האם את מותרת או אסורה? פנויה או נשואה? טמאה או טהורה?

ענתה לו רות: אני רות. מותרת אני לך, פנויה וטהורה. ובאתי אליך לשם נישואין. "וּפְרִשְׁתָּ כְנָפֶיךָ עַל אֲמַתְךָ" - פרוס עלי את הטלית, כדרך שפורסים בשעת חופה וקידושין ושבע ברכות, ובכך אחסה בצל כנפיך, כמו האפרוחים החוסים בכנפי אמותיהם. "כִּי גֵאֵל אַתָּה" וביכולתך להקים שם למחלון בעלי.

אשת חיל את!

שומע בועז את דברי רות, רואה הוא ברוח קדשו כי צדיקה היא ועתיד דוד מלך ישראל לצאת ממנה, מכיר הוא בטוהר כוונותיה, ולכן פונה בועז ואומר לה: "בְּרוּכָה אַתְּ לַה' בְּתִי, הֵיטֵבְתָּ חֲסִדְךָ הָאֲחֵרוֹן מִן הָרֵאשׁוֹן לְבִלְתִּי לָכֶת אַחֲרֵי הַבְּחוּרִים אִם דָּל וְאִם עֲשִׂיר" - חסד גדול רוצה את לעשות עם בעלך מחלון להקים לו שם, ולשם כך את מוכנה להינשא לאדם זקן כמוני, ואין לך מתפתה להינשא לבחור צעיר. דעי לך כי החסד האחרון הזה שאת עושה להקים שם למחלון בעלך, גדול יותר מן החסד הראשון שעשית עמו, שטפלת בקבורתו ובתכריכיו.

"וְעַתָּה בְּתִי אֵל תִּירָאִי" - אל תחששי שמא לא ארצה להינשא לך בגלל היותי שופט ישראל ואילו את נוכריה ובלתי מיוחסת, "כִּי יוֹדַע כֹּל שְׁעַר עֲמִי כִּי אִשֶׁת חִיל אַתָּה" - יש לך יחוס עצמי על ידי מידותייך הנאצלות ומעשייך הטובים.

ראויה היא רות לבועז, שהרי עליה נאמר: "אשת חיל", ועל בועז העיד הכתוב: "איש גבור חיל", ומשניהם יצא דוד מלך ישראל, שנאמר עליו "יודע נגן וגיבור חיל" - במלחמתה של תורה.

אבל, אומר בועז לרות, יש אדם שהוא קרוב משפחה לבעלך יותר ממני, שמו הוא: "טוב". ולו זכות הקדימה, כיון שהוא אח של אלימלך, בעוד שאני בן אחיו. ולכן ליני הלילה כאן בשדה, ובבוקר אשאל את טוב אם רוצה הוא לישא אותך. ואם לא ירצה, אני אשא אותך.

חג השבועות בהלכה ובאגדה

אם יגאלך טוב יגאל ואם לא יחפץ לגאלך וגאלתיך אנכי חי יהוה שכבי עד הבקר: יד ותשכב מרגלותיו עד הבקר ותקם בטרם יפיר איש את רעהו ויאמר אל יודע כי באה האשה הגרן: טו ויאמר הבני המטפחת אשר עליך ואחזי בה ותאחזו בה וימד שש שערים וישת עליה ויבא העיר: טז ותבוא אל חמותה ותאמר מי את בתי ותגד לה את כל אשר עשה לה האיש: יז ותאמר שש השערים האלה נתן לי כי אמר אלי אל תבואי ריקם אל חמותך: יח ותאמר שבי בתי עד אשר תדעין איך יפל דבר כי לא ישקט האיש פי אם פלה הדבר היום:

בזמנו עדיין לא גזרו על איסור ייחוד עם פנויה, אלא דווקא עם אשת איש. מאוחר יותר, דוד המלך ובית דינו גזרו אף על הייחוד עם פנויה. לכן נשארה רות ללון בשדה. ומיד בבוקר, עוד בטרם האיר היום לגמרי, כשעדיין לא ניתן היה להכיר איש את רעהו, זרו בועז את רות שתקום ותלך לביתה, כדי שלא יראו אותה בשדהו, בבחינת "והייתם נקיים מה" ומישראל" - שלא לעורר עליו חשד.

אומרים חז"ל, שכל אותו הלילה היה בועז שטוח על פניו, והתפלל ואמר: רבוננו של עולם, גלוי וידוע לפניך שלא נגעתי בה. יהי רצון מלפניך, אל יודע כי באה האשה אל הגורן, שלא יתחלל שם שמים חס ושלום.

בועז לא רצה לשלוח את רות ריקם לביתה, אלא נתן בידה תבואה. הוא רצה שאם יפגוש אותה אדם בדרך ויראה אותה יוצאת משדהו, יבחין כי יש בידה תבואה, ויבין מכך שהיא באה אליו לבקש צדקה. נתן לה בועז שישיית סאה שעורים, שזהו שיעור סעודה אחת, לרמוז לה, שהדבר יגמר עוד היום, ואת סעודת הערב תאכל כבר בבית בעלה. כמו כן המספר שש מרמז על שש מעלותיו של דוד המלך, שיצא מחלציה: יודע גנן בכנור, גבור חיל, איש מלחמה, נבון דבר [מבין כל דבר חכמה], איש תואר, וד' עימו. מעלות אלו אף מרומזות בסמל "מגן דוד", שיש לו שש פינות.

רות חוזרת לבית נעמי

יוצאת רות בורחות מן השדה, ומגיעה לבית נעמי עוד בטרם האיר היום. היא מספרת לנעמי את קורותיה, ונעמי משיבה לה: "שְׁבִי בְּתִי עַד אֲשֶׁר תִּדְעִין אֵיךְ יִפֹּל דְבָר" - שבי בבית, כי בועז בודאי יטפל לך בענין, ואם יבוא לקרוא לך תהיי מוכנה ומזומנת בבית.

פרק ד

א ובעז עֲלָה הַשֶּׁעַר וַיֵּשֶׁב שָׁם וַהֲנֵה הַגּוֹאֵל עִבֵּר אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּעֵז וַיֹּאמֶר
 סוּרָה שְׂבָה פֹה פְּלָנִי אֶלְמֹנִי וַיִּסֵּר וַיֵּשֶׁב: ב וַיִּקַּח עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מִזְקְנֵי
 הָעִיר וַיֹּאמֶר שָׁבוּ פֹה וַיֵּשְׁבוּ: ג וַיֹּאמֶר לְגֹאֵל חֲלַקְתָּ הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר לְאַחֵינוּ
 לְאֵלִימֶלֶךְ מִכְרָה נְעָמִי הַשְּׂבָה מִשָּׂדֶה מוֹאֵב: ד וַאֲנִי אִמְרָתִי אֶגְלֶה אֶזְנֶךָ
 לְאֹמֶר קָנָה נֶגֶד הַיֹּשְׁבִים וְנֶגֶד זְקְנֵי עַמִּי אִם תִּגְאָל גְּאֹל וְאִם לֹא יִגְאָל

הבא להטהר מסייעים אותו

צדיק אומר ועושה. מיד באותו בוקר, קם בועז לסדר את עניינה של רות. הוא פנה ועלה אל שער הסנהדרין לדון בעניין. אולם אין הוא רוצה ליזום את הדיון מעצמו, ולכנס את חכמי הסנהדרין, כדי שלא ייראה כאילו יש לו נגיעה ורצון אישי בענין. לכן ישב הוא והמתין בפתח השער עד שיעבור 'טוב', והוא ידבר עמו, ומתוך כך יעלה עניינה של רות על סדר היום, יבוררו הדברים ויועמדו על מקומם.

והנה, הפלא ופלא, מיד ביושבו בשער הסנהדרין, עבר שם טוב. אומרים חז"ל: וכי היה טוב עומד אחורי השער? כיצד הזדמן לשם בדיוק ברגע המתאים? אלא אפילו היה טוב בסוף העולם, היה הקב"ה מטיסו, כדי שלא ישב אותו צדיק ויצטער בהמתנתו. על כך נאמר: "ותגזור אומר ויקם לך", כיון שאמר בועז לרות "והיה בבוקר..." קיים הקב"ה דברו ומיד בבוקר זימן לו את טוב.

אמר רבי ברכיה: בועז עשה את שלו, ורות עשתה את שלה, ונעמי עשתה את שלה. אמר הקב"ה אף אני אעשה את שלי.

הכתוב אינו מכנה את טוב בשמו, אלא "פְּלָנִי אֶלְמֹנִי" (תרגום: "כסי וטמיר") מלשון הסתרה וההעלמה, שנסתר ונעלם ממנו מה נזדמן לו על ידי הקב"ה להקים שושלת מלכות ישראל, והוא חשש פן ישחית נחלתו.

לפני שמתחיל בועז לדבר עם טוב, הוא מכנס במקום עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מִזְקְנֵי הָעִיר, ואומר להם לשבת עמו. היתה זו הכנה לקראת הבאות, לכנס מנין למעמד האירוסין והנישואין, שהרי אין מברכים ברכת חתנים אלא בעשרה.

ואז פונה בועז לטוב ומדבר עמו לגאול את השדה של אלימלך. מהי גאולת שדה?

גאולת השדה

נאמר בתורה: (ויקרא פרק כה פסוק כה) "פִּי יִמּוֹךְ אַחֶיךָ וּמְכַר מֵאַחֲזָתוֹ וּבָא גֹאֵל הַקָּרֵב אֵלָיו וְגָאֵל אֶת מִמְכָּר אָחִיו".

בשעה שחילקו ישראל את הארץ, חילק אותה יהושוע לשנים עשר השבטים על פי הגורל, כל שבט נטל את החלק אשר עלה בגורלו. החלוקה שיצאה בגורל לא היתה מקרית, אלא היתה על פי רצון ה' - כל שבט ייעד לו הקב"ה מקום מסויים בארץ ישראל, ומקום הנחלות צריך להישאר קבוע לדורי דורות. לכן מאז אותה חלוקה, אין אדם רשאי למכור את שדהו.

הַגִּידָה לִי וְאֶדְעָה כִּי אֵין זֹולַתְךָ לְגֵאוֹל וְאֲנֹכִי אַחֲרֶיךָ וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֶגָּאֵל:
 הַ וַיֹּאמֶר בְּעֵז בְּיוֹם קִנּוּתְךָ הַשְּׂדֵה מִיָּד נְעָמִי וַיֵּמָאֵת רוּת הַמוֹאָבִיָּה אִשְׁת
 הַמֵּת קִנִּית לְהֵקִים שֵׁם הַמֵּת עַל נַחֲלָתוֹ: וַיֹּאמֶר הַגָּאֵל לֹא אוֹכֵל לְגָאֵל
 לִי פֶן אֲשַׁחִית אֶת נַחֲלָתִי גָאֵל לְךָ אֶתָּה אֶת גְּאֻלְתִּי כִּי לֹא אוֹכֵל לְגָאֵל: ז

אך אם שרוי האדם בדוחק גדול, עד שאין לו כסף כלל אפילו למזונות, יכול הוא למכור את נחלתו, אולם גם אז המכירה לא חלה לצמיתות, ובשנת היובל חוזרת הנחלה לבעליה המקוריים.

גם לאחר שמכר האדם את שדהו, אם במשך הזמן, לפני שהגיעה שנת היובל, השתפר מצבו הכלכלי והודמן לו כסף, מצוה עליו "לפדות" את שדהו ולהחזירו לרשותו (על ידי שישלם לקונה את כסף המכירה בקיזוז השנים שחלפו, בהן השתמש הקונה בשדה). כמו כן אם יש לאותו עני קרוב משפחה עשיר, יכול אף הוא 'לגאול' את השדה ולפדותו מיד הקונה, ובכך לא יפול השדה ביד זר.

להקים שם המת על נחלתו

פונה בועז ואומר לטוב: נעמי מכרה את השדה של אלימלך מחמת דוחקה, שהרי באה ממואב אפילו ללא נעליים לרגליה. מצוה עלינו, קרובי משפחה, לפדות את השדה, כי אין ראוי לזר שיכנס לנחלת אבות. אולם אתה קודם לי במצוה זו מכיון שאתה קרוב לאלימלך יותר ממני, שאתה אחיו ואילו אני בן אחיו.

מסכים טוב ואומר: אכן מוכן אני לגאול את נחלתו של אלימלך.

מוסיף בועז ואומר: דע לך, כי ביום שבו אתה קונה את הנחלה, עליך לקנות אף את רות אשת מחלון ולהינשא לה, כי רות אינה רוצה למכור את השדה, אלא אך ורק למי שיתרצה להנשא לה. זאת משום שהיא רוצה "להקים שם המת על נחלתו" - שאם יוולד בן הוא יירש את נחלת המת. כמו כן, בכל פעם שתבוא רות אל השדה, יאמרו זו אשת מחלון, ועל ידי כך יזכר שם מחלון.

עד כה לא הזכיר בועז את רות, כי אמר: אולי לא ירצה טוב לגאול את השדה, ולמה אבייש את רות לדון עליה ברבים מי מוכן להנשא לה. אולם לאחר שהסכים טוב לגאול את השדה, הוצרך בועז להוסיף ולספר לטוב אף על בקשתה של רות.

לא אוכל לגאול!

ברגע ששומע טוב תנאי זה, הוא מסתייג מיד מן הענין. בסתר ליבו היה חושש לשאת אשה מואביה, כי עדיין לא התחזקה ההלכה המתירה את המואביות לבוא בקהל ה', והיה חושש פן יוציא לעז על נישואיו, שנשא אשה מואביה ולכן אמר "לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי".

אמנם יש מפרשים שטוב לא אמר לבעז את אשר בלבבו, אלא פנה לבעז ואמר: איני יכול להינשא לרות, מכיון שכבר יש לי אשה ובנים. איני רוצה שיהיו לי בביתי שתי נשים, שהרי מטבע האשה שכל עוד היא יחידה לבעלה, הרי היא

וְזֹאת לְפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל עַל הַגְּאֵלָה וְעַל הַתְּמוּרָה לְקַיֵּם כָּל דְּבַר שְׁלֹף אִישׁ נָעָלוּ וְנָתַן לְרֵעֵהוּ וְזֹאת הַתְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל: ח וַיֹּאמֶר הַגְּאֵל לְבַעֲזוּ קִנְיָה לְךָ וַיִּשְׁלַף נָעָלוֹ: ט וַיֹּאמֶר בְּעֵז לְזִקְנִים וְכָל הָעַם עֲדִים אִתָּם הַיּוֹם כִּי קִנְיַתִּי אֵת כָּל אֲשֶׁר לְאֱלִימֶלֶךְ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לְכַלְיוֹן וּמַחְלוֹן מִיַּד נְעָמִי: י וְגַם אֵת רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה אֲשֶׁת מַחְלוֹן קִנְיַתִּי לִי לְאִשָּׁה לְהַקִּים שֵׁם הַמָּת עַל נַחֲלָתוֹ וְלֹא יִכְרַת שֵׁם הַמָּת מֵעַם אַחִיו וּמִשְׁעַר מְקוֹמוֹ עֲדִים אִתָּם הַיּוֹם: יא וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעָם אֲשֶׁר בְּשַׁעַר וְהַזְקֵנִים עֲדִים יִתֵּן יְהוָה אֵת הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֶל בֵּיתְךָ כְּרַחֵל וּכְלֵאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׂתִיָּהֶם אֵת בֵּית יִשְׂרָאֵל וַעֲשֵׂה חֵיל בְּאִפְרַתָּה וּקְרָא שֵׁם בְּבֵית לָחֶם: יב וַיְהִי בֵּיתְךָ כְּבֵית פָּרְץ אֲשֶׁר יִלְדָה תִּמֹר לִיהוּדָה מִן הַזֶּרַע אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לְךָ מִן הַנְּעֻרָה הַזֹּאת: יג וַיִּקַּח בְּעֵז אֵת רוּת וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה וַיֵּבֵא אֶלֶיהָ וַיִּתֵּן יְהוָה לָהּ הַרְיוֹן וַתֵּלֶד בֶּן: יד

מכבדת אותו ומייקרת אותו. אבל אם באה "צרתה" - אשה נוספת, הופכת אהבתה לשנאה, וכך חיי לא יהיו חיים, ואשחית את נחלתי - משפחתי. לכן מוטב שתגאל אתה, שהרי לך אין לא אשה ולא ילדים.

חליצת הנעל

שומע בועז את הדברים, ורוצה לתת להם תוקף הלכתי. בזמנם היה נהוג, שאדם שרוצה למכור לחברו חפץ מסויים או לעשות עמו עסק חליפין, היה המוכר חולץ את נעלו ונותן אותה לקונה. היה זה מעשה סמלי המבטא את הקנין, שהרי במקרים רבים, כמו במכירת שדה, בית או תבואה, לא ניתן להעביר את הסחורה עצמה מיד ליד, והעברת הנעל מיד ליד היא המסמלת את עניין המכירה. מעשה זה היה מעיד על כך שהמכירה שרירה וקיימת.

אף כאן שולף טוב את נעלו ונותן אותה לבעוז. בכך מוותר הוא על זכותו לגאול את השדה. מכריז בועז ואומר לזקנים ולכל העם אשר התקבצו שם: "עֲדִים אִתָּם הַיּוֹם כִּי קִנְיַתִּי אֵת כָּל אֲשֶׁר לְאֱלִימֶלֶךְ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לְכַלְיוֹן וּמַחְלוֹן מִיַּד נְעָמִי". מיד הביאו את רות, והוא קידש אותה וברך ברכת חתנים. וכיון שרות היתה מואביה רצה בועז שיעשה הדבר בפרסום גדול ובנוכחות הסנהדרין, כדי שלא יהיה פקפוק על ההלכה: "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית".

שמחה מעורבת בעצב

לאחר מעמד הנישואין, מברכים אותו הזקנים והעם: "יִתֵּן ה' אֵת הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֶל בֵּיתְךָ כְּרַחֵל וּכְלֵאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׂתִיָּהֶם אֵת בֵּית יִשְׂרָאֵל" - כשם שרחל ולאה באו מבית של עבודה זרה, ובכל זאת עזבו את גלולי אביהן וזכו לבנות את בית ישראל, כך תזכה אתה עם רות לבנות בית נאמן בישראל.

לקח בועז את רות לאשה, "וַיִּתֵּן ה' לָהּ הַרְיוֹן וַתֵּלֶד בֶּן" - היה כאן טיוע אלוקי מיוחד: עשר שנים שהתה עם מחלון ולא נפקדה, ואילו כאן נישאה לזקן ונפקדה

חג השבועות בהלכה ובאגדה

וְתִאמְרָנָה הַנָּשִׁים אֶל נְעָמִי בְרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר לֹא הִשְׁבִּית לְךָ גֹּאֵל הַיּוֹם וַיִּקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל: טו וְהָיָה לְךָ לְמִשִּׁיב נֶפֶשׁ וּלְכֻלְכֹּל אֶת שְׁבִתְךָ כִּי כִלְתָךְ אֲשֶׁר אֶהְבְּתְךָ יִלְדְתוּ אֲשֶׁר הִיא טוֹבָה לְךָ מִשְׁבַּעַה בָּנִים: טז וְתִקַּח נְעָמִי אֶת הַיֶּלֶד וְתִשְׁתְּהוּ בְּחִיקָה וְתִהְיֶה לוֹ לְאִמָּנָת: יז וְתִקְרָאנָה לוֹ

מיד. "ניתן ה' לָהּ הַרְיוֹן" - בזכותה יותר מאשר בזכותו, מכיון שהתאמצה על הדבר יותר.

אולם השמחה התערבה בעצב ובאבל: אותו לילה, שבו כינס בועז את רות אל ביתו, לילו האחרון היה, ולמחרת בבוקר השכימו הכל להלוויתו, כי מת.

טעות גורלית?!

אומרים המפרשים, כי עם פטירתו של בועז, עלה בלב הזקנים והעם החשש הגדול, שמא חס ושלום לא כיוונו הם לאמיתה של תורה, וטעו הם בכך שהתירו את רות המואביה לבוא בקהל ה'. אולי חס ושלום בעטיה של רות נפטר בועז? ושמא הבן שיוולד פסול הוא מלבוא בקהל ה'?! לכן מכאן ואילך כבר לא מוזכרים הזקנים והעם, לא רצו הם להמשיך לקחת חלק בעניינה של רות.

רק הקב"ה ידע את האמת. בועז - לא היו כתובות לו שנים אלו בספר החיים. ובכל זאת עיכב הקב"ה את פטירתו והותירו בחיים אך ורק כדי שישא את רות, ויעמיד את מלכות ישראל. בזכות רות חי בועז עד יום זה. וברגע שמילא את רצון ה', מיד הלך לעולמו.

רבים אמרו, הלואי שלא יצא ולד מן הנישואין האלה. ואילו הקב"ה היה מצפה לאותו ולד - מתי יצא.

ברכת הנשים

כשנולד בן לרות, לא שמחו בו העם והזקנים. רק הנשים והשכנות, מפני רחמנותן הרבה, טיפלו ברך הנולד, ובאו בדברי תנחומים ופיוס אל נעמי. הן אפילו לא מזכירות שזהו בנה של רות, אלא "יולד בן לנעמי" - הן מייחסות אותו לנעמי.

ומכיון שברכו הנשים את הבן - לכך נתן הקב"ה רוח הקודש בפיותיהן, ועשה את דבריהן כדברי תורה, אשר נכתבו בספר מספרי התנ"ך לדורות עולם:

"וְתִאמְרָנָה הַנָּשִׁים אֶל נְעָמִי בְרוּךְ ה' אֲשֶׁר לֹא הִשְׁבִּית לְךָ גֹּאֵל הַיּוֹם וַיִּקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל" - למרות שנפטר בעלך, בכל זאת זכית שלא השבית ה' לך גואל, ויהיה הבן כאביו.

"ויקרא שמו בישראל" - תמיד יהיה שמו שגור בפי האנשים, ויצטרכו לו לדין ולעצה.

"וְהָיָה לְךָ לְמִשִּׁיב נֶפֶשׁ" - הבן מזכה את אביו ואמו בעולם הבא, בפרט אם עסקו בחינוכו לתורה וליראת שמים. "וּלְכֻלְכֹּל אֶת שְׁבִתְךָ" - פה בעולם הזה.

השכנות שם לאמר ילד בן לנעמי ותקראנה שמו עובד הוא אבי ישי
אבי דוד: יח ואלה תולדות פרץ פרץ הוליד את חצרון: יט וחצרון
הוליד את רם ורם הוליד את עמינדב: כ ועמינדב הוליד את נחשון
ונחשון הוליד את שלמה: כא ושלמון הוליד את בעז ובעז הוליד את
עובד: כב ועובד הוליד את ישי וישי הוליד את דוד:

כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה'

קראו לו הנשים "עובד", וכשגדל ראו כולם כי אכן עובד הוא את ה' בכל לבבו
ובכל נפשו. מכאן הסיקו אנשי הדור שאולי בכל זאת עשה בועז מעשה הגון בכך
שלקח את רות. דעה זו נתחזקה יותר לאחר שהוליד עובד את בנו ישי, והכל ראו
את אישיותו של ישי, שאפילו לחלוחית של חטא לא היתה בו. שהרי היה הוא
אחד מארבעה שזכו למות ללא חטא כלל לכל אורך שנות חייהם, ומתו רק בעטיו
של נחש [דהיינו בעון שאכלו אדם הראשון וחוה אשתו מעץ הדעת, בהסתת הנחש, ונתקלל
האדם בעונש מיתה]. אז אמרו, רוח ה' דיבר בבוועז ובזקנים, שטיהרו את רות לבוא
בקהל ה'.

מפרץ עד דוד

לסיום המגילה, מובא יחוסו של דוד המלך, החל מפרץ בן יהודה בנו של יעקב
אבינו ע"ה. התחיל הכתוב לייחס את דוד דווקא מפרץ, שאף לידתו מיהודה ותמר
היתה בצורה לא רגילה כמו נשואי רות ובוועז, להראות לנו כי הקב"ה שומר
ומחשב כבר דורות רבים כיצד להוציא את המשיח, מבלי לתת לשטן לקטרג.

"וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת פֶּרֶץ" - אמרו חז"ל: המילה "תולדות" תמיד כתובה במקרא בכתוב
חסר: תלדות, תלדת או תולדת. חוץ משני מקראות: "אלה תולדות השמים
והארץ" ו"אלה תולדות פרץ". שבשעה שברא הקב"ה את העולם לא היה מלאך
המוות בעולם, ובשביל כך הוא מלא (התולדות נשארים חיים וקיימים). וכיון שחטאו
אדם וחוה חיסר הקב"ה כל תולדות שבמקרא. כיון שנולד פרץ, נעשה תולדות
שלו מלא, כיון שהמשיח יעמוד ממנו, ובימיו הקב"ה מבליע את המוות שנאמר,
"בלע המות לנצח".

מפרץ עלתה ופרצה מלכות בית דוד, וכבר הבטיח הקב"ה שלא תפסק המלכות
מזרעו שנאמר (תהלים פרק פט): אִזְ דְּבַרְתָּ בְּחַזוֹן לְחִסְדֶּיךָ וְתֹאמַר שְׁוִיָּתִי עֶזְרַי עַל גְּבוּרַת
הַרְיָמוֹתַי בְּחוּר מַעַם: מִצְּאֵתִי דָוִד עַבְדִּי בְּשֶׁמֶן קִדְשִׁי מִשְׁחָתִיו: אֲשֶׁר יָדִי תִכּוֹן עִמּוֹ
אֶף זְרוּעֵי תְּאֻמְצָנּוֹ: לֹא יִשְׂא אֹיִב בּוֹ וּבֶן עוֹלָה לֹא יַעֲנֶנּוּ: וְכִתּוּתֵי מִפְּנֵי צָרָיו
וּמִשְׁנָאָיו אֲגוּף: וְאֶמוֹנֹתַי וְחִסְדֵי עִמּוֹ וּבְשֵׁמֵי תְרוּם קִרְנוֹ: וְשִׁמְתֵי בֵּים יָדוֹ וּבִנְהָרוֹת
יְמִינוֹ: הוּא יִקְרָאֵנִי אָבִי אֲתָה אֵלַי וְצוּר יִשׁוּעָתִי: אֶף אָנִי בְכוֹר אֲתָנְהוּ עֲלִיּוֹן לְמַלְכֵי
אֶרֶץ: לְעוֹלָם אֲשֶׁמֶר לוֹ חִסְדֵי בְרִיתִי נֶאֱמַנְתָּ לוֹ: וְשִׁמְתֵי לְעַד זִרְעוֹ וְכִסְאוֹ כִּימֵי שָׁמַיִם:

❁ דוד המלך ❁

נתיב של יסורים

דוד המלך - מילים אלו מעוררות בנו רגש טמיר של כיסופין וקדושה, של שירה וזמרה, ודבקות לקב"ה. "כִּרְתִּי בְרִית לְבַחֲרֵי נְשַׁבְּעֵתִי לְדָוִד עֶבְדִּי" (תהלים פרק פט פסוק ד) - כך אומר הקב"ה. דוד הוא המלך הנבחר ביותר בעיני הקב"ה, אשר למענו מנחם לנו הקב"ה כי ישלח לנו את משיח צדקנו. וכך אנו מתפללים שוב ושוב: "בְּעֵבֹר דָּוִד עֶבְדְּךָ אֵל תֵּשֶׁב פְּנֵי מְשִׁיחְךָ" (תהלים פרק קלב פסוק י).

אולם האם יודעים אנו, איזו דרך עבר דוד עד שנוכחו כולם לראות במעלתו? באלו ניסיונות התנסה? אלו יסורים ורדיפות עברו עליו עד שהגיע למלוכה, וגם במשך תקופת ממלכתו, עד שהעיד על עצמו (תהלים פרק סט פסוק ה): "רָבּוּ מַשְׁעָרוֹת רֵאשֵׁי שְׂנְאֵי חַנָּם".

בשורות הבאות ננסה לעמוד על מעט מקורות חייו המאלפים של דוד המלך, נעים זמירות ישראל.

ישי - ירא חטא

בבית לחם גר איש מורם מעם, גדול בתורה וביראת שמים, הלוא הוא ישי, בנו של עובד, נכד לבועז ורות. ששה בנים נולדו לישי, ואין כמותם צדיקים בכל בית לחם, גבורים במלחמתה של תורה, ויראי ה'. עיני ישראל כולם היו נשואות לבית זה, שבודאי ממנו תצא המלוכה לעם ישראל.

ישי - ירא חטא היה. ומגדול חרדתו מפני כל שמץ של חטא, עלה בלבו ספק לעת זקנתו. אמר: שמא חס ושלום לא כיוונו בועז ובית דינו אל ההלכה, וחס ושלום לא היתה ראויה סבתי רות לבוא בקהל ה'. אם אכן כך - מואבי אני, ואיך דר אני עם אשתי, שבת ישראל כשרה היא? כאשר עלתה מחשבה זאת בלבו, מיד החליט לפרוש מאשתו.

כעבור מספר שנים, בהם היה פרוש מאשתו, אמר ישי: אין נאה לאדם לשהות בלא אשה. מה עשה? לקח שפחה כנענית שהיתה בביתו, ואמר לה: הרי את משוחררת על תנאי: אם כשר אני לבוא בקהל ה' - הרי את משוחררת וגיורת, ותהיי לי לאשה כדת משה וישראל. אך אם פסול ומואבי אני - הרי אינך משוחררת, ונשארת את שפחה כנענית, המותרת להנשא למואבי.

מוזר הייתי לאח

אשת ישי, נצבת בת עדיאל, שהיתה צדיקה מאוד, הצטערה צער רב על שצדיק זה, בעלה, פרש ממנה, והיתה רוצה להעמיד ממנו עוד ילדים. ראתה השפחה בצער האשה, פנתה ואמרה לה: עשי כמו המעשה שעשתה לאה, שנישאה ליעקב תחת רחל אחותה ללא ידיעת יעקב. אף את תבואי במקומי, מבלי שישי ידע על כך.

אכן עשתה אשת ישי כעצת שפחתה, והתחלפה עמה ללא ידיעתו של ישי כלל. התעברה אשת ישי, וכעבור תשעה חודשים ילדה בן. הצטער ישי צער רב, הוא חשב כי בן זה ממזר הוא חס ושלום, שהרי פרוש הוא מאשתו כבר כמה שנים, וכיצד נולד הבן הזה?!

חג השבועות בהלכה ובאגדה

ששת הבנים של ישי קנאו את קנאת ה' ורצו להרוג את הבן ה"ממזר". אמר להם ישי: הניחו לו, ולא תוציאו לעזו עליכם. אולם יהיה הולד מאוס ועבד לכם, ועל ידי כך לא יתערב בעם ישראל, ולא יבוא בקהל ה'.

אותו בן, מי הוא היה? - לא פחות ולא יותר מאשר דוד המלך.

הוא שאמר דוד בתהילים: (פרק סט פסוק ט): "מוֹזֵר הָיִיתִי לְאָחִי וְנִכְרִי לְבְנֵי אִמִּי".

הַרְחַקְתָּ מִיָּדַעִי מִמְּנִי

תינוק היה דוד, וכבר עמד על דעתו וידע את כל אשר אתו. עוד כשהיה תינוק בעריסה לחשה לו אמו: טהור אתה בני, קדוש מרחם. אל יפול לבך עליך ביסורים המצפים לך. קבל אותם באהבה והישען על ה'!

גדל דוד מעט, ועיניו ראו את המחיצה המבדילה בינו לבין יתר אחיו. אמרו חכמים: ישי גדול בכל עמו היה, וכל מקום שהיה מגיע אליו, היו אנשים רבים יוצאים לקראתו ומלווים אותו בכניסתו וביציאתו. כל בניו חשובים היו כמוהו, אף הם היו מכובדים בעיני העם. רק דוד הקטן, רחוק היה מכולם ומאוס.

ראו כל העם שאחי דוד מרחקים אותו, אמרו: ודאי יש דברים בגו. שמועות רבות הילכו על דוד הקטן, ועלילות רבות טפלו עליו. "יִשְׁיַחוּ בִּי יִשְׁבִּי שְׁעַר וְנִגְיִנוֹת שׁוֹתִי יִשְׁכַּר" (תהלים פרק סט פסוק יג). תחילה היו העלילות רק בגדר ספק, אולם כאשר ראו כי אין אחי דוד מכחישים אותן, הפכו העלילות לודאיות. כל איש ישראל "ידע" על "חסרונותיו" ו"מעשיו הרעים", וכבר לא היה איש חושש לפגוע בכבודו. אמרו כולם: הכלמתו של דוד - זהו כבודו של בית ישי. אם מקורביו מואסים בו, אנו ודאי צריכים למאוס בו ולרחק אותו. את "קלקלתו" היו תולים כולם במקור קדמון: הרי מרות המואביה הוא בא! כנראה כל צדקתו של בועז יצאה בישי וששת בניו, וכל ה"פסולת" של רות - דבקה בדוד.

ידע דוד על שום מה מרחקים אותו, והבין כי כוונתם לשם שמים. אמר: לא אותי הם מתעבים, כי אם את העוון. הוא לא נטר להם שנאה, ואף הוסיף עליהם אהבה בסתר ליבו.

צמאה נפשי לאלוקים

לא מצאו אחיו ובית אביו מנוחה מדוד, עד שהחליטו כי הטוב ביותר הוא, שילך לרעות את צאן אביהם במדבר.

מרוחק מביתו ומבודד מכל עמו, מצא דוד פורקן לנפשו במדבר הצחיח. שם, רחוק מקרבת בני אדם, יצא לבקש לו קרבת אלוקים. אדם הנמצא בתוך חברת אנשים - פעמים שקשה לו להתענג על דבקות בה'. תמיד טרוד הוא באהבת הבריות, שואף הוא למצוא חן בעיניהם, מוטרד הוא מאותם אלה ששונאים אותו ומתנכלים לו. אולם דוד - פנוי הוא מטרדות אלה. כל ליבו ובשרו מרננים לאל חי, "ואני קרבת אלוקים - לי טוב!!", כל תענוגות העולם הזה - נחשבים בדעתו כאין וכאפס לעומת ההתענגות האמיתית על ה'. "טוב לי כי עוניתי - למען אלמד חוקיך" - שמח דוד ביסוריו ומודה עליהם, שבלעדיהם לא היה זוכה לדבקות כה גדולה באלוקים חיים.

שאל מלך ישראל

ובינתיים - מה קורה ב"דרג המדיני" של ישראל?

באותה תקופה היה שאל מולך על ישראל. הוא נבחר למרות שלא היה משושלת המלכות של שבט יהודה, אלא משבט בנימין. ומדוע? רצה הקב"ה שיקום מלך משבט בנימין וילחם בעמלק. כי עמלק מזרעו של עשו היה, ובשעה שהשתחוו יעקב אבינו ובניו לעשו, בנימין עדיין לא נולד ולא השתחווה לרשע הזה. אמר הקב"ה: יבוא שאל הבא מבנימין, וילחם בעמלק הבא מעשו. אף יעקב אבינו ברך את בנימין: "בְּנִימִין יָאֵב יִטְרֹף" - ממנו יצא המלך שאל, שילחם בעמלק.

מצות מחייבת עמלק

ואכן פונה שמואל הנביא אל שאל ואומר לו (שמואל א פרק טו פסוקים א - ג):

"אֲתִי שָׁלַח ה' לְמִשְׁחָךְ לְמֶלֶךְ עַל עַמּוֹ עַל יִשְׂרָאֵל. וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דְּבָרֵי ה': כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת פְּקֹדֵי אֱת אֲשֶׁר עָשָׂה עִמָּךְ לְיִשְׂרָאֵל...עַתָּה יֵרָךְ וְהִפִּיתָ אֶת עִמְלֹק וְהַחֲרַמְתָּם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ, וְלֹא תִחַמַּל עָלָיו וְהִמַּתָּה מֵאִישׁ עַד אִשָּׁה מֵעוֹלָל וְעַד יוֹנֵק מִשׁוֹר וְעַד שֶׁה מְגַמֵּל וְעַד חֲמוֹר".

שאל מצטווה להילחם בעמלק ולמחותו כליל, עד שלא ישאר לו שום זכר. אולם שאל החטיא את המטרה: "וַיִּחַמַּל שָׁאוּל וְהָעָם עַל אֲגָג וְעַל מֵיטֵב הַצֶּאֱן וְהַבְּקָר" - שאל מרחם על הצאן והבקר ומותירם, ואף את אגג מלך עמלק הוא מותיר בחיים.

קריעת המלוכה מעם שאל

בעקבות כך, פונה הקב"ה אל שמואל הנביא ואומר לו (שם, יא): "נְחַמְתִּי כִּי הִמְלַכְתִּי אֶת שָׁאוּל לְמֶלֶךְ, כִּי שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֶת דְּבָרֵי לֹא הִקִּים". ובציווי ה', פונה שמואל אל שאל ואומר לו (שם, כח): "קִרַע ה' אֶת מַמְלַכּוֹת יִשְׂרָאֵל מֵעַלְיָךְ הַיּוֹם וְנִתְּנָה לְרַעַךְ הַטּוֹב מִמֶּךָ" - בעקבות כך שלא קיימת את דבר ה', במלואו, תם תפקידך כמלך, ותחתיך ישב אדם הראוי למלוכה יותר ממך.

לאחר מעשה זה, ממשיך שאל עדיין להיות מלך בפועל, אולם הקב"ה מכין כבר את מלכותו של המלך הנבחר, משושלת המלכות של שבט יהודה. מיהו אותו מלך נבחר, אשר אותו ראה ה' כראוי למלוך על עמו ישראל תחת שאל?

מלך ממשפחת ישי

זאת מגלה הקב"ה לשמואל הנביא מיד בהמשך (שמואל א פרק טז פסוק א): "וַיֹּאמֶר ה' אֶל שְׁמוּאֵל: עַד מָתַי אֲתָהּ מִתְאַבֵּל אֶל שָׁאוּל וְאֲנִי מְאַסְתִּיו מִמֶּלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל. מֵלֵא קָרַנְךָ שֶׁמֶן וְלֶךְ אֲשַׁלְּחֶךָ אֶל יֹשֵׁי בֵּית הַלְּחָמִי, כִּי רָאִיתִי בְּבָנָיו לִי מֶלֶךְ".

אכן, חושב שמואל, ראויה היא משפחתו החשובה של ישי, שממנה תצא מלכות לישראל. שבעת ילדיו מוכתרים בתורה וביראת שמים ובכל מידה טובה, ודאי ראויים הם למלוכה.

הולך שמואל הנביא אל העיר בית לחם, כשבירו "קרן השמן". היה זה כלי מיוחד, שהיה שמור במשכן באוהל מועד, ומיועד למשיחת מלכי יהודה. אולם שמואל חושש ששאל ישמע על המלכת המלך החדש, ויתפוס אותו כ"מורד במלכות", ולכן בעצת ה' הוא לוקח עמו עגלת בקר, ומודיע לאנשי בית לחם כי הוא בא לעירם כדי לזבוח זבח לה'.

האדם יראה לעיניו

אל הזבח מזמין שמואל את ישי ובניו. כל הבנים מגיעים חוץ מדוד, כמוכן. דוד נמצא במדבר, רועה את הצאן, ואף אחד לא חושב לרגע כי יש להביא את הבן המאוס והמרוחק למעמד נכבד זה. מיד כשמגיעים הבנים, רואה שמואל את אליאב הבכור, שהיה בעל קומה והדרת פנים של מלכות. אמר שמואל בלבו, בודאי הוא ההגון ביותר למלוכה, ורצה להמליכו.

אמר רבי יצחק: נטל שמואל את קרן השמן, ובא ליצוק על ראש אליאב. וברח השמן לאחוריו! אמר הקב"ה לשמואל: "אַל תִּבֹט אֶל מַרְאֵהוּ וְאֶל גְּבוֹה קוֹמָתוֹ, כִּי מֵאִסְתִּיהוּ... פִּי הָאָדָם יִרְאֶה לְעֵינָיו וְהוּא יִרְאֶה לְלִבּוֹ!" - לא באליאב חפצתי לי למלך! כי האדם מתרשם ממה שרואות עיניו, אולם הקב"ה רואה דווקא את פנימיות הלב, ויודע מיהו הראוי באמת.

מעביר ישי את בנו השני - אבינדב - לפני שמואל, אולם גם אבינדב לא נבחר. לאחוריו עבר הבן השלישי שמעא, ולאחוריו כל אחיו, אולם באף אחד מהם לא בחר ה'. פונה שמואל אל ישי ושואל אותו: "הֲתִמּוּ הַנְּעָרִים?" האם אין לך בן נוסף, הרי הקב"ה אמר לי בפרוש שאחד מבניך יבחר! עונה ישי ואומר: "עוֹד שָׂאֵר הַקֶּטָן, וְהִנֵּה רֹעֵה בְּצֹאֵן" - אכן "נשאר" לי עוד בן, נחשב הוא כמו "שיריים" [שאריות], אינו חשוב הוא כמו כל אחיו, רועה הוא את הצאן במדבר.

ויקחהו ממכלאות צאן

"וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל יְשִׁי: שְׁלַחָה וְקַחְנוּ כִּי לֹא נֹסֵב עַד בְּאוֹ פֶה" - שמואל, ששומע כי הקטן הוא רועה צאן, מבין כי אכן ראוי הוא להיבחר, כיון שהוא מבודד מהבלי העולם הזה, ומתבודד עם אלוקיו בשדות.

אמרו רבותינו: אין הקב"ה נותן גדולה לאדם, עד שהוא בודקו בדבר קטן. דוד רועה צאן היה לאביו, ומסר את נפשו כדי לשמור על צאנו. מה היה עושה? בשעה שהיה מגיע זמן המרעה, היה כולא וסוגר את הצאן. תחילה היה משחרר את הגדיים הקטנים והחלשים, והם היו אוכלים את ראשי העשבים, שהם החלק הרך ביותר. לאחר מכן היה מוציא את התיישים הזקנים שיאכלו את אמצעם של העשבים, שהם חלק קשה יותר בעשב. ולבסוף היה מוציא את הצעירים והחזקים, להם הותיר את העשב הקשה ביותר. אמר הקב"ה: מי שהוא יודע לרעות את הצאן, ולדאוג לכל אחד כפי כוחו, יבוא וירעה את צאני - עם ישראל. וזהו שנאמר בתהלים (פרק עח פסוק ע): "וַיִּבְחַר בְּדוֹד עַבְדּוֹ וַיִּקְחֵהוּ מִמִּכְלֹאֵת צֹאֵן... לְרֻעוֹת בְּיַעֲקֹב עִמּוֹ וּבִישְׂרָאֵל נִחַלְתּוֹ".

אדמוני עם יפה עיניים

מיד שלחו להביא את דוד מן המדבר. רואה אותו שמואל והנה הוא "אֲדָמוֹנִי עִם יִפֶּה עֵינָיו וְטוֹב רֵאִי" (שמואל א טז, יב). היו בדוד שתי תכונות מנוגדות: מצד אחד - "אדמוני", ומצד שני - "יפה עיניים וטוב רואי". האדמוניות היא תכונה של שפיכות דמים, ואילו "יפה עיניים" היא תכונה של טוב לב ומידות נאצלות. לכן הפסוק מכנה את דוד בשם: "עֲדִינּוּ הָעֵצְנִי". שבשעה שהיה יוצא למלחמה, היה מקשה את עצמו כעץ. ובשעה שהיה יושב ועוסק בתורה, היה מעדן את עצמו כתולעת רכה.

היה שמואל חושש שמא דוד הוא שופך דמים כמו עשו, שגם עליו נאמר "אדמוני".

חג השבועות בהלכה ובאגדה

אמר לו הקב"ה: "עם יפה עיניים" - שכל מה שהוא עושה, הכל לפי דעת תורה. לפני כל מלחמה היה נועץ בסנהדרין, שהם "עיני העדה".

ועל כן "קום משחהו פי זה הוא!" מה שנראה אינו אלא בגלוי, אבל אני בוחן ליבות וכליות יודע שכל מעשיו ותכונותיו מופנים ומפועלים לשם שמים, ויש לו פנימיות וכוחות נסתרים.

בְּשֵׁמֶן קֶדְשִׁי מְשַׁחְתִּיו

מיד לקח שמואל את קרן השמן, ובא ליצוק על ראש דוד. והנה, אומרים חז"ל, השמן רץ מעצמו וניצוק בראש דוד! נקשרו טיפות השמן על ראשו, ונצצו כאבנים טובות ומרגליות. ובתום המשיחה, חזר קרן השמן להיות מלא כבתחילה. אותה שעה עמדה 'נצבת' אשת ישי וגילתה את הסוד, וידעו כולם כי דוד כשר וישר והגון למלכות.

באותה שעה אמר דוד (תהלים קיח כא): "אֹדְךָ פִּי עֲנִיתָנִי, וְתָהִי לִי לִישׁוּעָה" - אותם עיניים שהתעניתי עד כה, היו לי לבסוף לישועה ונחמה. ישי, שהבין עכשיו למפרע את כל מה שקרה, אמר: "אָבְן מֵאֶסוּ הַבּוֹנִים - הִיְתָה לְרֹאשׁ פְּנֵה!". אחי דוד אמרו: "מֵאֵת ה' הִיְתָה זֹאת, הִיא נִפְלְאֹת בְּעֵינֵינוּ". ושמואל בשמחתו, שהתנבא שיושיע דוד את ישראל מיד אויביהם, אמר: "זֶה הַיּוֹם עָשָׂה ה' נְגִילָה וְנִשְׁמָחָה בּוֹ!".

"וְתִצְלַח רוּחַ ה' אֶל דָּוִד" - מהיום ההוא התעוררה בדוד רוח מיוחדת של קדושה, נבואה וגבורה. רוח הקודש שרתה עליו, ובהשראתה גם התחיל דוד לשורר את מזמורי התהילים.

אֵין שְׁנֵי מַלְכִים בְּכֹתֵר אֶחָד

"רוּחַ ה' סָרָה מֵעַם שְׁאוּל וּבִעַתְתּוֹ רוּחַ רָעָה מֵאֵת ה'" - אין שני מלכים משמשים בכתר אחד! כיון שנמשח דוד למלך, הוסרה משאול רוח ה', ובאה עליו רוח בער. אותה רוח ה' קפצה ועברה משאול אל דוד. התחיל דוד לעלות מעלה מעלה, ושאול החל לרדת. על דוד צלחה רוח נבואה, ומשאול סרה ונסתלקה השכינה.

דוד מנגן לפני שאול

כשראו עבדי שאול את מצבו הרע, חיפשו עצה לעזור לו ולרפאתו. אמרו לו: יביאו לפני המלך איש מנגן בכינור, ובעת שתהיה על המלך רוח רעה, ינגן המנגן לפניו, ובכך ייטב למלך. הסכים שאול לעצתם, וביקש כי יחפשו לו איש מיטיב לנגן.

"ויען אחד מן הנערים ויאמר: הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי, יודע נגן וגיבור חיל, ואיש מלחמה ונבון דבר, ואיש תואר וה' עימו" (ש"א יז, יח) - אמרו חז"ל: אותו נער שדיבר היה שמו "דואג", וכל דבוריו לא היו אלא בלשון הרע. הוא שיבח את דוד שבחים רבים, שאינם שייכים לנגינה, כשכוונתו לרעה, להכניס קנאה בלב שאול. ואכן כששמע שאול על מעלותיו של דוד נחלשה דעתו והתקנא בו.

שולח שאול לישי שישלחו לו את דוד, "ויבוא דוד אל שאול ויעמוד לפניו ויאבהו מאוד... והיה בהיות רוח אלוקים אל שאול, ולקח דוד את הכינור וניגן בידו... וסרה מעליו רוח הרעה". לא הכינור בלבד היטיב את רוח שאול, אלא גם דוד עצמו, על ידי חן מעלותיו ואור נפשו, היה מנעים זמירות ה' לפני שאול, שאין לאדם להתיימשך בשום מצב, אלא להישען על קונוהו ורועו - "ה' רועי לא אחסר, בנאות דשא ירביצני, על מי מנוחות ינהלני". כך הביא דוד נחמה ועידוד לשאול, והתחבב מאוד בעיניו.

גלית הפלישתית

שמעו הפלשתים, אויבי ישראל, על מצבו וחולשתו של המלך שאול, והחליטו לנצל את ההזדמנות. הם נאספו למלחמה, אולם הפעם רצו להעמיד פנים כאילו אינם מעוניינים בשפך דמים. הם שלחו את גיבורם - גלית: "וַיַּעַמַּד וַיִּקְרָא אֶל מַעֲרַכַת יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר לָהֶם לָמָּה תֵצְאוּ לַעֲרֹךְ מִלְחָמָה הַלּוֹא אֲנֹכִי הַפְּלִשְׁתִּי וְאַתֶּם עֲבָדִים לְשָׂאוֹל בְּרוּ לָכֶם אִישׁ וַיֵּרֶד אֵלָיו" - תבחרו לכם גבור שילחם בי, ואם הוא ינצח אותי - נהיה כולנו עבדים לכם. אך אם אני אנצח אותו - תהיו אתם לנו לעבדים.

במשך ארבעים יום, בוקר וערב, יוצא גלית ומשמיע דברי חירופים ועזות נגד הקב"ה. רואים ישראל את מראהו הנורא והמבעית - בריון בגובה למעלה משלושה מטרים, חמוש כולו מכף רגל ועד ראש, ומזויין בכלי זין. שומעים הם את דבריו הנועזים - "ויחתו ויראו מאוד". לאחר שסרה רוח ה' משאול המלך, אחז את העם פחד וחלחלה, ולא היה בהם איש שהעז להילחם נגד גלית.

דוד בשרה המערכה

והיכן היה דוד כל אותו הזמן? האם לא שמע את דברי הנאצה והחוצפה? אכן דוד לא היה במערכה באותם ימים. בזמן שהיה שאול בשופי ובצלילות הדעת, היה דוד הולך חזרה לאביו לרעות את הצאן ולשמשו. גם בימי מלחמה אלו שהה הוא עם אביו ועם הצאן, כי המנהג בישראל היה שמכל משפחה יוצאים הגדולים להלחם, ואילו הקטנים נשארים עם אביהם, בפרט אם הוא זקן.

"ודוד הוא הקטן, ושלושה הגדולים הלכו אחרי שאול" - אף על פי שכבר נמשח דוד למלך, לא גבה ליבו ולא רמו עיניו. דוד הוא הקטן, שהיה מקטין עצמו תמיד.

כעבור ארבעים ימי מלחמה, שיער ישי כי כלתה הצידה מכליהם של בניו הנמצאים בשדה הקרב, ולכן שלח את דוד לספק לאחיו מזון. מיד מילא דוד את שליחות אביו, הוא הפקיד את הצאן ביד שומר נאמן, ומיהר ללכת אל אחיו.

עוד הוא מדבר עם אחיו ודורש בשלומם, והנה יוצא גלית כמידי יום, ומתחיל לחרף ולגדר מערכות אלוקים חיים. מזדעזע דוד מן העזות והחוצפה של גלית, ורוח קנאת ה' בוורת בליבו. הוא שומע את אנשי הצבא של ישראל אומרים זה לזה בפחד: הראיתם את האיש הזה, שעולה לחרף את ישראל! אפילו שאול פוחד ממנו, והוא הבטיח כי האיש אשר יכנו - יעשיר אותו המלך עושר רב, ויתן לו את בתו לאישה, ואף ישחרר את כל בית אביו ממסי המלך.

דוד, שרצה שיביאו אותו לפני שאול, כדי להציע לו להילחם בגלית, עשה את עצמו כאילו הוא מתעניין בכרוז שהוציא המלך. הוא הלך מאיש לאיש, שאל שאלות והראה התעניינות. ואכן, עוברת השמועה כי דוד מעוניין להלחם בגלית, והוא מובא לפני שאול.

גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך

עומד דוד לפני שאול ומספר לו: רועה צאן אני, ובאחד הימים באו אל העדר אריה עם שני גוריו יחד עם דוב ושני גוריו. הם לקחו מה מן העדר, ואני מיד רדפתי אחריהם, תפסתי ושיסעתי אותם, וגם את האריה תפסתי בזקנו והכיתי אותו, וכך הצלתי את

חג השבועות בהלכה ובאגדה

השה מבין שיניהם. ואם כן בקשתי שטוחה לפניך: "והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם, כי חרף מערכות אלוקים חיים!".

ובאמת כיצד היה בכוחו של דוד להילחם באריה ובדוב? את כוחו קבל הוא מכח הנבואה ורוח ה' ששרתה עליו לאחר משיחתו בשמן.

כשארע לדוד מעשה זה עם הארי והדוב, אמר: וכי מה אני חשוב, שהכיתי את החיות הרעות האלה? אלא ודאי מאת ה' היתה זאת, לרמוח לי שעתידה לבוא צרה על "שה פזורה ישראל", והם עתידיים להינצל על ידי. דוד בענוותנותו לא גילה את הדבר לאיש, אלא שמר זאת בלבו, ואף עשה לעצמו תזכורת תמידית: כששחט דוד את אותו השה, הפשיט את עורו ועשה ממנו בגד, והיה לבוש בו תמיד. רק עכשיו בהתייצבו לפני שאול, הוצרך דוד לספר ולגלות את הסיפור, כשהוא מראה לשאול את כנף בגדו שעשוי מעור השה.

לא בחיל ולא בכח

כששומע שאול את דבריו האמיצים של דוד, הוא אומר לו: "לך, וה' יהיה עמך!". הוא הליבש את דוד בבגדי המלחמה שלו - כובע נחושת, שריון וחרב. היו אלו בגדים שניתן להרחיבם ולהצירם כפי הצורך. ניגש שאול אל דוד להתקין עליו את המדים באופן שיתאימו למידתו, אבל להפתעתו ראה שאין צורך בזה - הבגדים התאימו בדיוק למידתו של דוד. ראה זאת שאול, וקנאה עברה בלבו. הוא חשש שמא יש כאן רמז שאף כתרו הולם אותו, והכניס בדוד עין הרע.

הרגיש דוד בדבר, ולכן הסיר מיד את הבגדים. הוא אמר לשאול: "לא אוכל ללכת באלה, כי לא נסיתי" - אינני מלומד בכלי קרב ובמדי מלחמה, נוח לי יותר בבגדי הרגילים. דוד אף ראה בלבישת בגדים אלו - חסרון בבטחון בבורא עולם. הפלישתי סומך על כלי זינו ושריונו, ואילו הוא דוד ילבש עוז וגבורה ובטחון בה'.

לוקח דוד את מקלו בידו, בוחר לו חמשה אבני נחל חלקות מאוד ושם בתרמילו, וכך הוא פונה להילחם בפלישתי הענק.

באבוד רשעים רינה

רואה גלית הפלשתי והנה נער מתקרב לקראתו. והנער אינו מזויין ואינו משוריין, רק מקל בידו, ותרמיל רועים על שכמו. חרה לו מאוד על כך שעושים ממנו "צחוק" לעג וקלס ומהתלים בו, והוא פונה אל דוד בכעס: "הכלב אנוכי כי אתה בא אלי במקלות?!" אמר לו דוד: "אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון, ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות אלהי מערכות ישראל אשר חרפת: היום הזה יסגרר ה' בידי והפתיר והסרתי את ראשך מעליך ונתתי פגר מחנה פלשתיים היום הזה לעוף השמים ולחית הארץ וידעו כל הארץ כי יש אלהים לישראל!".

גלית נבוך מאוד למשמע הדברים. הוא כבר התרגל לתגובות של פחד ומורך לב מצד ישראל, ונדהם והתבלבל מול אומץ לבו של דוד. או אז לקח דוד אבן בידו, והשליך אותה בכח רב על מצחו של גלית. אמרו חז"ל: חמש האבנים התוכחו ביניהן, כל אחת אמרה: אני אהרוג את הפלשתי. עשה הקב"ה נס: אמר דוד המלך חמש מילים מן הפסוק "שמע ישראל" כנגד חמש האבנים: "שמע ישראל ה' אלוקינו ה'", ולאחר מכן אמר "אחד" ואז נתאחדו כל האבנים לאבן אחת.

כשהגיעה האבן אל מצחו של גלית, נחסמה על ידי כובע הנחושת. אמרו במדרש, שהנחושת לא רצתה להיבקע. אמרה לה האבן: הבקעי לפני, ובשכר זה תזכי שימולו מעתה בברזל, במקום שהיו מלים עד אז בצור (אבן חדה). אכן נכנסה האבן במצחו של גלית, וכל כך גדול היה כח הקליעה, עד שהאבן טבעה במצחו. נפל גלית על פניו, ודוד לקח את חרב גלית, ערף את ראשו, והביא אותו אל שאול. לאחר מכן סבב עימו בכל מחנה ישראל לבשר לכולם על התשועה הגדולה.

נרדף למוות

מכאן ואילך מתחבב דוד מאוד בעיני העם. בחזרתו משדה הקרב שרו הנשים ואמרו: "הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו". היה דוד בכל דרכיו משכיל וה' עימו. אולם כאן לא תמה מסכת ייסוריו. הצלחתו הגדולה היתה לצנינים בעיניו של שאול. "ויחר לשאול מאוד וירע בעיניו הדבר הזה, ויאמר נתנו לדוד רבבות ולי נתנו האלפים, ועוד לו אך המלוכה" (ש"א יח, ח) רק חסר שימליכו אותו במקומי למלך. לא ידע שאול כי בעצם כבר נמשח דוד למלך על ידי שמואל.

במשך הזמן דן שאול את דוד למיתה כ"מורד במלכות", וניסה בדרכים שונות להורגו. בתחילה בסתר, ואחר כך בגלוי. הוא ניסה להטיל בדוד את חניתו, תוך כדי שהוא מנגן לפניו. כשלא הצליח בכך, ניסה לחבל תחבולה והתנה עמו תנאי שאם יצא למלחמה בפלשתים ויביא לו מאה עורלות פלשתים, יתן לו את בתו מיכל לאשה. כך קיוה שימות בקרב. כשגם זה לא עזר, ודוד חזר מן המלחמה עם 200 עורלות פלשתים, התחיל שאול להתנכל לדוד בדרכים גלויות. הוא שלח שומרים לביתו של דוד כדי לתופסו ולהורגו, אולם כאן נחלצה לעזרה מיכל בת שאול, אשת דוד, והבריחה אותו בחכמה. כך היה דוד נרדף למוות, עד שהוא זועק ואומר: (תהלים פרק סט פסוק ב) הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש:

מאת ה' היתה זאת

חז"ל מאירים את עינינו להבין, כי שאול לא עשה את מעשיו מתוך רשעות חס ושלום. אדרבה, שאול מתואר בנביא ובחז"ל כאישיות מרוממת מעם, עניו, צדיק וחסיד. אלא מאת ה' היתה זאת להפיח בלבו של שאול רוח קנאה בלתי טבעית ובלתי נשלטת, כמו שנאמר: "ותהי רוח ה' רעה אל שאול" - רוח הקנאה היתה מאת ה', כדי שירדוף אחרי דוד.

גם לאחר מות שאול, כאשר היה דוד למלך ישראל בפועל, לא תמו צרותיו ויסוריו. נרדף היה תמיד על ידי אנשים שונים שהתנכלו להורגו, וביניהם אף בנו - עצמו ובשרו - אבשלום. היו רבים אשר אף דאגו תמיד להזכיר לו את יחוסו ה"מעורער" ולהטיל בו דופי. כה רבים היו רודפיו וצרייו, עד שאומר דוד לפני הקב"ה: "רבו משערות ראשי שונאי חינום!" - דברים כפשוטם. אדם יש לו בראשו 20,000 שערות - 30,000 ואולי יותר. ושונאי חינום של דוד - רבים יותר!

כך גזרה חכמתו יתברך, שיהא דוד נרדף כל ימיו, ותדבק נפשו באלוקים. הודה דוד לה' על יסוריו ומכאוביו, קיבל אותם באהבה ובשמחה, ומצא בהם מקור השראה לשורר את מזמורי התהלים, שירי כיסופים וערגה להקב"ה, שירי אמונה ובטחון, שירי תפילה ותחנונים, אותם הנחיל לנו לדורות עולם.

חג השבועות בהלכה ובאגדה

כה שמח היה דוד ביסוריו, עד שאמרו חז"ל: מוניטין (מטבע) של דוד - היה מצוייר בו מקלו ותרמילו מצד אחד, ומגדל דוד מצד שני. שאפילו בימי גדולתו לא רצה לשכוח את מצבו הקודם, שעל ידו זכה בדבקות כה מופלאה בבורא עולם.

פטירת דוד המלך ע"ה

אמרו חז"ל: היה דוד משתוקק לדעת כמה שנים יחיה, וביקש מה': "הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא אַדְעָה מֵה חֶדְל אָנִי!" (תהלים לט. ה). אמר לו הקב"ה: גזירה היא מלפני, שאין מודיעים קיצו של בשר ודם. הוסיף דוד וביקש: הודיעני לפחות את היום בשבוע שבו אמות. אמר לו הקב"ה: בשבת תמות. הצטער דוד ולא רצה למות בשבת, שבו המת מוקצה וישאר מונח כך עד לאחר השבת ללא קבורה. לכן ביקש שיוסיף לו הקב"ה יום נוסף, כדי שימות ביום ראשון. אמר הקב"ה: כבר הגיעה מלכות שלמה בנך, ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלוא נימה. אמר דוד: אם כן תפחית לי יום מחיי, שאמות ביום שישי. אמר לו הקב"ה: "כי טוב יום בְּחֻצְרֶיךָ מֵאֶלֶף בְּחֻרְתֵי הַסְּתוּפָה בְּבֵית אֶלְהִי". (תהלים פד. יא) - טוב לי יום אחד שאתה יושב ועוסק בתורה, יותר מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח!

ראה דוד כי אין חכמה ואין תבונה ואין עצה נגד רצון ה', מה עשה? כל יום השבת היה יושב ועוסק בתורה בלי הפסקה, כיון שהתורה מגינה על האדם, ובשעה שאדם עוסק בתורה, אין מלאך המות יכול לשלוט עליו. כאשר תמה השבת, היה דוד המלך עורך סעודה של שמחה והודיה לבורא עולם שהוסיף לו שבוע נוסף של חיים (לכן סעודה רביעית, סעודת "מלווה מלכה" במוצאי שבת קודש, נקראת על שמו של דוד המלך: "דא היא סעודתא דדוד מלכא משיחא").

כאשר הגיע עתו של דוד המלך להפטר מן העולם, היתה זו שבת שחל בה חג השבועות. עמד מלאך המות מנגדו, ולא היה יכול ליטול את נפשו, כיון שלא הפסיק רגע אחד מלימוד התורה. אמר, מה אעשה לוי? היה לו לדוד גן מאחורי ביתו, הלך מלאך המות ונענע את האילנות. חשב דוד שבא איזה אדם לקטוף בשבת, והלך להוכיחו כשעדיין פיו לא פוסק מלימוד התורה. אך כשעלה במדרגות לגן, נשמטה המדרגה מתחתיו. נשתתק דוד מלימודו לרגע אחד, ואז מיד עלתה נשמתו לגנוי מרומים.

כיון שנפטר דוד המלך בשבת, היתה גופתו מוטלת, ולא ידעו כיצד לנהוג בה, שהרי היא אסורה בטלטול. שלח שלמה בנו לבית המדרש לשאול: אבא מת ומוטל בחמה, מה אעשה? שלחו לומר לו: הנח על אביך כיכר לחם או תינוק, ואז תהיה הגופה מותרת בטלטול. מה עשה שלמה, קרא לנשרים ופרסו עליו כנפיהם, כדי שלא תיקוד עליו השמש.

מיד לאחר השבת קברו את דוד המלך ב"עיר דוד" - בירושלים.

רצה דוד להיקבר בירושלים דוקא, כי מעלה גדולה בירושלים, ששמה ישבו כסאות למשפט, כסאות לבית דוד, ובירושלים מלך והנהיג את ישראל. זכותו תגן עלינו ועל כל ישראל, אמן.

ספר התהלים

לכל אדם, בכל מקום, בכל עת ובכל מצב

ספר התהלים של דוד המלך ע"ה, נעים זמירות ישראל, הוא ספר התהילות והתפילות הנצחי של עם ישראל. בכל מצב שיהודי נמצא הרי הוא פותח את ספר התהלים, קורא ברגש את מזמוריו, ומוצא בהם את שאהבה נפשו.

דוד המלך ע"ה אמר את מזמורי התהלים בכל מצב, גם בעתות צרה, כשהיה נודד במדבריות מפני רודפיו הרבים, וגם בעתות שמחה כשזכה לימים של אורה וישועה. גם בתולדות עם ישראל, היו ימים של חשכה וימים של אורה, ימים של רדיפות וימים של מנוחה. בספר התהלים מוצא העם היהודי את הביטוי והרגש המתאים לכל מצב: דברי חיזוק ועידוד במצבים קשים, המחזקים את האמונה בישועת ה'. וכן שירי שבח והודאה במצבים של שמחה. כשם שדוד המלך לא התייאש בעיצומם של צרותיו, ובטח בה' ובישועתו, כך לא מתייאש עם ישראל בחשכת גלותו, ומוצא ניחומים בספר התהלים של נעים זמירות ישראל. במזמוריו שיתף דוד המלך ע"ה את צרות ישראל בצרותיו, וכשביקש על עצמו ביקש על כלל האומה, שהיה מכיר ביגונותיה ובשמחותיה.

גם בחיינו הפרטיים, ישנם מצבים של שמחה והתרוממות הנפש, לעומת מצבים של שפל, יסורים וכאב. בכל המצבים הללו מוצאים אנו את הביטוי המתאים בספר התהלים. כפי שכותב המלבי"ם: בית האוצר היקר הזה - כל אדם יחזה בו תפילה וכל תחינה, כל הודאה וכל תהילה, על כל דבר ועל כל ענין, צוקה או תשועה, צרה או רווחה, אשר יהיה ליחיד או לרבים.

וכן אמרו רבותינו, ר' יודן בשם ר' יהודה אומר: "כל מה שאמר דוד בספרו, כנגדו וכנגד כל ישראל אמרו, וכנגד כל העיתים אמרו".

כתיבת ספר התהלים

דוד המלך ע"ה חיבר את ספר התהלים, על ידי עשרה זקנים, והם: אדם הראשון, מלכי צדק [שם בן נח], אברהם, משה, הימן, ידותון, אסף ושלושת בני קורח.

כל פרקי התהלים נכתבו ברוח הקודש, ומסרתם לזמר ולהלל במ את ה' יתברך. ואמרו רבותינו, כי לולי דוד לא היינו יכולים להלל ולזמר לבוראנו כראוי.

שם הספר: נקרא "תהלים", כי כולו מלא תהילות לה' יתברך, שברא את העולם יש מאין. תהלים - ראשי תבות: תהילות הודיות לבורא יש מאין.

מעלת אמירת תהילים

רבותינו הפליגו רבות בשבח מעלת אמירת מזמורי התהלים:

בספר תהילה לדוד כותב: מי שחשקה נפשו להידבק בהקב"ה, ידבק ללמוד ספר

חג השבועות בהלכה ובאגדה

תהלים, ויאמרו בנחת ובשירה ובזמרה ובכוונת הלב ובהכנעה. מזמוריו מאה וחמישים כמנין "הכנעה", וכמנין "כעס", כי הוא מתקן את עוון הכעס.

החיד"א כותב: לימוד תהלים עושה לאדם תועלת גדולה, שיזכה להידבק בקונו ובתורתו ובמצוותיו, ומביאו לידי הכנעה ומרחיקו מלשון הרע. ולימוד התהלים מקרב הגאולה.

ועוד, מן הספר הזה ילמד האדם הדעות האמיתיות: מציאות ה' יתברך, ושיודע כל הנעשה בעולם ומשגיח על הכלל והפרט, ומשלם שכר טוב לטובים וגמול לרשעים, והישארות הנפש, ומידות טובות. וכן ילמד ממנו דרכי התשובה. ועוד יש בספר סגולות לשמירה ולהצלחה בים וביבשה, ולמציאת חן.

תהלות אברהם אומר: כל אדם מישראל האומר תהלים, כאילו יצא מפי דוד, שכן דוד המלך ע"ה התפלל על כך שיהיו שפתותיו דובבות בקבר כאשר יאמרו תהלים.

מעשה היה ביהודי פשוט, שהיה טוחן חיטים והיה אומר תהלים כל ימיו. כשנפטר ראהו צדיק אחד בחלומו כשדוד מלך ישראל יוצא לקראתו בכינורו, והיה שמח שמחה גדולה.

ואומר רבי חיים פלאג'י: וטוב מעט בכוונה ספר אחד, מהרבות שלא בכוונה כל חמישה ספרים.

קריאת ספר התהלים בחג השבועות

בחג השבועות, יום פטירתו של דוד המלך, נוהגים להרבות באמירת תהלים. ספר התהלים שכתב דוד המלך ע"ה, מהווה כעין השלמה וחיזוק לתורה שניתנה ביום זה מאת ה' יתברך על ידי משה רבנו, כפי שאומרים חז"ל (מדרש שוחר טוב פרק א):

דוד חיבר חמישה ספרי תהלים כנגד חמישה חומשי תורה. שהיה משה משובח שבנביאים, ודוד משובח במלכות, וכל מה שעשה משה עשה דוד. שהלומד תורה בלי יראת שמים אינו כלום, בא דוד ולימד בספר התהלים יראת שמים. לכן נקראו משה ודוד "שני פרנסים טובים". ועוד, שחזיק דוד תורת משה בימיו, שתיקן משמרות לקיום התורה, שזירז לאחרים שיקומו באשמורת הלילה ללמוד תורה ותהלים. ודוד נפטר בשבת ביום שנפטר משה, משום שעל ידי משה ניתנו חמישה ספרים, וכן דוד, שבספר התהלים חזיק את תורת משה.

שער ההלכה

הלכות חג השבועות

מן התורה

נאמר בתורה (דברים טו ט): "שִׁבְעָה שָׁבַעַת תִּסְפֹּר לָךְ מֵהַחֵל חֲרַמְשׁ בְּקִמָּה תִּחַל לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבַעַת: וְעִשִׂיתָ חַג שָׁבַעַת לַה' אֱלֹהֶיךָ מִסֵּת נִדְבָת יָדְךָ אֲשֶׁר תִּתֵּן, כַּאֲשֶׁר יְבָרַכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ."

חיבת עם ישראל לתורה

אמרו חז"ל, תלתה התורה את יום חג השבועות בדיוק בסיום ימי ספירת העומר, לפי שכאשר התבשרו ישראל בצאתם ממצרים שעתידיים הם לקבל את התורה לסוף חמישים יום - מפאת חיבתם לתורה, החלו לספור כל יום שעובר: הנה עבר יום אחד, הנה עברו שני ימים, הנה עברו שלושה, וכן הלאה בכל יום ויום, כי היה נדמה בעיניהם כזמן ארוך, מרוב שנכספה וכלתה נפשם לקבל את התורה, ולכן נקבעה הספירה לדורות, כדי לעורר בנו גם כן את אותן רגשות אהבה, חיבה וכיסופים לקבלת התורה מחדש בכל שנה ושנה בימים אלו. (דש)

הכנה לקראת מתן תורה

בדרך כלל כשאדם מצפה לאירוע מיוחד, שהוא אוהבו מאוד ונכסף אליו, כמו יום חתונתו ושמחת ליבו, אינו סופר 'הנה עבר יום אחד', 'הנה עברו שני ימים', אלא סופר 'הנה נשארו עוד חמישים יום', 'עוד ארבעים ותשעה יום', אם כן מדוע עם ישראל לא מנו כן? ומבארים בעלי המוסר, כי עם ישראל כשיצאו ממצרים היו בארבעים ותשעה שערי טומאה, ולא היו ראויים לקבל את התורה, אך הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו עליהם, בכל יום שהמתינו לקבל את התורה, הוציאם משער טומאה אחד והכניסם כנגד לשער קדושה אחד, עד שהגיעו ביום מתן תורה לארבעים ותשעה שערי קדושה, ואז קבלו את התורה. נמצא שהיה להם ענין מיוחד גם בעצם ימי ההמתנה לקבלת התורה, כי לבד ממה שנכספה וכלתה נפשם ליום המיוחד, גם במשך הימים שהמתינו התעלו ברוחניות, התקדשו ונטהרו בהם עוד ועוד, לכן ספרו את הימים האלו, לאות הנה יום אחד שהתעלינו בו, יום שני שהתעלינו, וכן הלאה. לא כן, כשאדם ממתין ומצפה ליום חתונתו, אין לו שום תועלת בימים שבינתיים, ואדרבה הלוואי שלא היו, והיה כבר מגיע היום המיוחד מיד, לכך אין הוא מונה את אותם ימים.

ימי קדושה ושמחה

הימים שמיום א' בסיון עד י"ב בסיון, הם ימים קדושים ושמחים לעם ישראל, ולכן אין אומרים בהם וידוי ותחנונים. כי הנה א' בסיון הוא ראש חודש. יום ב' עד יום ה' בסיון, אלו ארבעה ימים שהכין משה רבנו את עם ישראל לקראת מתן תורה, כמבואר בהרחבה לעיל בשער האגדה. יום ו' בסיון הוא יום מתן תורה. ושאר הימים אף הם ימי שמחה, כי נצטוונו בזמן שבית המקדש קיים, להקריב קרבן עולת ראייה וקרבן חגיגה בשלושת הרגלים. ולמדו חז"ל שאם לא הספיק להקריב את הקרבן ביום טוב של שבועות, יש לו תשלומים להקריב עד י"ב בסיון.

קישוט בתי הכנסת והבתים בבשמים

בגמרא מסכת שבת (דף פח עמוד ב), אמר רבי יהושע בן לוי: כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה במתן תורה, התמלא כל העולם כולו בשמים. אך מכיון שמהדיבור הראשון התמלא כל העולם, אם כן הבשמים שנוצרו מהדיבור השני להיכן הלכו? אלא הוציא הקב"ה רוח מאוצרותיו, והיתה הרוח מעבירה את הבשמים הראשונים לגן עדן. וזכר לזה נהגו לשטוח בערב החג עשבי בשמים ושושנים בבתי הכנסת ובבתים.

ובחוקותיהם לא תלכו

יש שלא נהגו להעמיד עשבי בשמים בבתי הכנסת, כיון שגם הגויים מעמידים בשמים בחגים שלהם בבתי תפלתם, ואם כן חששו שמא המעמיד בשמים עובר על ציווי התורה שלא ללכת בחוקות הגויים, כמו שנאמר (ויקרא יח ג) 'ובחוקותיהם לא תלכו'. אבל להלכה באמת אין בזה איסור, כמו שכתב רבנו יוסף קולון, שדוקא בחוק שהוא בלי טעם, בזה אסרה התורה שלא ללכת אחר חוקות הגויים, אבל בחוק שיש בו הבנה וסיבה טובה, כמו כאן שהמטרה היא לייפות את בית הכנסת לכבוד מתן תורה, וגם זכר למעמד הר סיני שהתמלא העולם כולו בבשמים, בזה אין לחוש לחוקות העמים. וכן פסקו הר"ן, הריב"ש, מהרי"ש והרמ"א (יורה דעה סימן קעח סעיף א) ועוד.

חזוק למנהג זה אנו מוצאים ב'תרגום שני על מגילת אסתר' על הפסוק (ג ח) "ודתיהם שונות מכל עם" - מספר המן למלך אחשורוש על חגי ישראל בתוספת השמצות ושקרים, וכשמגיע לחג השבועות אומר המן: "מנהגם של היהודים להכנס לבתי הכנסת בחג השבועות שהם קוראים אותו 'עצרת', ולהשליך פרחי שושנים ותפוחים וללקט אותם, ואומרים שזה היום שניתנה התורה לאבותינו על הר סיני". ע"כ.

ומעשה בבית הכנסת של הגאון החתם סופר, שהיו נוהגים בכל ערב שבועות לקשטו בענפי אילנות ומיני בשמים שריחם הטוב היה נודף למרחוק, ובמקום מושבו של החתם סופר היו עושים כילה מיוחדת מענפי אילנות ושושנים. שנה אחת אירע שאחד הגבאים ביטל את המנהג ונתן הוראה שלא לעשות כן. כאשר בא החתם סופר בערב החג לבית הכנסת וראה ששינו את המנהג שהיו נוהגים בכל שנה, הרע לו מאוד והקפיד על הגבאי הזה, ונענש משמים בעונש קשה, ה' יצילנו.

ובאמת שמנהג זה לתת בשמים וענפים בבתי הכנסת ובבתים בחג השבועות, כתבדוה עוד רבים מהפוסקים, ומזה: המגן אברהם, מרן החיד"א, מדרש תלפיות, רבנו חיים פלאג'י, אמרי אש, הכתב סופר, מהר"ם שיק, רבי יוסף שאול נתנון בספרו יוסף דעת, המהרש"ם, ילקוט הגרשוני, ועוד אחרונים רבים. וכן פסק הרמ"א (סימן תצד סעיף ג): "נוהגים לשטוח עשבי בשמים בשבועות בבתי הכנסת ובבתים, זכר לשמחת מתן תורה". ומנהג ישראל תורה הוא. (יחיד חלק ד סימן לג. שיו)

❦ ההכנות לחג ❦

לשמוח ולשמח

נאמר בתורה (דברים טז ט-יא): "וְעִשִּׂיתָ חַג שִׁבְעוֹת... וְשִׂמַּחְתָּ לְפָנָי ה' אֱלֹהֶיךָ, אַתָּה וּבְנֶךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ וְהַלְוֵי אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ וְהַגֵּר וְהַיְתוּם וְהָאֲלֻמְנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשַׂכַּן שְׁמוֹ שָׁם".

וכתב הרמב"ם (פ"ו מהלכות יום טוב הלכה יז): חייב אדם להיות שמח וטוב לב במועד, הוא ואשתו ובני ביתו וכל הנלווים אליו. ומצוה שישמח לכל אחד כפי הראוי לו, כיצד? הקטנים נותן להם קליות ואגוזים וממתקים. והנשים קונה להן בגדים ותכשיטים נאים כפי ממונו. והאנשים אוכלים בשר ושותים יין. ע"כ.

והעיד רבי חיים ויטאל על רבנו האר"י ז"ל (שער המצוות לו ע"ב), וזו לשונו: בענין מדת הנדיבות והוותרנות, ראיתי למורי ז"ל שלא היה חושש בעצמו להתכבד במלבושים

נאים יותר מדאי, גם במאכלו היה אוכל דבר מועט מאוד, אבל במלבושי אשתו היה זהיר מאוד לכבדה ולהלבישה, והיה מפיך כל רצונה, אף אם לא היתה ידו משגת כל כך. עכ"ל. ופשוט וברור, שכל מה שצריך להשתדל להפיק את רצון האשה, הוא במלבושים צנועים ההולמים את ההלכה, ולא חס ושלוש בגדים צמודים וכיוצא בהם, שהלובשת אותם עוברת על איסורי תורה חמורים, ומכשילה את הרבים באיסור התורה "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". ודי בזה למבין.

כתב הרמב"ם (שם יח): "וכשאוכל ושותה בחג, חייב להאכיל לגר, ליתום ולאמנה עם שאר העניים האומללים, אבל מי שנועל דלתות ביתו ואוכל ושותה עם בניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש, אין זו שמחת מצוה, אלא שמחת כרסו".

אין שמחה גדולה ומפוארה אצל הקדוש ברוך הוא אלא "לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים, שהמשמח לב האומללים האלו, דומה לשכינה, שנאמר: 'להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים'". (רמב"ם הלכות מגילה פרק ב הלכה יז)

כתב בספר החינוך (מצוה תפח): "העובר על זה ואינו משמח את עצמו ובני ביתו והעניים כפי יכולתו לשם מצות הרגל, ביטל מצות עשה מן התורה".

אשרי משכיל אל דל

סיפר רבי מאיר רפאל זצ"ל מיוד: כשעליתי לירושלים בשנת תרפ"ג, דרתי באותה חצר יחד עם הרב אברהם עדס זצ"ל, הרב היה גר למעלה - ואני למטה. פעמים היה הרב קורא לי לעשות לו איזו עבודה בביתו, והיה משלם לי שכר כפליים. והייתי אומר לו: אדוני הרב, זה יותר מדאי השכר שנתת לי. והיה משיב לי: כתוב בתורה, "ואהבתם את הגר", ומה הגר שבא במקלו ובתרמילו כל כך צריך לאהבו - אנחנו, בני אברהם יצחק ויעקב, ואתה, ששמת נפשך בכפך ובאת מחוץ לארץ לארץ ישראל ולירושלים, לא כל שכן?! ותמיד היה ממציא לי איזו עבודה שלא שווה אפילו שני גרוש, והיה משלם לי חמשה גרוש.

פעם, בערב החג, לא היתה לי פרוטה בכיס אפילו כדי לקנות ירק, והייתי עומד ברחוב נע ונד, זה קונה וזה מוכר, וזלגו עיניי דמעות בסתר. הרב עבר בדרך וקרא אותי: "מאיר, מאיר, בוא". ניגשתי אליו, ואמר לי: "בוא לביתי ונעשה חשבון כמה כסף אני חייב לך". השבתי לו: "אדוני הרב, אין לי שום חשבון, יען מה שעבדתי לך שילמת לי כפליים!" אמר לי: "לא, יש לנו חשבון, בוא אלי לבית". הלכתי אתו ונתן לי עשרים וחמישה גרוש, ואמר לי: "לך תעשה הוצאות יום טוב הקדוש". אמרתי לו: "אדוני הרב, מדוע נתן לי? הלוא אינך חייב לי כלום!" השיב לי: "לך תקנה מצרכים לכבוד יום טוב!"

אז הרגשתי בוודאי שהרב יש לו רוח הקודש, והיו בעיניי עשרים וחמישה גרוש אלו כעשרים וחמש לירות [פי מאה], ושמחתי כמוצא שלל רב. (מעייין המועד סוכות שכא)

בזמן בית המקדש היתה מצוה על ישראל לשמח את הכוהנים הלויים [שנאמר: "ושמחת בחגך אתה... והלוי"], מפני שהיו עובדים בבית המקדש ומורים הוראות בישראל, כמו שנאמר: "יורו משפטין ליעקב ותורתך לישראל". ובזמנינו, שאין בית המקדש, מצוה לשמח את האברכים שלומדים תורה יומם ולילה, ומורים הוראות בישראל, שהם במקום הכוהנים, כמו שאמרו חז"ל (מנחות קי ע"א): תלמידי חכמים שעוסקים בתורה, מעלה עליהם כאילו עוסקים בעבודת בית המקדש. (בנין שלמה להגר"ש הכהן מוילנא. צט)

“אמר הקב”ה: אם אתה משמח את שלי, אני משמח את שלך”

על הפסוק בתורה (דברים טו יא): **“וְשִׂמְחֶתָּ לְפָנַי ה’ אֱלֹהֶיךָ, אֶתְּהָ וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ, וְהַלְוִי אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ וְהַגֵּר וְהִיתוּם וְהָאֱלֻמְנָה. פִּירְשׁוּ חֹזֶל”** (מדרש אגדה) **“אמר הקב”ה: לי יש ארבעה בני בית, שהם: הלוי, הגר, היתום והאלמנה. ולך יש ארבעה בני בית, שהם: בןך, ובתך, ועבדך ואמתך, אם אתה משמח את שלי, אני משמח את שלך”**.

ומעשה שהיה לפני כארבעים שנה, בהיות מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט”א הרב הראשי לעיר תל אביב, קרא לאחד מעשירי העיר לפני חג הפסח, שיתרום מכספו עבור האברכים שבעיר העוסקים בתורה יומם ולילה, והרחיב עמו דיבור ושיח על המעלה הגדולה שבדבר, והזכיר לו גם את דברי חז”ל הנ”ל: **“אמר הקב”ה: אם אתה משמח את שלי, אני משמח את שלך”**. אך הלה לא היה חפץ בברכה ותרחק ממנו, ולא תרם מכספו כלל, בטענות שוא שאין הוא מרוויח כל כך, ואין באפשרותו לתרום, עד שמדבריו היה נראה שכמעט צריך לרחם עליו ולעשות מגבית עבורו. כשראה כן הרב, עזבו לנפשו ופנה לעשירים אחרים החפצים בברכה ובזכות הגדולה להיות שליחים טובים של בורא עולם עבור אותם אברכים, ותרמו בעין יפה, כיד ה’ הטובה עליהם.

והנה למחרת ליל הסדר בבוקרו של החג, ראה הרב בבית הכנסת את מיודעינו הנ”ל בצער גדול ופניו נפולות. ניגש אליו הרב ושאלו, **“מדוע פניך רעים היום?”** אמר לו: דע לך כבוד הרב, אמש הגעתי לבית לאחר שהתפללתי ערבית בבית הכנסת, היה השולחן ערוך לליל הסדר, עם המצות והיין והחרוסת בככל בית בישראל. והנה פניתי לבניי בשאלה, מדוע לא באתם להתפלל בבית הכנסת תפלת החג? אך הם בכעסם, צעקו עלי, מי אתה כי תאמר לנו לבוא להתפלל, ולקחו אותי והוציאוני החוצה לחצר הבית, ונעלו את הדלת, ושם נשארתי כל הלילה, ללא עריכת הסדר, לא ארבע כוסות, לא מצות ולא כלום. והם ישבו ואכלו ושתו וזללו.

אמר לו הרב, מה אומר לך, צר לי מאוד עליך, הלוא זה הדבר שאמרתי לך, **“אמר הקב”ה: אם אתה משמח את שלי, אני משמח את שלך”**. אתה לא חפצת לשמח את הארבעה של הקב”ה, אף אותך לא שימח הקב”ה, בלילה הכי יקר ושמח לעם ישראל.

אדם שיש באפשרותו להזמין את הנוקקים אליו לביתו, תבוא עליו ברכה. אך אם אין באפשרותו, וכגון שהם משפחה ברוכת ילדים ואין לו מקום בביתו, או שיש חשש כלשהו שהם התביישו כאשר יבואו אליו, אזי ישלח את המאכלים לביתם, או שיתן להם מכספו בעין יפה ונדיבה עבור הוצאות החג. (פסקי תשובות ח”ו שפז)

מקוה טהרה - מנהג חשוב לטבול במקוה טהרה בערב החג. ומי שיכול גם במשך השנה לטבול בכל ערב שבת, תבוא עליו ברכה, וזוכה בזה לטהר את נפשו ומחשבותיו. (קפ)

הכנת נר דלוק

אסרו חכמים להדליק אש חדשה ביום טוב, כמו מקופסת גפרורים או ממצית

וכדומה, והתירו להדליק מאש הדלוקה מערב יום טוב. אי לכך, יש לשים לב בערב יום טוב קודם כניסת החג להכין 'נר נשמה' הדולק 24 שעות, כדי שאם יצטרך לבשל ולהדליק את הגז ביום טוב, יהיה לו מהיכן לקחת את האש. וזהו הנקרא 'הדלקה מאש לאש', דהיינו שאני מדליק מאש שהיתה דלוקה מלפני יום טוב, לאש שעכשיו מתחדשת. ואמנם, יש להיזהר שלא לכבות את הגפרור שבאמצעותו מעביר את האש ביום טוב, אלא יניח אותו שיכבה לבד.

הדלקת נרות

טוב שהנשים ידליקו את נרות החג לפני השקיעה כבכל ערב שבת. אלא שיש נשים נוהגות להדליק בליל יום טוב קודם הקידוש, ויש להן על מה שיסמכו. (ש)

הברכה - קודם ההדלקה תברך האשה: "ברוך אתה ה', אלוהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וציונו להדליק נר של [בשבת: שבת ו] יום טוב", ואחר כך תדליק.

ואף על פי שבערב שבת נוהגות רוב בנות אשכנז לברך לאחר שמדליקות את הנרות, מכל מקום, בערב יום טוב אף הן יברכו על הנרות ואחר כך ידליקו. מכיון שכל מה שנוהגות הן להדליק ואחר כך לברך, הוא רק מחשש שמקבלות שבת בהדלקה, והיאך ידליקו לאחר מכן? אך ביום טוב שמוטר להדליק מאש לאש, נמצא שאף לשיטה שמקבלות את החג בברכה, רשאיות להדליק, אך יזהרו שלא לכבות את הנר שבו הן מדליקות. (דגול מרכבה, שערי תשובה, משניב סימן רסג ס"ק כז. שה)

שהחינו - לא תברכנה הנשים 'שהחינו' בהדלקה, כיון שמברכים ברכה זו לאחר מכן בקידוש של החג. (אור זרוע בשם הירושלמי, תרומת הדשן ועוד) נמצא שהמברכות נכנסות לחשש הפסק בין הברכה להדלקה, ולכן טוב להעיר להן בנחת שיפסיקו ממנהגן. וכתבו הגאון יעב"ץ, יפה ללב, חסד לאלפים ועוד, שמנהג נשים זה אין לו יסוד בהלכה, ושגגה הוא.

ואמנם נשים המברכות 'שהחינו' בהדלקה, יש להן להזהר שלא לענות 'אמן' על ברכת 'שהחינו' ששומעות בקידוש, מחשש הפסק בין ברכת 'הגפן' לטעימת היין. (ש)

ויש להבהיר כי דין זה הוא בחג השבועות, אבל בחג הפסח, מאחר וברכת 'שהחינו' שבקידוש שייכת גם על שאר מצוות הסדר כאכילת המצה והמרור, והאשה שבירכה שהחינו בהדלקה לא כיוונה על מצוות אלו, אלא על עצם החג, לכן עונה 'אמן' על ברכת 'שהחינו' שבקידוש, ואין בזה הפסק בין ברכת 'הגפן' לטעימת היין. ולגבי חג הסוכות שפטורות הנשים ממצוות סוכה, אין להן לענות אמן על ברכת 'שהחינו' שבקידוש מחשש הפסק. ואולם, בנות אשכנז, רשאיות לענות, מאחר ויש נוהגות לברך אפילו על הישיבה בסוכה, אך בחג השבועות אף בנות אשכנז לא תענינה כלל. (שבט הלוי ח"ג סימן סט. חזו"ע סוכות קנא, ריג)

חג השבועות שחל במוצאי שבת

* כשחל החג במוצאי שבת, יש להדליק ביום שישי נר נשמה גדול הדולק 48 שעות, כדי שנוכל להדליק ממנו במוצאי שבת, שהרי מותר להדליק רק מאש דלוקה.

* עצה טובה להכין ביום שישי את כל התבשילים של ליל החג, ובצאת השבת רק יחממו את התבשילים, וידליקו את הגז מאש שהיתה דלוקה מערב שבת.

* אין להתחיל בהכנות לחג עד צאת השבת, שהרי אסור להכין משבת ליום טוב. וקודם תחילת ההכנות, תאמר האשה: "ברוך המבדיל בין קודש לקודש". ואם בני הבית מרובים והזמן רחוק, יכולים להתחיל בסידור השלחן בלבד לאחר השקיעה, אבל את שאר המלאכות כהדלקת אש, לא יתחילו בשום אופן קודם צאת השבת.

* הטוב ביותר להדליק נרות שבת ויום טוב בשמן זית, שבזכות שמהדרים במצווה זו, זוכים לבנים תלמידי חכמים. (שבת כג עמוד ב) אמנם אשה המדליקה בנרות, תיזהר שלא תדביק ביום טוב את הנרות לפמוטות על ידי חימום השעווה [משום ממרח], אלא תדביק ביום שישי את הנרות בזוג פמוטות אחר, ובליל החג תדליק בהם. (סא)

חג השבועות שחל ביום שישי

אם חל חג השבועות ביום שישי, מניחים בערב החג 'עירוב תבשילין', כדי שיהיה מותר לנו לבשל מיום טוב לשבת. ופרטי הדינים בזה יתבארו בסיעתא דשמיא להלן בהלכות 'עירוב תבשילין'.

ליל שבועות

תפלת ערבית - בליל החג יתפלל השליח צבור בניגון ובנעימה קדושה, בשמחה ובטוב לבב, לכבוד היום הקדוש והמיוחד, הבא לקראתנו פעם בשנה.

* כשחל החג במוצאי שבת, אזי בתפילת ערבית, מוסיפים בעמידה 'ותודיענו' [במקום 'אתה חוננתנו'] כמובא בסידורים. ואם שכח ולא אמרו - אם נזכר כשאמר 'ברוך אתה' קודם שהמשיך 'ה' מקדש ישראל והזמנים', חוזר ואומר 'ותודיענו', אבל אם כבר אמר 'ברוך אתה ה' - כיוון שהזכיר שם ה', אינו חוזר. (ח"ע פסח רסח)

* כמו כן, מוסיפים בקידוש ב' ברכות, ההבדלה והנר. נמצא שבסך הכל מברכים חמש ברכות, שהן [ר"ת יקנה"ז]: יין - בורא פרי הגפן. קידוש - מקדש ישראל והזמנים. נר - בורא מאורי האש. הבדלה - המבדיל בין קודש לקודש. זמן - שהחינו.

סעודות החג - חייב אדם לאכול פת בשתי הסעודות של הלילה והיום. ורשאי לאכול את הלחם עם סלטים או עם כל תבשיל אחר. (שו)

דברי תורה - ישתדל בסעודה לדבר עם בני ביתו במעלת וחשיבות היום הקדוש הזה, שבו בחר בנו ה' מכל העמים ונתן לנו את תורתו, וירחיב במעלת לימוד התורה שאין למעלה ממנו, וכמו שאמר חז"ל: "אפילו כל מצוותיה של תורה, אינן שוות למילה אחת של תורה". (ירושלמי פאה פרק א הלכה א, שנות אליהו לגר"א)

מים אחרונים - בסיום הסעודה יטלו ידיהם למים אחרונים, וטוב ליתן מים עד קשרי האצבעות. (רבנו האר"י, הרש"ש, הגר"א, כף החיים סופר סימן קפא ס"ק יז. פסקי תשובות אות ט. הליכות עולם ח"ב עמ' מה)

כוס של ברכה - בכל השנה כאשר יש זימון, מצוה לברך על כוס יין. וכבר האריכו רבותינו בתועלת הרוחנית העצומה למברך על הכוס, וזוכה לתקן את פגם הברית, וגם להעלות את השכינה לרום המעלות ומתברכת על ידו, וזוכה שנשמתו תאיר באור התורה. [נוסיפר הרה"ג רבי בן ציון מוצפי שליט"א, שאמר לו אביו רבי שלמן זצ"ל, שמע מהגאון רבנו יוסף חיים ורבנו יהודה פתיה זצ"ל, כי מעלת המזמן על הכוס יותר ממעלת מי שעולה אלף עליות שישי לספר תורה בשבת קודש]. (שיבת ציון חלק א עמוד רפז)

לאחר ששתה המזמן את היין, ישלח את הכוס לאשתו, שתטעם ממנו ותתברך מכוס של ברכה. וטוב שייתן לכל הנמצאים שם, כדי שתחול הברכה על כולם. (ברכות נא ע"ב. זוהר. רבנו האר"י. סימן קפג סעיף ד ומשנ"ב ועוד)

יש לשים לב, שכאשר נותן המזמן לטעום מכוס של ברכה, שיכוון להוציאם ידי חובה בברכת 'בורא פרי הגפן'. ואם לא כיוון, ישימו לב לברך קודם הטעימה.

קודם הזימון ישטוף את הכוס מבחוץ וישפשף בידיו מבפנים. ימזוג בכוס יין, ויקבל המזמן את הכוס בשתי ידיו מאדם אחר שייתן לו גם כן בשתי ידיו. ובברכה יאחז את הכוס בידו הימנית ללא סיוע מידו השמאלית, ויגביהנו מעל השולחן טפח [8 ס"מ]. ואם קשה לו להגביהו כל זמן הברכה, ישתדל להגביהו לפחות בברכה הראשונה, ולאחר מכן יאחז בו כשהוא מונח על השולחן. (חזו"ע פסח קיד. שיבת ציון ח"א רצג)

בנוסח הזימון אומר: "ברשות מלכא עלאה קדישא, [וברשות שבת מלכתא,] וברשות יומא טבא אשפיזא קדישא". (שיבת ציון ח"א רצו)

ברכת המזון - יברך בשמחה גדולה ובכוונת הלב. וכתוב בזהר הקדוש, שככל שיכוון יותר בברכת המזון, ויברך יותר בשמחה, כך יזכה לקבל משמים שפע טובה וברכה יותר, ויזכה גם כן לדרגות גבוהות מאוד ברוחניות. (כף החיים סופר סימן קנו ס"ק כג)

יזהר שלא ישכח לומר 'יעלה ויבוא' בברכת המזון. ואם שכח ונזכר כשאמר 'ברוך אתה ה'", קודם שסיים 'בונה ירושלים', יאמר 'למדני חוקיך', שיראה כאומר פסוק, ויחזור לומר 'יעלה ויבוא'. ואם נזכר לאחר שחתם 'בונה ירושלים', יאמר: "בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר נָתַן יָמִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְשָׁשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה, אֶת יוֹם חַג הַשְּׁבוּעוֹת הַזֶּה, אֶת יוֹם טוֹב מְקַרָּא קֹדֶשׁ הַזֶּה, בְּרוּךְ אַתָּה ה' מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְהַזְמִינִים". והוא הדין אם נזכר אחר שהתחיל ברכה רביעית ואמר: 'ברוך אתה ה', אלוֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם' אך נזכר קודם שאמר 'לעד האל אבינו...', יאמר שם את הנוסח הנ"ל 'אשר נתן ימים טובים...', אבל אם נזכר אחר שאמר אפילו מילה אחת 'לעד...' אינו חוזר, כיון שיש בזה מחלוקת הפוסקים, וספק ברכות להקל. (ש)

דין זה של השוכח 'יעלה ויבוא' בברכת המזון, הוא בין אם שכח בסעודת הלילה ובין אם שכח בסעודת היום. וכמו כן, אין הבדל בזה בין אנשים לנשים. (שח)

סדר הלימוד בליל שבועות ❁

עורו ישנים

פשט המנהג בכל תפוצות ישראל להיות נעורים בליל חג השבועות לעסוק בתורה עד הבוקר. והטעם בזה הוא על פי מה שאמרו במדרש, שבאותו לילה של מתן תורה המשיכו עם ישראל לישון עד שעתיים מתחילת היום, לפי שהשינה של אמצע הקיץ ערבה ומתוקה לאדם, כי הלילה קצר. ובא הקב"ה להר סיני ומצאם ישנים, והחל לעוררם בקולות וברקים וקול שופר חזק מאוד, ויחרד כל העם, והיה משה מעוררם ומביאם להר סיני, כמו שנאמר: "ויוצא משה את העם לקראת האלוהים מן המחנה". על כן, כתשובת המשקל, נהגו ישראל קדושים להיות ערים כל ליל חג השבועות ולעסוק בתורה עד אור הבוקר, לכפר על עוון אבותינו. (ש)

מעלת הלימוד כל הלילה

וכבר הפליגו חז"ל בשבח הניעורים בלילה הזה ועוסקים בתורה, כמו שכתוב בזהר הקדוש (ויקרא דף עח ע"א): החסידים הראשונים לא היו ישנים בלילה הזה, והיו עוסקים בתורה ואומרים: בואו לנחול מורשה קדושה לנו ולבנינו בשני העולמות. ובלילה ההוא כנסת ישראל מעטרת אותם וכו'. ובשעה שהיו נאספים החברים אצל רבי

שמעון בר יוחאי בלילה הזה, היה אומר להם: בואו ונתקן את תכשיטי הכלה [התורה], כדי שלמחר בקבלת התורה, תימצא הכלה בתכשיטיה ותיקוניה. וכאשר ישאל המלך מי תקן את תכשיטיה, אשרי חלקם של אותם החברים העוסקים בתורה, שאין לך בעולם מי שיודע לתקן את תיקוני הכלה כמו החברים, אשרי חלקם בעולם הזה ואשרי חלקם בעולם הבא.

ואמר רבי שמעון בר יוחאי, כל המתקנים את התיקון בלילה הזה ושמחים בו, כולם יהיו רשומים וכתובים בספר הזיכרונות של הקב"ה, והקב"ה מברך אותם בשבעים ברכות, ומכתיר אותם בכתרים של העולם העליון. (הקדמת הזוהר ח ע"א)

סדר הלימוד

ובענין סדר הלימוד בלילה הזה, כתוב בזוהר הקדוש (הקדמת הזוהר ח ע"א): רבי שמעון בר יוחאי היה יושב ועוסק בתורה בליל שבועות, שלמחרתו ביום צריכה הכלה [התורה] להיות תחת החופה, וצריכים להיות עמה כל הלילה ולשמוח בתיקוניה ותכשיטיה על ידי לימוד התורה, מפסוקי התורה לפסוקי הנביאים ומנביאים לכתובים, ובדרשות הפסוקים ובסודות החכמה, שכל אלו הם תיקוניה ותכשיטיה של התורה. ולמחרת אינה באה לחופה אלא עמם. ואותם החברים העוסקים בתורה נקראים בני החופה. וכשהיא באה לחופה, הקב"ה שואל על בני החופה, ומברך אותם ומעטר אותם בעטרות הכלה, אשרי חלקם.

אשר על כן, נכון מאוד ללמוד עם הציבור את תיקון ליל שבועות שנדפס בסידורים, שתוקן על פי הזוהר הקדוש הנ"ל ורבנו האר"י ז"ל. וכן פשט המנהג, כמו שכתב מרן החיד"א: "המנהג המפורסם בכל תפוצות ישראל לקרוא בליל חג השבועות בחבורה את הסדר המתוקן מרבנו האר"י ז"ל. ואמנם שמעתי שיש קצת שאינם לומדים כן, ולא טוב עשו לבנות במה לעצמם. ואף על פי שלא באו בסוד ה', מכל מקום חובה מוטלת עליהם ללמוד את התיקון, שהוא מנהג קבוע ברוב ישראל". ע"כ.

גם בארצות אשכנז פשט כן המנהג, כמו שמעיד בגודלו הגאון רבי ישעיה הלוי הורוויץ זצ"ל בספרו "שני לוחות הברית" (שבועות דף כט עמוד ד), וזו לשונו: "וסדר הלימוד של זו הלילה, כבר התפרסם ונודע לרבים על ידי הקונטרסים שהתפשטו. והמנהג הזה בכל ארץ ישראל ובכל המלכות, אין נקי כולם כאחד מגדולים ועד קטנים, וכן קיימו וקבלו עליהם ועל זרעם. וכך סדר הלימוד, ששה פסוקים מכל פרשה וכו'". ע"כ. וכן כתבו עוד רבים מן האחרונים בשבח וחשיבות המנהג הזה שישודתו בהררי קודש בדברי הזוהר הקדוש כנ"ל. וכן נהג הגאון מוילנא ללמוד את התיקון המפורסם, על אף כל שקידתו והתמדתו בתורה, שהיתה יוצאת מגדר הרגיל, בכל זאת לא טען שזה ביטול תורה או טענות אחרות כאלו, וישב וקרא את התיקון המסודר כנהוג. ישמע חכם ויוסף לקח.

ואמנם ידוע ומפורסם המעשה על המגיד מדובנא שלמד פעם בליל שבועות בבית מדרשו של הגאון מוילנא, והגאון היה לומד את התיקון המסודר של ליל שבועות, והמגיד למד גמרא. שאל אותו הגאון, מדוע אינך לומד את התיקון כנהוג בכל תפוצות ישראל. והשיב לו המגיד כדרכו בקודש על פי משל, אדם אחד לאחר חתונתו היה יושב בטל בלי עבודה, אמר לו חמיו לך נא לשוק ותסתכל במעשה הסוחרים, וכאשר הם עושים כן תעשה. הלך וראה שהסוחרים תולים בחלון הראווה

דוגמאות של סחורות - מינים ממינים שונים. מה עשה אותו חתן? שכר חנות וקנה מעט סחורה ותלה אותה בחלון הראווה, אך את החנות עצמה השאיר ריקה מכל סחורה. כאשר נודע לחמיו, שחק עליו ואמר לו, הסוחרים האלה יש להם סחורות רבות בתוך החנות, והחלון הראווה הוא רק לתת בו דוגמאות, כדי שיבחרו הקונים את הסחורה שמוצאת חן בעיניהם, אבל אתה החנות שלך ריקה מכל וכל, אם כן למה לך את הדוגמאות?!

והנמשל: כבוד מורי ורבי הגאון מלא ברכת ה' בתורה, בנביאים, בכתובים, בתלמוד ובמדרשים, אוצר נחמד וגדול מלא וגדוש בכל מכל, ולכן הערב עוסק רק בקטעי הפסוקים והמאמרים המסודרים בתיקון, שהם כמו דוגמאות בחלון ראווה למה שכבוד תורתו יודע. אבל אדם כמוני שלא קרא ולא שנה ולא למד כלום בכל השנה, אם אקרא את התיקון, ישחקו עלי, הואיל והחנות שלי ריקה מכל סחורה, לכן אני יושב ולומד גמרא, כדי שאמלא קודם את החנות. (יחודי חג סימן לב)

ובאמת ישנם אנשים שלא עוסקים בתיקון המסודר, אלא לומדים גמרא. אולם המציאות מוכחת שהרבה מן הלומדים בשאר לימודים, אמנם מוחם צלול בתחילת הלילה, אך כשמגיעים לשעות הקטנות של הלילה, אינם מרוכזים כל כך, וממילא הלימוד אינו באיכות טובה. אשר על כן, עצה טובה לאותם אנשים שחשקה נפשם לעסוק בשאר לימודים, שיתחילו את לימודם בתחילת הלילה כאוות נפשם, אך יקבעו לעצמם להתחיל את סדר התיקון בשעה מסוימת, כמו בחצות הלילה או בשעה אחת עד הבוקר, כיון שבקריאת התיקון אין צריך את אותו ריכוז כמו בלימוד הגמרא וכיוצא, ונמצא שהרוויחו את שני הדברים.

הסיפור הנורא

וכה כותב הרב הגדול רבי שלמה אלקבץ זיע"א [המחבר פיוט 'לכה דודי' הנאמר בכל תפוצות ישראל בערב שבת] מה שענינו ראו ולא זר, בהיותו בחבורת החכמים יחד עם מרן השלחן ערוך רבנו יוסף קארו זיע"א, כאשר היו עדיין גרים בחוץ לארץ וקבעו יחד ללמוד בליל שבועות, [הובא בהקדמה לספר 'מגיד מישרים', ששם נכתבו חלק קטן מהדברים שהמלאך המגיד היה מתגלה למרן הבית יוסף ואומר לו], וזה תוכן דבריו:

דעו לכם כי הסכמנו החסיד [מרן רבנו יוסף קארו] ואני עבדו [הרב שלמה אלקבץ] והחברים, לעמוד על נפשנו בליל שבועות ולנודד שינה מעינינו, ותהילה לאל עלה בידינו שלא פסקנו רגע, כאשר תשמעו ותחי נפשכם. וזהו הסדר מפרשת בראשית קראנו את הפסוקים וכו', וכל זה קראנו באימה ובריאה, בניגון ובטעמים, לא יאומן כי יסופר. ובעת שהתחלנו ללמוד משנה, זיכנו בוראנו ושמענו את הקול מדבר בפי החסיד, קול גדול וברור, וכל השכנים שומעים את הקול ולא היו מבינים, והיתה נעימות רבה, והקול הולך וחזק, ונפלנו על פנינו ולא נשאר עוד רוח באיש, מפני רוב המורא והפחד. והדיבור ההוא החל לדבר עמנו, וכה אמר:

"ידידי המהדרים מן המהדרים, ידידי אהובי שלום לכם, אשריכם ואשרי יולדתכם, אשריכם בעולם הזה ואשריכם בעולם הבא, אשר שמתם על נפשכם לעטרני בלילה הזה, אשר זה כמה שנים נפלה ראשי ואין מנחם לי, ואני מושלכת בעפר חובקת אשפתות, ועתה החזרתם עטרה ליושנה. התחוקו ידידי והתאמצו אהובי, שמחו ועלצו, ודעו כי אתם מבני עליה. וזכיתם להיות מהיכל מלכו של עולם. וכל תורתכם והבל פיהם עלה לפני הקב"ה, וכמה רקיעים וכמה אוירים בקע דיבורכם בשעה שעלה. והמלאכים שתקו, והשרפים דממו, וחיות הקודש עמדו, וכל צבא מעלה והקב"ה - שומעים את קולכם. ואם הייתם עשרה, הייתם מתעלים יותר. אבל עם כל זה

התעליתם, אשריכם ואשרי יולדתכם ידידי אשר התעליתם ונדדתם שינה מעיניכם. ועל ידכם התעליתי הלילה הזה ועל ידי החברים אשר בעיר הגדולה הזאת עיר ואם בישראל, ואין אתם כאותם השוכבים על מטות שן שהיא אחד משישים במיתה, אלא אתם נדבקתם בה' והוא שמח בכם. לכן בני התחזקו, אמצו ועלוזו באהבתי, בתורתני וביראתי. ודעו כי אילו הייתם משערים אחד מאלף אלפים וריבי רבבות מהצער אשר אני שרויה בו, לא היתה נכנסת שמחה בלבבכם, ולא שחוק בפיכם בזוכרכם כי בסיבת העוונות, אני מושלכת בעפר. אבל חזקו ואמצו ועלצו בני ידידי המהדרים ואל תפסיקו מהלימוד, כי חוט של חסד משוך עליכם, ותורתכם עריבה לפני הקב"ה. ועמדו על רגליכם והעלוני, ותאמרו בקול רם כמו ביום הכיפורים 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'."

ועמדנו באותה שעה על רגלינו ואמרנו בקול רם כביום הכיפורים 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד', כאשר נצטוינו. וחזר ואמר הקול: "אשריכם, שובו אל לימודיכם ואל תפסיקו רגע. ועלו לארץ ישראל, ועיניכם אל תחוס על כליכם, כי טוב הארץ העליונה תאכלו, ואם תשמעו לי, טוב הארץ ההיא תאכלו, לכן מהרו ועלו, כי אני המפרנסת לכם, ואתם שלום, וביתכם שלום, וכל אשר לכם שלום."

את כל הדברים האלה שמעה אוחנינו, ורבות כהנה וכהנה מענייני החכמה וכמה וכמה הבטחות גדולות, וכולנו געינו בבכיה מרוב שמחה. וגם בשומעינו צרת השכינה בעוונותינו, וקולה כחולה מתחננת אלינו, התחזקנו עד אור הבוקר ולא פסקה גרסה מפינו בגילה ורעדה. ויהי בבוקר הלכנו וטבלנו ומצאנו את שאר החכמים אשר לא נמצאו עמנו בלילה, וגערנו בהם ונספר להם את כל הטובה אשר עשה ה' עמנו, וימת ליבם בקרבם וגעו בבכיה. ויאמרו מי יתן והלילה הזאת [יום טוב שני של גלויות] נתחבר יחד ונהיה עשרה, והסכמנו לעשות כן. ואפילו שבליילה הראשונה לא ראינו שינה בעינינו אפילו רגע אחד, וגם ביום לא הונח לנו לישון, כי דרוש דרש החסיד [מרן רבנו יוסף קארן] אחר המנחה וישבנו שם. אך עם כל זה שנחנו מותנינו בעוז, ועשינו הלילה השנייה כסדר הלימוד בלילה הראשונה.

מרוב השמחה שהיינו עשרה, לא המתין הקול עד קריאת המשנה, ותכף שהיינו קוראים בפרשת 'שמע ישראל' שבספר משנה תורה [ואתחנן], והנה קול דודינו דופק והתחיל לומר: "שמעו ידידים המהדרים מן המהדרים, אשריכם ידידים, אשריכם המעלים אותי, כמה וכמה התעליתם עתה שאתם עשרה לכל דבר שבקדושה, אשריכם ואשרי יולדתכם, אל תיראו מחרפת אנוש, ומגידופם אל תחתו, כי אתם המעלים לכנסת ישראל. ודעו כי אתם מבני עליה. ואתם מתדבקים בי, והכבוד חופף על ראשיכם, וחוט של חסד משוך עליכם. ואם היה ניתן רשות לעין לראות, הייתם רואים את האש הסובבת את הבית הזה, לכן חזקו ואמצו ואל תפסיקו". וכך דיבר כחצי שעה, וחזרנו ללמוד.

והנה בחצות הלילה, חזר הדיבור שנית ודיבר כשעה ויותר, וחזר לשבח בענין הלימוד ואמר: "ראו, השמע עם קול מדבר כמו שאתם?! שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך, אם זה כמה מאות שנים שמעו או ראו את הדבר הזה, ואתם זכיתם. לכן מכאן והלאה יהיו עיניכם פקוחות על דרככם, ואיש את רעהו יעזורו ולאחזיו יאמר חזק, והחלש יאמר גיבור אני, והחזיקו עצמכם לגדולים כי אתם מבני היכל מלכו של עולם, וזכיתם להכנס לפרוודור, תשתדלו להכנס לטרקלין וכו'. הקיצו ידידי, התאמצו והיו לבני חיל, וחוט של חסד משוך עליכם מידי יום ביומו. וראו כי יש שיכורים מחדת העולם, הקיצו שיכורים,

כי הנה יום בא ויסיר האדם את אלילי כספו, ואת חמדתו בהנאת העולם, ואת אלילי זהבו חמדת הממון. וראו את אשר זכיתם אתם, מה שלא זכו אחרים...". עד כאן דברי הקול המדבר.

וממשיך רבנו שלמה אלקבץ זיע"א: ועתה בנים שמעו לי, הטו אוזניכם ולבבכם, מי פתי ישמע את הדברים האלה ולא יקח מוסר, ומי חסר לב ולא יקנה דעת, ומי עיור ועיניים לו, ולא יראה זכות כזה מה שלא זכו אחרים ולא יתן אל ליבו לשוב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו. ומעיד אני עלי שמים וארץ, כי כל זה שכתבתי פה, אינו חלק ממאה ואחד שאמר לנו. והיו הרבה דברים נעלמים שלא הורשיתי לכתוב. אחי ועמי שמעו ותחי נפשכם, כי החברים השלמים אשר ראו כל זה, רוח חדשה נתן בקרבם וכו'. עד כאן.

ביטוח חיים לשנה

כתוב בספר שער הכוונות: "וצריך האדם שלא ישן כלל בלילה הזה, אלא יהיה ניעור כל הלילה ועוסק בתורה. וכל מי שלא ישן בלילה הזה כלל אפילו רגע אחד ויהא עוסק בתורה כל הלילה, מובטח לו שישלים שנתו, ולא יארע לו שום נזק בשנה ההיא". (יחודי ח"ג סימן לב) וכתב רבי חיים פלאגי, שזוכה גם כן לבנים ובני בנים תלמידי חכמים, ועושה תיקון לשכינה, ומתקן מה שפגם בעיניו. (מועד לכל חי סימן ח אות טז)

אשרי העם שככה לו

מה טוב ומה נעים במה שנהגו בהרבה בתי כנסת שלאחר שקראו את הפסוקים והמדרשים המסודרים בתיקון, מחלקים את קריאת ה'אדרא רבא' בין הקהל, כך שכל אחד קורא מספר דפים, וגומרים אותו בזמן מועט. ולאחר מכן מתאספים הציבור ומבאר הרב את תרי"ג המצוות, וישתדל לומר הרבה אגדות ומעשיות, כדי לעורר את הקהל שלא יתנמנו.

חכם עיניו בראשו

מי שלא ישן בערב החג, ועתה בליל החג הוא עייף מאוד ורוצה לישון מעט בתחילת הלילה, כדי לאגור כוחות ללמוד בערנות בשאר הלילה, אם שכב על המיטה ונרדם אפילו זמן מועט [דקה אחת], חייב לברך ברכות התורה ולאחר מכן יהיה רשאי ללמוד, וכשיגיע עמוד השחר [בערך: 4:05], אינו מברך שוב ברכות התורה. אך אם לא ישן על המיטה אלא נמנם על הכסא כשהוא יושב, אינו מברך ברכות התורה אלא בעמוד השחר. ומכל מקום אם צירף כמה כסאות יחד ושכב וישן עליהם, הרי זה נחשב שנת קבע, וכשיקום יצטרך לברך. (שו"ת יביע אומר חלק ח סימן ה)

☞ מהלכות ברכות המצויים בליל שבועות ☞

זכות הרבים

על כל גבאי בתי הכנסת להתארגן כיאות לצורך הלימוד של הלילה, ולקנות לציבור, עוגות, פירות, שתיה ומיני מתיקה, כדי לעורר את הלומדים, וישתדלו לקנות ביד רחבה ובעין יפה, וטוב עין יבורך.

וכאן המקום להוקיר את הגבאים היקרים העוסקים במלאכת שמים באמונה, ה' עליהם יחיו, על

הזכות הגדולה שנפלה בחלקם לשרת את הציבור, שבוודאי לא דבר פשוט הוא לנהל בית כנסת, וכדברי הגמרא בהוריות (י ע"ב): "כסבורים שררה אני נותן לכם? עבדות אני נותן לכם!" ופרש רש"י, שהשררה עבדות היא לאדם, לפי שמוטל עליו עול הרבים. עד כאן. ואשריהם הגבאים העושים זאת ביושר ובשמחה מאהבתם לתורה ולעם ישראל, ששכרם פי אלף יותר מהעושים שלא בשמחה, שחלילה הם מרחיקים את הציבור מלבוא בחצרות ה'. ואדרבה, כל המזכה את הרבים, זכות הרבים תלויה בו, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא. ועיין בזה עוד בחוברת "כבוד אב ואם".

ברכות הנהנין

להלן הבאנו כמה פרטי דינים המצויים בלילה הזה, כאשר אדם אוכל עוגות ופירות ושותה מיני משקה, ופעמים שיוצא לחוץ וחוזר למקומו או שעובר זמן הברכה האחרונה, לכך הבאנו מעט מדינים אלו, לבל ישל האדם בברכה לבטלה או באכילה בלא ברכה חס ושלום. [עיקר ההלכות כבר התבארו בס"ד בחוברת להלכות ברכות.]

כידוע, שכל מאכל שאדם אוכל בשיעור 'כזית' [27 גרס] ומעלה, עליו לברך לאחר האכילה ברכה אחרונה. אלא שאם המאכל הוא משבעת המינים, ברכתו האחרונה היא 'מעין שלוש', וכגון שאוכל עוגה, מברך 'על המחיה ועל הכלכלה'. וכשאוכל פרי משבעת המינים [זיתים, תמרים, ענבים, יין, תאנים, רימונים], מברך 'על העץ ועל פרי העץ'. וכששותה רביעית יין [81 גרס] בבת אחת, מברך 'על הגפן ועל פרי הגפן'. אבל כשאוכל פרי שאינו משבעת המינים, או ששותה רביעית משאר משקים כמו מים, מיץ תפוזים, קולה וכיוצא, מברך ברכה אחרונה 'בורא נפשות', כמובא נוסח הברכות בכל הסידורים.

שינוי מקום באכילת עוגה או פירות משבעת המינים

האוכל עוגה או פרי משבעת המינים, אפילו אכל פחות משיעור 'כזית', ובאמצע אכילתו יצא לרחוב לרשות הרבים, כשחוזר למקומו להמשיך לאכול, אינו צריך לחזור ולברך שוב ברכה ראשונה. (הליכות עולם ח"ב עמוד מ)

והטעם לדבר, כיון שהברכה האחרונה על מאכלים אלו, היא מעין שלוש, שצריך לברכה לכתחילה במקום שאכל. נמצא שעדיין קשור הוא למקום אכילתו, שהרי צריך לחזור לברך שם, לכך אפילו אם יצא לחוץ, נחשב שעדיין לא סיים את אכילתו, ואינו חוזר לברך שוב ברכה ראשונה. (שם מג)

שינוי מקום באכילת פירות שאינם משבעת המינים או בשתיית משקים

אכל במקום מסוים, פירות שאינם משבעת המינים או שתה מיני משקים חוץ מהיין, ויצא לרחוב לרשות הרבים, יציאה זו מהווה הפסק מהברכה שברך, וכשחוזר למקומו להמשיך לאכול, צריך לברך שוב ברכה ראשונה. אולם אם רק עבר לחדר אחר או שיצא למרפסת של בית הכנסת, אין זה שינוי מקום, ואינו חוזר לברך.

והטעם שמברך שוב כשמשנה את מקומו לחוץ, כיון שהברכה האחרונה על מאכלים אלו, היא 'בורא נפשות', שאינו צריך לברכה דוקא במקום שאכל, ולכן ברגע שיצא ממקומו, אין לו דבר שמשייך אותו שוב למקום זה, ונחשב כמו שסיים את אכילתו, אי לכך אם רוצה לאכול עוד, צריך לברך שוב. (שם מא, מד)

ואולם, ישנה אפשרות שאם שינה את מקומו לחוץ, בכל זאת לא יצטרך לברך שוב, באם יתקיימו שני התנאים הבאים יחד: א. שהיה בדעתו בשעת הברכה לצאת לחוץ. ב. שלקח את הפרי או את המשקה אתו לחוץ. (שם מא. ילקוט יוסף ח"ג עמוד רכב)

למשל: יצחק ישב בבית הכנסת וברך על התה, ובשעת הברכה חשב לשתות גם בחוץ, ולאחר ששתה מעט, יצא עם הכוס לחוץ, אינו צריך לברך שוב ברכה ראשונה בחוץ או כשחוזר לשתות בבית הכנסת.

כל זה באופן שישב לשתות במקום מסוים, אבל אם לא ישב במקום מסוים, אלא היה הולך ושותה, גם אם לא חשב בשעת הברכה לצאת לחוץ, כיון שמתחילה לא קבע מקום לשתייתו, אינו צריך לברך שוב כשיוצא לחוץ עם התה.

השאייר חברים

ישנה עוד אפשרות נוספת שאפילו אם שינה את מקומו, לא יצטרך לברך שוב ברכה ראשונה, כגון שהתיישבו כמה חברים בבית לאכול פירות ולשתות קפה וכיוצא, ויצאו כמה מהם לחוץ, אך נשאר לפחות אחד מהם, כשיחזרו לא יצטרכו לברך שוב ברכה ראשונה, שכיון שנשאר מי מהם, הרי שלא נעקרה קביעות המקום שקבעו מתחילה לאכול בו, ומשתייכים הם עדיין למקום אכילתם הראשונה. (שם רב)

אולם אם לא התיישבו בשביל לאכול פירות אלא בשביל ללמוד, רק שכדי לחזקם להמשיך בלימוד, הביאו להם מאכל ומשקה, במקרה כזה היוצא לחוץ, צריך לברך שוב ברכה ראשונה, אפילו שהשאייר מקצת חברים במקום, מאחר ולא קבעו את מקומם לאכילה ושתייה, וכל אכילתם בדרך עראי בלבד, שימישכו בלימודם. (שם רבד)

למשל: אברהם בא ללמוד בחבורה ברוב עם בחג השבועות בבית הכנסת, והגישו לפניו עוגות, פירות ומשקים, וברך אברהם 'מזונות' על העוגה, 'העץ' על הדובדבנים, 'האדמה' על האבטיח, ו'שהכל' על התה. לאחר זמן יצא אברהם להתאורר ולקרוא את התיקון בחוץ, כשחזר אברהם צריך לברך שוב ברכות 'העץ' 'האדמה' ו'שהכל', אע"פ שנשארו חבריו במקום, כיון שלא התכנסו על דעת לאכול אלא על דעת ללמוד. אבל ברכת 'מזונות' אינו צריך לברך שוב, כיון שברכתה האחרונה היא 'מעין שלש' שצריך לברכה לכתחילה באותו מקום שאכל, נמצא שעדיין הוא קשור למקום אכילתו, וכמבואר לעיל.

ברכת 'שהחיינו'

אם ישנם כמה פירות חדשים, כגון: דובדבנים, אפרסק, ענבים וכיוצא, ישתדלו האחראים שלא להגיש את כולם יחד, כדי שירוויחו הציבור לברך על כל פרי ופרי ברכת 'שהחיינו' בפני עצמה. ומכל מקום אם היו לפניו כל הפירות, וברך 'שהחיינו' על פרי אחד, פטר את שאר הפירות. (יביע אומר חלק ד סימן יט)

זמן ברכה אחרונה

על כל מאכל או משקה, ישתדל לברך את הברכה האחרונה מיד בגמר האכילה או השתייה. כי הניסיון מורה לצערנו הרב, שאם לא מברכים מיד אלא משאירים את הברכה לזמן מאוחר יותר, פעמים רבות שהאדם מסופק אם ברך או לא. והרי כשיש ספק, אינו יכול לברך, שכלל גדול בידינו 'ספק ברכות להקל'. נמצא שיכול להיות שאכל ושתה בלי להודות לבורא עולם ישתבח שמו לאחר אכילתו.

זאת ועוד, מכיון שרבו הדעות בפוסקים בשיעור הזמן עד אימתי יכול לברך ברכה אחרונה, לכן הטוב ביותר לברך מיד, כדי שלא יכנס לספקות וחששות.

עד אימתי יכול לברך 'בורא נפשות' ו'מעין שלוש' על מאכל? - כל עוד שמרגיש שבע ממה שאכל, אך אם מרגיש שהוא רעב, אינו רשאי לברך. ומכיון שפעמים רבות קשה להחליט בדיוק אם הוא רעב או לא, לכן אם הוא מסופק, טוב שיאכל עוד מאכל בשיעור כזית, כדי שיתחייב בברכה בודאי, ויברך. (שלחן ערוך סימן קפד סעיף ה)

עד אימתי יכול לברך 'בורא נפשות' על משקה, ו'מעין שלוש' על יין? - כל עוד שמרגיש רווי מהמשקה ואינו צמא, אך אם מרגיש שהוא צמא, אינו רשאי לברך. ומכיון שפעמים קשה להחליט בדיוק אם הוא צמא או לא, לכן אם הוא מסופק, טוב שישתה עוד משקה בשיעור רביעית, כדי שיתחייב בברכה בודאי, ויברך. (שם)

הפסד מצוה - ברכה

יש לתת את הדעת, על מה שמצוי מאוד שאדם שותה איזשהו משקה, ולאחר זמן נעשה שוב צמא ושותה, ואינו שם לב שהפסיד את ברכת 'בורא נפשות' על השתיה הראשונה, ומה שיברך 'בורא נפשות' אחר השתיה השנייה, אינה פוטר את השתיה הראשונה. ובפרט בליל שבועות שלומדים כל הלילה וחם, ואם אין מזגנים טובים, חוזרים הציבור להיות צמאים תוך זמן מועט, ורבים חושבים שבברכתם האחרונה שבסוף הלילה, הם פוטרם את כל מה ששתו ואכלו במשך כל הלילה, אך זוהי טעות, כיון שעבר זמן הברכה האחרונה על אותם מאכלים ומשקים.

אשר על כן, יש להזהר שבכל פעם ששותה רביעית [81 גרס], או שאוכל פרי או עוגה בשיעור כזית [27 גרס], וחושש שאולי עד שישתה או יאכל שוב, יעבור זמן הברכה האחרונה, יברך מיד לאחר שאכל או שתה. וכשיאכל וישתה שוב, לא יברך ברכה ראשונה, כיון שבברכתו שברך בתחילה, פטר את כל מה שיאכל וישתה במשך הלילה, כל עוד שלא יצא לחוץ, וכנ"ל.

נמצא שאע"פ שברך ברכה אחרונה, אין זה נחשב להפסק והיסח הדעת מהברכה הראשונה, ורשאי לאכול ולשתות על סמך ברכה זו. והטעם בזה, מאחר וכל מה שברך את הברכה האחרונה, הוא רק מחשש שיעבור זמן הברכה ויפסידה, ולא מפאת שאינו רוצה להמשיך לאכול ולשתות עוד, לכך אין זה נחשב כסילוק מהברכה, ורשאי להמשיך לאכול ולשתות על סמך מה שברך. (יחודי ח"ו סי' יא. שאר"י ג' שמג)

✪ סדר הבוקר ✪

ברכות השחר

הניעור כל הלילה, מברך בעמוד השחר [בערך: 4:05], 'ברכות השחר' ו'ברכות התורה', לבד מברכת 'על נטילת ידים', שנוטל ידיו אך לא מברך. וכן ברכת 'אשר יצר' לא יברך, אלא רק אם הוצרך לצאת לבית הכסא. ואמנם יש מבני אשכנז הנוהגים לשמוע את 'ברכות השחר' ו'ברכות התורה' מאדם אחר שישן שנת קבע בלילה, והוא מברך ומוציאם ידי חובה. ומכל מקום מנהג בני ספרד אינו כן אלא כל אחד ואחד מברך לעצמו. (שיב)

אימתי עמוד השחר?

זמן עמוד השחר הוא: 4 מיל לפני הנץ החמה, ומיל הוא 18 דקות, אם כן 4 מיל הם 72 דקות זמניות קודם הנץ. [נץ החמה בערך: 5:35]. כמבואר בסידור רב סעדיה גאון, הראב"ה, הרא"ה, המאירי, התרומת הדין, מהרי"ו, וכן פסקו מרן השלחן ערוך (סימן תנט ס"ב), הרמ"א (סימן רסא ס"א), הלבוש, הב"ח, הש"ך, אליה רבה, בית דוד, בן איש חי, החזון איש ועוד. ולא כמפורסם באיזה לוחות שעמוד השחר הוא 90 דקות קודם הנץ, שזה נגד דעת מרן והרמ"א. [והמברך ברכות התורה קודם הזמן הזה, הרי הוא מברך ברכות לבטלה לדעת מרן השלחן ערוך, הרמ"א ורוב הפוסקים. ואולם ברכות השחר, רשאי לברך מחצות הלילה [בערך: 12:40]. (יחזה דעת ח"ב סימן ח. שיב)]

וגיבור כארי

יתגבר כארי שלא יתנמנם בקריאת שמע ובתפלה, ויצא שכרו בהפסדו. ולכן אם הוא עייף מאוד, ינוח מעט לפני התפלה, כדי שיתפלל כהוגן. (שיג)

ותפלתם מהרה באהבה

טוב שהשליח ציבור לא יאריך מדאי בניגונים בתפלה, אלא יתפלל מילה במילה ובמהירות מעט, כדי שלא יתנמנמו האנשים בתפלה.

מתן תורה מחדש

אמרו חז"ל: "אמר הקב"ה לישראל, בני, היו קוראים פרשת עשרת הדברות בכל שנה ושנה בחג השבועות, ואני מעלה עליכם כאילו אתם עומדים לפני הר סיני ומקבלים את התורה". שבאותו יום של מתן תורה, מתעוררת אותה הארה קדושה של המעמד הנשגב והנורא של אבותינו בהר סיני. ולכן יזהר מאוד בשעת קריאת התורה שלא תחטפנו שינה. (שיג)

עשרת הדברות

אין לעמוד בשעה שמגיע הקורא בתורה לעשרת הדברות, כי הרי אין שום מעלה בפסוקים של עשרת הדברות יותר משאר פסוקי התורה, שכולם ניתנו מרועה אחד בורא עולם שווה בשווה בהר סיני. ואם יעמוד בשעת קריאתם בתורה, יש לחוש שיאמרו שרק עשרת הדברות ניתנו למשה בסיני ולא שאר פסוקי התורה חס ושלום, וכבר אמרו חז"ל (סנהדרין צט ע"א): "אפילו אמר כל התורה כולה מן השמים, חוץ מפסוק אחד שלא אמרו הקב"ה אלא משה מפי עצמו אמרו, עליו נאמר "כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר", ואין לו חלק לעולם הבא". (שיר)

הנהגים לעמוד בקריאת התורה בכל השנה, כנהוג אצל חלק מבני אשכנז, בודאי שרשאים להמשיך לעמוד בקריאת עשרת הדברות, ואין בזה כל חשש, שהרי ניכר שאינם עומדים דוקא בעשרת הדברות אלא מתחילת הקריאה. (שיר)

כבוד את אביך - ומורא רבך כמורא שמים

אם אביו או רבו עולים לספר תורה בעלייה של עשרת הדברות, יעמוד כדרכו בכל השנה, מאחר וניכר שעומד לכבודם כבר מיד בקומם ממקומם אל ספר התורה קודם שיגיע הקורא לעשרת הדברות. (שיר). חוברת "כיבוד אב ואם בהלכה ובאגדה" (שיר)

סדר יום שבועות ❧

לאחר התפלה

מכיון שמעלת הלומד תורה היא למעלה מכל, וכן שכרו של הלומד תורה עצום ונשגב למעלה מכל המצוות כולן, וכמו שאמרו בתלמוד ירושלמי, "אפילו כל מצוותיה של תורה אינן שוות לדבר אחד מן התורה", ועל שכרו נאמר בנביא ישעיה (פרק טו פסוק ג): "עין לא ראתה אלוהים זולתך, יעשה למחכה לו". ועל אחת כמה וכמה אם אדם זוכה ללמוד בשעה שאין הרבה לומדים. וכל שכן אם הוא לומד בשעה שקשה לו, ובכל זאת הוא מתאמץ ולומד, שכבר אמרו חז"ל (אבות פרק ה משנה כב): 'לפום צערא אגרא', דהיינו כגודל צערו והתאמצותו של האדם בלימוד התורה ובעשיית המצוות, כן גודל שכרו. ואמרו חז"ל (אבות דרבי נתן פרק ג משנה ו): "טוב לו לאדם לימוד תורה אחד בצער, ממאה בריוח שלא בצער". נמצא ששכרו של הלומד בצער, פי מאה מהלומד שלא בצער. ובפרט אם הוא לומד בשבת ויום טוב, כמו שאמרו בתלמוד ירושלמי, "לא ניתנו שבתות וימים טובים לישראל, אלא לעסוק בהם בתורה", שאז שכרו פי כמה וכמה, וכמו שכתב בספר שיבת ציון (ח"ב רלב, להרה"ג בן ציון מוצפי שליט"א), **לימוד תורה של שעה אחת בשבת, שווה מאה שבעים מליון שעות של חול**, ומקורו מספר עץ חיים לרבי חיים ויטאל, והרש"ש בספרו נהר שלום, על פי תיקוני הזוהר. ומה שכתב הבן איש חי (שנה ב בהקדמה לפרשת שמות) ששעה אחת בשבת שווה כאלף שעות בחול, אמר לו אביו רבי סלמאן זצ"ל שהוא לאו דוקא ובדרך הפלגה כתב כן, [כמו שאומרים 'חמץ אפילו באלף לא בטל', ובאמת שגם ביותר מאלף, אינו בטל]. ומכאן רואים, כמה לוקים אנו בחסר, בגודל ערכה וחשיבותה של השבת, עד שאין לנו הבנה ומושג כלל בערך הזמן בה.

ולאור האמור, כמה נאה וכמה יאה המנהג שנהגו בכמה בתי כנסת, לאחר התפלה להישאר מעט זמן, ולשמוע את החכם דורש בענייני אגדה עם סיפורים מעניינים המושכים את הלב, יחד עם ההלכות הקשורות ליום טוב, כמו שאמרו חז"ל (מגילה ד ע"א) משה תיקן להם לישראל להיות דורשים הלכות חג בחג, הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת [שבועות] בעצרת. ובפרט שמתפללים בנץ החמה והתפלה מסתיימת בשעה מוקדמת מאוד, ובדרך כלל בני הבית עדיין ישנים, ומי רודף אחרינו לבוא כל כך מהר לבית, ובפרט שישנם אנשים שרוצים שבני ביתם יקומו מוקדם ויכינינו להם מאכלי חלב, ופעמים שהדבר גורם לבני הבית צער לקום כל כך מוקדם בחג. על כל פנים נמצא שאם האדם יעשה חשבון על שעה אחת שהוא לומד תורה לאחר התפלה, ויכפיל פי מאה שהרי הוא מתאמץ יותר מהרגיל, וגם יכפיל בכך שלימודו ביום טוב במשך שעה אחת, שווה ללימוד של מאה שבעים מליון שעות של חול, וכל שכן כאשר הלימוד בחבורה, שכל אחד נוטל שכר כנגד כל מספר הנמצאים, כיון שהוא מחזק את כל אחד ואחד מהמשתתפים שם. **נמצא ששכרו רב ועצום ונשגב לאין ערוך ולאין שיעור כלל וכלל**. וברוך ה' כמה וכמה אנשים שהשתתפו בשיעורים לאחר התפלה, כולם פה אחד ענו ואמרו, שהזמן עבר מהר בלי להרגיש.

ודע, כי אותם אנשים שישארו ללמוד לאחר התפלה, ואחד המרבה ואחד הממעט [אפילו חצי שעה] ובלבד שיכוין לבו לשמים, לאחר שיגיעו לביתם, אין ספק שתמלא אותם השמחה וירגישו סיפוק רב מאוד, מאחר שכבר חלק נכבד מהיום עבר להם

בלימוד תורה, ופיקודי ה' ישרים משמחי לב. אשריהם מה טוב חלקם, ומה נעים גורלם, בפרט ביום הקדוש הזה, יום קבלת התורה. וכל המעתיקים את המנהג הזה לאנשי מקומם, זכות הרבים תלויה בהם, ואין חטא בא על ידם. אשריהם בעולם הזה, וטוב להם לעולם הבא. מחלקם יהיה חלקנו.

מאכלי חלב

נהגו לאכול מאכלי חלב בחג השבועות, ואחד מן הטעמים שנאמרו בזה, משום שבעשרת הדברות שאמר הקב"ה בהר סיני, התגלו לאבותינו כל חלקי התורה ומצוותיה. ובתוכם כל דיני שחיטה, ניקור החלב, מליחת הבשר מהדם, איסור אכילת בשר בחלב ועוד. נמצא אפוא שכשחזרו לביתם, נוכחו לדעת שכל כליהם אסורים, כיון שבלועים היו ממאכלות אסורות, ולא יכלו לאכול אלא מאכלי חלב שאינם טעונים בישול. זכר לזה אוכלים גם אנו מאכלי חלב בחג השבועות. (שיח)

מאכלי בשר אחר מאכלי חלב

אכל מאכלי חלב ורוצה לאכול מאכלי בשר, ישטוף את ידיו במים, וישתה מעט משקה, ויאכל איזה מאכל שהוא כגון חתיכת לחם קטנה, ואז יוכל לאכול מאכלי בשר. והוא הדין אם אכל מאכלי חלב קשים כמו גבינה צהובה, בורקס וכדומה, אלא שאם יש לו נקבים בשיניים, יקפיד לנקותם היטב. ואולם אחר שתיית חלב לבד, אין צורך בקינוח הפה בפת, ודי בהדחת הפה במשקה. ויש מבני אשכנז הנוהגים להמתין חצי שעה בין מאכלי חלב למאכלי בשר. כמבואר בחוברת 'כשרות המטבח'.

ושמחת בחגך

נאמר בתורה 'ושמחת בחגך', ולמדו חז"ל שאין שמחה אלא בבשר ויין. ולכן מצוה לאכול ביום טוב בשר בהמה דוקא, כדי לקיים מצות שמחה. ומכל מקום מי שאינו יכול לאכול בשר בהמה מטעמי בריאות, יכול לקיים מצות שמחה בבשר עוף. (שיט)

עיקר מצות השמחה באכילת בשר ושתיית יין, אינה בלילה אלא ביום. ולכן אותם שמקיימים את סעודת החג ביום במאכלים ומשקים חלביים, אפילו מינים ממינים שונים טעימים וחשובים מאוד, יש להעיר למשמע אוזנם שאינם נוהגים נכון על פי ההלכה, ועליהם לנהוג ככל ישראל קדושים, בתחילה לאכול מאכלי חלב, ואחר כך בשר בהמה ויין. ובפרט ביום הזה 'יום מתן תורה' שאמרו חז"ל, שצריך להרבות בו בסעודה יותר מכל חג, שבוה שמח במאכל ומשתה, מראה שנוח ומקובל עליו יום זה לישראל שניתנה בו התורה. וכן היה מצווה האמורא רב יוסף לבני ביתו, שיכינו לו בשר עגל משובח מאוד מאוד, לכבוד היום הזה. (פסחים סח ע"ב ורש"י שם)

יש הנוהגים לאכול בשר לשון משובח לכבוד היום הקדוש שניתנה בו התורה, וזכר לדבר מהפסוק: "דבש וחלב תחת לשונך", ויש עוד טעמים לזה. ובפרט שמקיים בזה את דברי הרמב"ם (שבת פ"ל ה"ז, ויר"ט פ"ז ה"ט"ז) שכתב: "וצריך לתקן תבשיל שמן ביותר".

וגילו ברעדה

יש להזהר שלא להמשך אחר היין יותר מדאי, כדי שלא יגיע לשחוק וקלות ראש

חס ושלום, שאין השחוק והקלות ראש - שמחה, אלא הוללות, ולא נצטוינו על הוללות ושטות, אלא על שמחה שיש בה עבודת היוצר יתברך שמו, שמתוכה נגיע לאהבת ה' יתברך ולהודות לו ולברך בשמו על כל הטוב אשר גמלנו. (רמב"ם. שיט)

עבודת ה' האמיתית במועדים

"ודבר ידוע הוא, שהעבודה השלמה היא עבודת הנפש עם עבודת הגוף. ועבודת הגוף היא להתענג במאכל ומשתה, כמו שכתוב בתורה במצוות המועדים: 'וזבחת שלמים ואכלת שם'. ועבודת הנפש היא להודות, לשבח ולזכור נסיו ונפלאותיו. ובשניהם יחד תהיה העבודה שלמה, כמו שאמרו (פסחים סח ע"ב): חלקהו וחציו לה' וחציו לכם. ובאותה שעה, אפילו הדברים הגופניים, שהם המאכל והמשתה והתענוגים האחרים, כולם נעשים רוחניים, והם עבודת ה'. אבל אם חס ושלום אינו כן, אלא מתכוון להנאת גופו, ואינו עובד לה' יתעלה העבודה הראויה, אינם מועדים ומקראי קודש. ועל זה אמרו חז"ל: 'אלה הם מועדי' - בזמן שאתם עושים המצוות ומקדשים המועדות באספת העם בבתי כנסיות, ומהללים ומשבחים לה' ועוסקים בתורה, אז 'אלה הם מועדי', ואם לא - אינם מועדי אלא מועדיכם. וכמו שהשיב רבי עקיבא לאותו מין ששאל אותו, למה אתם עושים עתה מועדים, והלוא כתיב (ישעיה א יד) 'חודשיכם ומועדיכם שנאה נפשי, היו עלי לטורח?' אמר לו: 'חודשיכם ומועדיכם' כתיב. בזמן שאתם מכוונים להנאת גופכם בלבד, הם שנואים, אבל אם אתם מכוונים לעבודתי, אינם שנואים ואינם עלי לטורח, אלא אהובים וחיביים הם לפניי". (דרשות רבי יהושע אבן שועיב)

דבש - יש הנוהגים לאכול מאכלים שמעורב בהם דבש, כיון שנמשלה התורה לדבש, שנאמר (שיר השירים ד יא): "דבש וחלב תחת לשונך". וכן אמר דוד המלך ע"ה (תהלים יט יא): "הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים". ובמדרש אמר רבי אלעזר, מהו נופת? זה הדבש של הצופים, שיש דבש שהוא נקרא 'נופת צופים' והוא מעולה מכל דבר שבועלם, ואימתי זוכה לזה? בשעה שעוסק בתורה.

גלידה - האוכל גלידה לקינוח סעודה, מברך 'שהכל', היות ואין הגלידה נחשבת כמשקה, ואין מביאים אותה אלא לקינוח בלבד. [כן עשה מעשה רב מרן רבנו עובדיה יוסף שליט"א]

יום המים

מה שיש כמה נערים ריקים ופוחזים, שמבלים את זמנם בהבל וריק, ועושים מעשים משובשים, ושופכים מים על בני אדם, ביום החג הקדוש הזה, יש לבטל את מנהגם הרע שחוטאים ומחטיאים את הרבים בכמה וכמה איסורים, ולבד מאיסור כיבוס וסחיטת הבגדים, הרי הם מביישים את הרבים וגורמים מריבות, ועוד איסורים, וכבר אמרו חז"ל (סנהדרין קז ע"א) המלבין פני חברו ברבים אין לו חלק לעוה"ב. ה' יצילנו.

כתב בשו"ת ברכת יהודה (ח"ג סימן כה), בכמה מערי מרוקו היו נוהגים בחג השבועות לזלף מעט טיפות מים איש על רעהו. וכתב בספר היכל הקודש (מלפני 450 שנה), שהטעם לדבר זכר לטל של תחיה שהוריד הקב"ה על ישראל בשעת מתן תורה אחר שפרחה נשמתם, כמבואר בהרחבה לעיל בשער האגדה. ובספר נוהג בחכמה כתב, שהיו נוהגים כן בשעת המנחה כשקוראים את האזהרות, וכל אחד מהקהל היה קורא קטע, ומי שנפל בחלקו לקרוא את הקטע האחרון היו מזלפים עליו טיפות מים, מאחר והתורה נמשלה למים, שנאמר: הוי כל צמא לכו למים. ולרמוז גם כן על מדת

הענוה, שכמו שהמים עוזבים מקום גבוה ויורדים למקום נמוך, כך התורה מתקיימת בנמוכי הרוח ובמי שדעתו שפלה עליו. והביא עוד טעמים לזה כמבואר שם. אך בדורות האחרונים שהתקלקל המנהג ושופכים מים רבים ובאים לידי סחיטה, ומצערים את העוברים ושבים, ורבים נמנעים מלצאת מביתם מחמת זה או שעוקפים את הדרך ונמנעים משמחת יום טוב, ופעמים באים אף לידי מצה ומריבה, בודאי שחובה עלינו לבטל זאת. ובאמת שכבר גדולי עולם לפני חמישים שנה ויותר, מחו וביטלו את המנהג הרע והקלוקל הזה, כמבואר בשו"ת מים חיים, מגן אבות, נתן דוד, נתיבות המערב ועוד. על כן, מצוה רבה להזהיר את הגדולים על הקטנים, וכל אב ואם ישמרו על בניהם ובנותיהם לבל יהיה חלקם עם נערים כאלו, והיה מחניך קדוש ונשמרת מכל דבר רע.

תהלים

דוד המלך ע"ה נולד ונפטר בחג השבועות, ולכן יש נוהגים לקרוא את ספר התהלים בחג השבועות. וישתדלו לקרוא את התהלים בנעימה קדושה מילה במילה, כמו שאמרו במדרש: "בשעה שביקשו עשרה צדיקים לומר את ספר התהלים לפני הקב"ה, אמר להם הקב"ה, כולכם נעימים וחסידיים ומשובחים לומר המנון לפני, אבל רצוני שדוד בן ישי יאמר, למה? כיון שקולו ערב, שנאמר (שמואל ב כג א) על דוד: "ונעים זמירות ישראל, רבי הונא בשם רבי אחא אמר מי מנעים זמירותיהם של ישראל? דוד בן ישי". וכתב הגאון רבי חיים פלאגי זצ"ל: וטוב מעט בכוונה לקרוא ספר אחד מהתהילים, מהרבות את כל חמשת הספרים שבתהילים שלא בכוונה.

והגית בו יומם ולילה

אין ספק שלא הצטוונו בחג השבועות לקיים 'ונהפוך הוא', ללמוד כל הלילה ולישון כל היום. ובפרט ביום זה שקבלנו בו את התורה, שצריך להרבות בלימוד התורה. וככל שילמד יותר, ישאב כוחות רוחניים יותר למשך השנה הבאה עלינו לטובה. כי ביום זה כל נשמה יהודית זוכה לקבל מחדש את אותה הארה שהיתה לאבות אבותינו במעמד הר סיני. וככל שיכין ויכשיר את עצמו כבית קיבול לקבל את התורה, כך יזכה לקבל כנגד זה. ואשרי אדם שזוכה לחדש ביום זה איזשהו חידוש בלימודו, ואם אינו יודע לחדש, טוב שילמד דברים חדשים שלא למדם עדיין.

אשר על כן, אחר שנח האדם שעתיים שלוש, ואכל את סעודת החג, ישתדל לנצל את שאר היום לעסק התורה. וברוך ה', בתי כנסת רבים מקיימים משעת הצהריים ומעלה 'חצי יום שכולו תורה', ומביאים חכמים שידרשו אחד אחרי השני עד הערב בהלכה ובאגדה, אשרי חלקם ומה נעים גורלם. (שכ)

מגילת רות

מנהג נכון לקרוא מגילת רות בחג השבועות. ומה טוב ומה נעים אם יקרא אותה החכם לציבור עם מדרשי חז"ל, כמבואר בהרחבה בשער האגדה לעיל. (שכ)

יש מבני אשכנז הנוהגים לקרוא מגילת רות הכתובה על קלף, ומברכים עליה, כמנהג כל ישראל במגילת אסתר בפורים, ומנהג בני ספרד אינו כן. ולכן חזן ספרדי שקורא בבית הכנסת לבני אשכנז, אינו רשאי לברך, אלא אחר יברך והוא יקרא. (שכ)

ספר המצוות

טוב ללמוד בספר המצוות לרמב"ם בחג השבועות. ומכל מקום בשיעור הנאמר ברבים, טוב שהרב יבאר לציבור את המושגים הקשורים לתרי"ג מצוות, כמו מהם

מצוות עשה [ברכת המזון, כיסוי הדם], מצוות לא תעשה [גילוח בתער ואכילת נבלות], לאו שאין בו מעשה [לא תחסום, לא תשנא את אחיך בלבבך, לשון הרע, נקימה ונטירה], לאו הניתק לעשה [גזלה ושילוח הקן], מצוות עשה שהזמן גרמא [ציצית, תפילין, שופר וסוכה]. מצוות מדברי חכמים [נטילת ידים, הדלקת נרות שבת, מאה ברכות]. שבע מצוות בני נח [עבודה זרה, גילוי עריות, שפיכות דמים, להעמיד דיינים, גזל, אבר מן החי, ברכת ה']. מהו עונש העובר על מצוות התורה או על מצוות מדברי חכמים. מהם עונשי מלקות, ארבע מיתות בית דין, כרת. מהו היקש [לא תאכל חמץ] הוקש לשבעת ימים תאכל מצות, כדי לחייב אשה לאכול מצה אפילו שזו מצות עשה שהזמן גרמא. וכן זכור ושמור בדבור אחד נאמרו לחייב נשים בקידוש בשבת. [גזרה שווה] [חמשה עשר - חמשה עשר מחג המצות].

עלייה לרגל

הן אמת שעיקר מצות עלייה לרגל הייתה בזמן בית המקדש, שהיו מביאים קורבנות להקריבם בבית המקדש ככתוב בתורה, מכל מקום, גם בזמן הזה מצוה לעלות לירושלים ולכותל המערבי, מפני שקדושתן קיימת לעולם מפני השכינה, שנאמר (מלכים א' ו'): "והיו עיני ולבי שם כל הימים". וכן אמרו במדרש (שיר השירים רבה ב): מעולם לא זזה שכינה מכותל המערבי. וכן כתב הרמב"ם (פ"ו מבית הבחירה ה"ז), שקדושת בית המקדש וירושלים לא בטלה לעולם. ובספר חסידים (סימן תרל) מובא, שרבנו האי גאון היה רגיל לעלות מבבל לירושלים בחג הסוכות מדי שנה בשנה, והיה מקיף את הר הזיתים ביום הושענא רבה שבע פעמים. ובשו"ת התשב"ץ (ח"א סימן רא) כתב: והעידו מגידי אמת, כי עדיין נשאר מהנסים שהיו בירושלים בזמן המקדש, שלא אמר אדם לחברו צר לי המקום, כי בית הכנסת שבירושלים שצריכה למעט אנשי המקום הדרים שם, מתמלאת מפה לפה בעת התקבץ עולי הרגל החוגגים בחג השבועות יותר משלוש מאות איש, וכולם נכנסים ויושבים רווחים, כי עדיין היא בקדושתה. (יחזה דעת ח"א סימן כה)

הגם שבמשך השנה, אם עברו שלושים יום שלא ראה את הכותל, עומד ואומר את הפסוק (ישעיה סד): "בית קודשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו היה לשרפת אש, וכל מחמדינו היה לחרבה", וקורע את בגדו עד כנגד לבו, מכל מקום, בחג אינו קורע, מפני קדושת ושמחת החג. ובכל אופן, הגר בירושלים אין צריך לקרוע, אף אם לא ראה את הכותל שלושים יום. (סימן תקסא. חו"ע ארבע תעניות תלח)

והיה מחניך קדוש

כתב מרן השולחן ערוך (סימן תקכט סעיף ד): חייבים בית דין להעמיד שוטרים בחגים, שיהיו משוטטים ומחפשים בגינות ובפרדסים ועל הנהרות, שלא יתקבצו שם לאכול ולשתות אנשים ונשים, ויבאו לידי עבירה, חס ושלוש. וכן יזהירו בדבר זה לכל העם, שלא יתערבו אנשים ונשים בבתיהם בשמחה, ולא יימשכו ביין, שמא יבאו לידי עבירה, אלא יהיו כולם קדושים. ע"כ. וכתב הרב משנה ברורה: ודבר זה יש חיוב תמיד להזהיר עליו ולמחות במי שיש בידו, אלא שבחגים מצוי הקלקול ביותר. ובעוונותינו הרבים נתפרץ קלקול זה בזמננו באיזה מקומות גם בימות החול, ועוון גדול הוא, ומי שיש בידו למחות, בוודאי מחויב למחות. עכ"ד.

על כן, אף שיש מצוה בעליה לכותל המערבי וכנ"ל, מכל מקום מאחר והדרך מלאה בעוברי אורח רבים, בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים, ויש חשש שההולך לשם יצא שכרו בהפסדו ויכשל חס ושלוש בעוון החמור "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", שומר נפשו ירחק מזה, וילך במוצאי החג או בהזדמנות אחרת, ואדרבה ינצל את היום הנפלא הזה לעסק התורה, ואשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא.

אסרו חג

היום שאחרי החג נקרא 'אסרו חג', ואסור להתענות או להספיד בו. ונוהגים קצת להרבות בו באכילה ושתייה לכבודו של היום. (הרמ"א סימן תכט סעיף ב)

☞ מהלכות יום טוב ☞**טעה בתפילת יום טוב**

המתפלל ביום טוב, ופתאום מצא את עצמו בברכת 'מודים', והסתפק אם אחר 'יעלה ויבוא' סיים על הסדר 'והשיאנו', או שהמשיך 'ואתה ברחמיך' [ותחזינה עינינו] - לבני אשכנז] כמו בראש חודש וחול המועד, צריך לחזור לומר 'והשיאנו' ולהמשיך משם על הסדר. ואם סיים תפילתו והסתפק כן, חוזר לראש ומתפלל שוב. (ח"ע פסח רכו. סוכות תנד)

יום טוב שחל בשבת נוכחן שחל חג שבועות ביום שישי, ובחן לארץ עושים יום טוב שני של גלויות בשבת שאחריו - אם טעה בחתימת הברכה בעמידה, ובמקום לסיים 'מקדש השבת וישראל והזמנים', חתם 'מקדש ישראל והזמנים' בלבד - אינו חוזר, מאחר וכבר הזכיר שבת באמצע הברכה. והוא הדין אם טעה וחתם 'מקדש השבת' בלבד. וכן אם טעה והתפלל תפילת שבת רגילה והזכיר 'יעלה ויבוא' ב'רצה', יצא. (פסח רכג)

הלל - אסור להפסיק בדיבור באמצע ההלל. ואולם, השומע ברכה מחברו או חמשה אמנים הראשונים של הקדיש או קדושה או 'ברכו' באמצע ההלל, ואפילו סמוך ממש לברכת 'יהללוך', יענה עימהם. (פסח רלט. חנוכה רכד)

י"ג מדות - אין לאמרן בפתיחת ההיכל, מפני קדושת המועד והשמחה בו. (סוכות תלו, תסט)

הלכות חג בחג

משה רבנו תיקן לישראל שיהיו דורשים את הלכות החג בחג עצמו, לבד ממזה שדרשו קודם לחג. לכך על הגבאים לארגן שיעורים בהלכה מפי מורי הוראות, ולחזק את לבם באמונה בביאת המשיח ובגאולה הקרובה, בעזרת ה'. (מגילה ד ע"א. רנג)

מלאכות המותרות והאסורות ביום טוב

כל המלאכות האסורות בשבת, אסורות ביום טוב, חוץ ממלאכות שהן "אוכל צרך" נפש", כלומר, לצורכו של האדם, ובלבד שיהיו אותן המלאכות מצויות ושוות אצל כל אדם, כבישול, והדלקת הנר כדי להאיר את החשכה. אבל מלאכות המשמשות בעיקר לאנשים מסוימים בלבד, כמפונקים ומענגים, אין היתר לעשותן ביום טוב.

הדלקת האש ובישול

אסרו חכמים להדליק אש חדשה ביום טוב, כאש היוצאת ממצית וגפרורים, אבל התירו להדליק מאש שכבר נמצאת. ולכן כל אדם יכין מערב יום טוב 'נר נשמה' דלוק כדי שיוכל להדליק ממנו לבישול, להאיר ולכל צרכיו. (מט)

חשמל - אין להדליק חשמל ביום טוב, כיוון שמדליק אש חדשה. ולכן יש להעיר בנחת ובנעימה לאותם המקלים בזה, ותבוא עליהם ברכת טוב. (נג)

תנור - הרוצה לאפות בתנור עופות ותפוחי אדמה וכיוצא, יפעיל את התנור מערב החג על שעון שבת, ויתן את המאכלים בחג בתנור, והתנור יידלק ויכבה מאליו. (עב)

מילוי הסיר - מותר למלאות את הסיר ביום טוב בבשר או בדגים כדי לבשלם, ואף על פי שאינו צריך לאכול אלא חתיכה אחת, מפני שתוספת החתיכות מטעימה יותר את התבשיל, ונמצא שהתבשיל כולו נעשה משובח יותר לכבוד יום טוב. (לח)

בישול לצורך מחלל שבת - אסור לבשל ביום טוב לצורך יהודי מחלל שבת בפרהסיא, [דהיינו שמחלל שבת בפני עשרה, כגון שמעשן סיגריות ברחוב או נוסע ברכב בשבת], ולכן אין להזמין יהודי כזה לביתו ביום טוב, שמא יבשל בשבילו במיוחד. אולם אדם שיש לו קרוב משפחה או מכר שמחלל שבת בפרהסיא, ורוצה להזמין אצלו לחג כדי שאולי יתקרב לתורה ויזכה לחזר למקורות הנאמנים אל חיק בורא עולם, ישים לב לבשל את כל התבשילים מערב החג, כדי שלא יצטרך לבשל בשבילו בחג. ומכל מקום, אם לא בישל קודם לכן, מעיקר הדין, אגב שמבשל לעצמו ולבני ביתו, רשאי להוסיף עוד בתבשיל בשביל חברו המחלל שבת. (הרדב"ז, פרי מגדים, מהר"ם שיק ועוד. לח)

עישון - יש אוסרים לעשן סיגריות ביום טוב, כיון שאין זו הנאה השווה לכל אדם. ולהלכה, אדם שאם לא יעשן יגרם לו צער, יש להקל לו. אבל אותם החובבים סיגריות מדי פעם, ימנעו מלעשן. וצריך לדעת כי העישון מזיק מאוד מאוד לבריאותו של האדם, ויש חשש גדול שעובר על "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם". (מד)

כיבוי האש

אסור לכבות אש ביום טוב כל שאין בזה צרך אוכל נפש. ולכן, המעשן סיגריות, יניח את הגפרור והסיגריות בעדינות שייכבו מאליהם. (בב)

כיבוי גז - אסור לכבות את הגז, אולם מותר לכבותו על ידי גורם אחר, כגון שימלא קומקום קטן במים על גדותיו ויניחם על האש שירתח, ויגלשו המים ויישפכו על הגז ותיכבה האש, ואז יסגור את כפתור הגז. וישים לב לשותות את המים שרתחו, כי אסור לבשל שלא לצורך. (נח) אם יש לו כבר מחם מים, נמצא אם כן שאינו צריך את אותם מים שמרתח בקומקום, לכן ישתדל להרתח ביצה, וימתין שיגלשו המים ויאכל את הביצה.

הנמכת האש - תבשיל שתחילת בישולו הוא על אש גבוהה, ולאחר מכן צריך לבשלו על אש נמוכה, כמו תבשיל אורז וכיוצא, מותר להנמיך את הגז ביום טוב לצורך התבשיל שיתבשל כהוגן ולא יישרף, שכיוון שהתירו חכמים כל מלאכה שהיא לצורך אוכל נפש, הותר גם להנמיך, ולא הצריכו להדליק אש חדשה נמוכה. כן פסק הגאון רבי משה פיינשטיין בספרו איגרות משה (ח"א סימן קטו, וח"ד סימן קג) וחיך את הדו"ר בטוב טעם ודעת על פי רבותינו הראשונים. וכן התיר הגאון רבי עובדיה הדאיה בשו"ת ישכיל עבדי, וכן כתב בשו"ת קנין תורה, ועוד פוסקים רבים. (נח)

הנחת נר במים - נר שעודה דלוק, אין להניחו במים כדי שכשיגיע בעוד זמן למים יכבה (כיוון שזה גרם כיבוי של תורה, שעושה פחם). אבל מותר להניחו במים כשעדיין אינו דלוק, ולאחר מכן ידליקהו מאש אחרת [שאינו אלא כמדליק נר קטן]. (סימן תקיד ס"ג. נו)

בורר

במלאכת בורר ביום טוב, מקילים יותר משבת. למשל: אוכל ופסולת המעורבים, אף על פי שבשבת מותר להוציא 'ביד' רק את 'האכל מתוך הפסלת', ובתנאי שיאכל אותו 'לאלתר' [מידן] - ביום טוב הקלו, שאם קל יותר להוציא את הפסולת, יוציא את הפסולת, ובתנאי שיברור לצורך יום טוב, ואף על פי שאינו אוכל לאלתר. (עו)

טוחן

מותר לחתך ירק דק דק להכנת סלט, אף אם אינו אוכלו לאלתר. לא כן בשבת שאסור לחתך את הירק דק, אלא אם אוכלו לאלתר. כמבאר בהרחבה בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' ח"ב. (עא)

פומפיה - מותר לגרר בפומפיה עגבניה, גזר, תפוח, תפוח אדמה וכיוצא בהם. (עא)

סוחט

אסור לסחוט פירות העומדים למשקה כזיתים, ענבים, תפוזים, אשכוליות, וכיוצא, אבל לימונים מותר לסחוט בכל אופן. וכמבואר בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב'. (עג)

מוקצה

מוקצה ביום טוב החמירו בו חכמים יותר ממוקצה בשבת, כדלהלן. והטעם בזה, מכיון שיום טוב קל יותר בעיני האנשים, שהרי מותר להדליק מאש לאש, ומותר לבשל, לכך חששו חכמים שמא יזלזלו העם בקדושת היום, והחמירו במוקצה שלו יותר משבת. (כו)

קליפות הראויות למאכל בהמה כקליפות אבטיח, בננה וכיוצא - הגם שבשבת אינן מוקצה, ביום טוב הרי הן מוקצה ואסור לטלטלן ביד אלא על ידי מגב או סכין וכדו'.

אסור להניח את הקליפות, אפילו שהן ראויות למאכל בהמה, בתוך צלחת ריקה, אלא אם כן יניח בצלחת מאכל הראוי לאדם. והטעם בזה מפני דין 'ביטול כלי מהיכנו', כמבואר בהרחבה בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב'. (כו)

יש מבני אשכנז המקילים במוקצה ביום טוב כמו בשבת. (סימן תצה סעיף ג)

מוקצה לצורך אוכל נפש - מכיון שהתירה התורה מלאכת אוכל נפש ביום טוב, גם חכמים התירו לטלטל מוקצה ביום טוב לצורך אוכל נפש, כגון אם מונחות אבנים על דברי מאכל, שבשבת אסור להוציא את האבנים כיון שהאבנים הן 'מוקצה מחמת גופן', ואסור לטלטלן אפילו לצורך מקומן - מכל מקום ביום טוב, לצורך אוכל נפש התירו חכמים להוציאן. כמבאר בהרחבה בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב'.

אף על פי שביארנו לעיל שאסור להדליק אש מהגפרורים, מכל מקום הגפרורים אינם מוקצה ביום טוב, ומותר להשתמש בהם כדי להדליק מאש מצויה. (נא)

דיני המוקצה ביום טוב שחל בשבת הם ככל דיני מוקצה בשבת, ולא כיום טוב, שכיוון שבלאו הכי ישנה חומרת שבת, לא הוצרכו חכמים להחמיר כל כך במוקצה מצד היום טוב עצמו. וכמבאר בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב' הלכות מוקצה. (כו)

רחיצה

אסור לחמם מים ביום טוב כדי לרחוץ בהם את כל הגוף, כיוון שאין זו הנאה השווה לכל נפש, [שהרי לא כל אדם רוחץ את כל גופו בכל יום]. אמנם מותר לחמם מים כדי לרחוץ את פניו, ידיו ורגליו בלבד. (סימן תקיא סעיף ב. מא)

מים שהתחממו מערב יום טוב - לבני ספרד מותר לרחוץ בהם את כל הגוף. והוא הדין שמותר להתרחץ במים חמים שהתחממו בדוד שמש, שלא אסרו חכמים אלא לחמם את המים ביום טוב, אבל כל שהתחממו מערב יום טוב או שהתחממו מאליהם, מותר לרחוץ בהם. (סימן תקיא סעיף ב. מא)

כל ההיתרים הנ"ל להתרחץ במים חמים, הם דווקא באמבטיה פרטית שבבית, אבל בבית המרחץ של רבים [מקוה], גזרו חכמים שלא להתרחץ בו כלל אפילו פניו, ידיו ורגליו. מפני שהיו בלנים רשעים שמחממים מים ביום טוב, ואומרים שחיממו מערב יום טוב. (מא)

מנהג בני אשכנז להחמיר שלא לרחוץ את כל הגוף כאחד, אפילו במים חמים שהתחממו מערב יום טוב. ואמנם יש להקל לרחוץ אבר ואבר לבדו. ועל כל פנים, לצורך תינוק, יש להקל לרחוץ במים חמים. (הרמ"א סימן תקיא סעיף ב ומשנ"ב. מא)

מחיאות כפיים. ריקוד.

אמרו חכמים במשנה (ביצה לו ע"ב): אין מטפחים [ביד, להכות כף אל כף], ואין מספקים [להכות כף על ירך], ואין מרקדים [ברגל], כל אלו ביום טוב אמרו, קל וחומר בשבת. וטעם האיסור, מחשש שמא יתקן כלי שיר. וכן פסקו הרי"ף הרמב"ם והרא"ש ומרן בשלחן ערוך (סימן שלט סעיף ב). והרמ"א כתב שיש נוהגים להקל בזה ואנו לא מוחים בהם, כיון שמוטב שיהיו שוגגים ולא יהיו מזידים, שהרי הם לא ישמעו לנו. ואם כן בודאי שאם אדם רואה אנשים שמקילים בזה, ויש לו השפעה עליהם, מהראוי שיודיעם שעושים הם נגד ההלכה, ודברי חכמים בנחת, נשמעים.

ואע"פ שהרמ"א כתב לאחר מכן שיש מתירים בזמן הזה, מכל מקום כבר כתבו כמה מהאחרונים שגם בדעת הרמ"א אנו פוסקים כדעה הראשונה שהובאה בסתם. (ה"ע ד רסח)

יש אומרים שלא אסרו חכמים לרקוד כאשר רק הולכים במעגל, ויש חולקים. ומכל מקום אין ספק שעדיף להחמיר בזה, שהרי המציאות מוכחת שאי אפשר תמיד להקפיד שכל הסובבים רק ילכו ולא יגביהו את רגליהם כדרך הרוקדים, ואפילו הנוהרים בזה, הרבה פעמים לאחר זמן מועט ישנם שמתלהבים ומגביהים את רגליהם ורוקדים ממש, וכבר אמרו 'הרחק מן הכיעור והדומה לו'.

מותר למחוא כפיים בשינוי, ויכה בגב ידו הימנית על כף ידו השמאלית. (סימן שלט ס"ג)

הכאה על השלחן

אסור להכות על שלחן או על בקבוק כדרך הרגילים להכות בשעת השירה, וכמו שפסקו הרמב"ם ומרן השלחן ערוך והרמ"א. ויש להעיר בנחת למשמע אוזנם של המקילים בזה מפאת חוסר ידיעתם. וכתב הגאון רבי חיים פלאגי שמצוה רבה לבטל מנהגם, וכן כתבו הפרי מגדים, רבנו זלמן, הכף החיים ועוד.

רפואה

מי שיש לו איזה מיחוש או כאב, אף על פי שאינו שוכב במיטה אלא הולך כבריא, מותר לו לקחת תרופה או לבלוע כדורים ביום טוב, מזה שאין כן בשבת. (כב)

יום טוב שחל ביום שישי - מותר לכוון את ה'שעון שבת' [שאינו דיגיטלי] ביום טוב לצורך השבת לאיזה שעות ידלק ויכבה. (יז)

☞ הלכות עירוב תבשילין ☞**מהו עירוב תבשילין?**

כאשר חל יום טוב סמוך לשבת, אסרו חכמים להכין או לבשל ביום טוב בשביל שבת, מפני שנראה כמזלזל בקדושת יום טוב. ולכן תקנו חכמים לעשות 'עירוב תבשילין', אשר באמצעותו מראה האדם שהוא כבר התחיל את הכנתו לשבת עוד מלפני יום טוב, וכאשר מבשל ביום טוב, הוא רק כמשלים ומסיים את הכנתו לשבת. ובמעשה זה, הותר לו לבשל מיום טוב לשבת.

על כן, כאשר חל יום טוב ביום שישי, ורוצה לבשל ביום טוב לכבוד השבת, על כל אחד להניח 'עירוב תבשילין', כפי שיתבאר להלן. (רעד)

הפטורים מעירוב תבשילין

כיון שעיקר מטרת הנחת עירוב תבשילין היא, כדי שנוכל לאפות ולבשל מיום טוב לשבת, לכך מי שבישל את כל התבשילים של שבת מערב יום טוב, ולא נותר לו לבשל לשבת, אינו צריך להניח עירוב תבשילין בשביל הדלקת הנרות בלבד שמדליק לכבוד השבת. ואם רוצה להניח עירוב תבשילין, יניח ללא ברכה, שספק ברכות להקל. (רעז)

בית הארחה - משפחה המתארחת בבית הארחה, ואינם צריכים לבשל כלל לשבת, פטורים הם מלהניח עירוב תבשילין. (רעז)

הכנסת אורחים - המתארחים אצל מכריהם, אינם צריכים להניח עירוב תבשילין, אלא יסמכו על עירוב התבשילין שמניח בעל הבית, ורשאים גם האורחים לעזור בבישולים ובאפיה ובשאר ההכנות, כבני הבית ממש. (רעז)

זמן הנחת העירוב

הוא בערב יום טוב, דהיינו ביום חמישי. ואפשר לעשותו כבר מליל חמישי [יום רביעי בלילה], עד למחרת בשקיעת החמה של יום חמישי. ואם שכח, יניח את העירוב בבין השמשות עם ברכה. (יחזקאל דעת ח"ו סימן לא. רפב)

כיצד עושים עירוב תבשילין?

לוקח מאכל מבושל או צלי או כבוש, שיש רגילות לאוכלו עם פת, ויוסיף גם מין מאפה בשיעור "כזית" [27 גרם]. ויש שנהגו לקחת ביצה מבושלת עם לחם. ובזמנינו שיש מקרים והתבשיל נשמר היטב, טוב להדר לקחת תבשיל חשוב, כמו בשר או דגים לכבוד המצוה. (רעג, רפא)

הברכה - כשמניח את העירוב, מברך: "בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצוותיו וציונו, על מצות עירוב". ואחר כך יאמר את הנוסח שתקנו חז"ל בלשון ארמית, ואם אינו מבין בלשון ארמית, יאמר את הנוסח שבלשון הקודש, כדלהלן:

נוסח העירוב בארמית: "בדין עירובא, יהא שרי לנא לאפווי, ולבשולי, ולאדלוקי שרגא, ולמעבד כל צרכנא מיום טוב לשבת".

נוסח העירוב בלשון הקודש: "בזה העירוב, יהיה מותר לנו לאפות, ולבשל, ולהדליק את הנר, ולעשות כל צרכינו מיום טוב לשבת". (רפד)

טוב שבעלת הבית תשמע את הברכה ואת נוסח העירוב מפי בעלה, כי עיקר העירוב נעשה בשבילה שהיא עוסקת בצרכי הבית ומבשלת. ומכל מקום אם לא שמעה, אין זה מעכב ורשאית לבשל ולאפות כרגיל. (רפח)

זמן ההכנות לשבת

העירוב מתיר לבשל מתחילת יום טוב, דהיינו מליל שישי ניום חמישי בלילה], ועד סוף היום השישי. ואולם ישתדל שלא לבשל בשעות המאוחרות של יום שישי, אלא כדי שיספיק האוכל להתבשל כל צרכו ביום שישי, כך שאילו יבואו אורחים ביום שישי, יוכלו לאכול מהאוכל הזה. ובכל אופן אם התעכב, רשאי להכין את צרכי השבת כל יום השישי, כל עוד שהעירוב קיים ולא נאכל. (רעח, רפא)

כל ההכנות

מותר לגלול את ספר התורה לאחר הקריאה ביום טוב [יום שישי], לצורך הקריאה של שבת, שכיון שהניח עירוב תבשילין, הרי זה בכלל מה שאמר בנוסח העירוב "ולעשות כל צרכנו". (שב)

ומטעם זה, מותר גם להדיח את הכלים, ולערוך את השלחן מיום טוב לשבת עם כלי הסעודה של שבת ולסדרו כבכל ערב שבת, וכן כל כיוצא בזה. (שב)

אכילת העירוב - ישתדל לאכול את הפת והתבשיל של העירוב בסעודת שבת, שמאחר ונעשתה בו מצוה אחת, ראוי שתעשה בו עוד מצוה. (רפב)

שכח להניח עירוב - לכתחילה חייב כל אדם להניח עירוב תבשילין. ואולם אם שכח להניח, רשאי לבשל ולאפות מיום טוב לשבת, כיון שבדרך כלל רב העיר מוכה את עירוב התבשילין שלו לכל בני העיר, ויוצאים בזה ידי חובה. ואפילו אם שכח כמה פעמים בכמה חגים להניח עירוב תבשילין, רשאי בדיעבד לסמוך על רב העיר, כיון שבזמנינו כוונת הרב לזכות גם לאנשים כאלו ששכחו. (רצא)

פשע - אם פשע ולא הניח עירוב תבשילין בכוונה, קנסוהו חכמים ואינו רשאי לבשל מיום טוב לשבת. ומכל מקום רשאי לבשל לצורך יום טוב הרבה בקדרה אחת, אף שמטרתו לשייר לעצמו לשבת. (רצב)

אבד העירוב - קודם שבישל לצורך השבת, יסמוך על עירובו של רב העיר ויבשל. (רצג)

זיכוי הרבים - הרוצה לזכות לאחר שאינו יודע לעשות עירוב תבשילין, לכתחילה יאמר לו את הברכה מילה במילה, והוא יחזור אחריו. ואחר כך יאמר החכם את נוסח העירוב, כך: "בזה העירוב יהיה מותר לפלוני לאפות ולבשל ולהדליק את הנר, ולעשות כל צרכיו מיום טוב לשבת". ואם אותו אדם אינו יודע לברך כלל, רשאי החכם גם לברך במקומו. וכתב הגאון החיד"א זיע"א שכך היה המנהג בירושלים עיר הקודש ללכת מבית לבית ולזכות את אותם שאינם בקיאים לעשות עירוב תבשילין. וברוך המחזיר עטרה ליושנה. (רצט)

✧ הלכות תלמוד תורה ✧

החיוב על כל יהודי

כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורים, בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כוחו, אפילו היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזור על הפתחים, ואפילו בעל אשה ובנים שחייב לפרנסם, חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר (יהושע א ח): "לא ימוש ספר התורה הזו מפייך והגית בו יומם ולילה". (הרמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק א הלכה ח)

שלשה באים לדין

בגמרא מסכת יומא (לה ע"ב) שנו חכמים: עני, עשיר ורשע באים לדין. לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר עני הייתי וטרוד בפרנסתי, אומרים לו: וכי עני היית יותר מהלל הזקן? שאמרו עליו על הלל הזקן שהיה חוטב עצים, ובכל יום היה מרויח טרפיעק אחד [מטבע כמו 10 ש"ח], חציו היה נותן לשומר בית המדרש, וחציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו. פעם אחת בערב שבת לא הרויח, ולא הניחו שומר בית המדרש להכנס. עלה לגג וישב על פתח הארובה, כדי לשמוע דברי אלוהים חיים מפי רבותיו שמעיה ואבטליון. אמרו, אותו היום ליל שבת היה, ותקופת טבת היתה, וירד עליו שלג מן השמים. כשעלה עמוד השחר, אמר לו שמעיה לאבטליון: אבטליון אחי, בכל יום הבית מאיר ולמה היום אפל, שמא יום מעונן הוא? הרימו עיניהם וראו דמות אדם בארובה, עלו ומצאו עליו שלש אמות [מטר וחצי] גובה שלג. פרקו את השלג מעליו, רחצו וסכו אותו, והושיבוהו כנגד המדורה. אמרו ראוי הוא זה לחלל עליו את השבת.

עשיר שבא לדין אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר עשיר הייתי וטרוד בנכסי, אומרים לו וכי עשיר היית יותר מרבי אלעזר בן חרסום? אמרו עליו על רבי אלעזר בן חרסום, שהניח לו אביו בירושה, אלף עיירות ביבשה, ואלף ספינות בים, ובכל יום ויום היה נוטל נאד של קמח על כתפו ומהלך מעיר לעיר, וממדינה למדינה לתלמוד תורה. פעם אחת מצאהו עבדיו ולא היו מכירים אותו, אמרו לו בא ועבוד עמנו. אמר להם בבקשה מכם תניחו אותי ואלך לתלמוד תורה. אמרו לו: חיי רבי אלעזר בן חרסום שאין מניחים אותך. ומימיו לא הלך ולא ראה אותם, אלא ישב ועסק בתורה כל היום וכל הלילה.

רשע שבא לדין אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר נאה הייתי וטרוד ביצרי הרע, אומרים לו: וכי נאה היית יותר מיוסף הצדיק?! אמרו עליו על יוסף הצדיק, בכל יום ויום היתה אשת פוטיפר משדלתו בדברים. בגדים שלבשה בשחרית, לא לבשה בערבית. בגדים שלבשה בערבית, לא לבשה בשחרית. אמרה לו השמע לי, אמר לה לא. אמרה לו הריני חובשתך בבית האסורים, אמר לה ה' מתיר אסורים. הריני כופפת קומתך - ה' זוקף כפופים. הריני מסמאת את עיניך - ה' פוקח עיורים. נתנה לו אלף ככרי כסף, כדי שישמע לה להיות עמה, ולא רצה. נמצא הלל מחייב את העניים, רבי אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים, יוסף הצדיק מחייב את הרשעים.

אין לי שכל

מספר אליהו הנביא: פעם אחת הייתי עובר בדרך, ומצאני אדם אחד והיה מלעיג לי. אמרתי לו: בני, מה אתה משיב לאביך שבשמים ליום המשפט? אמר לי: רבי, יש לי דברים שאני משיב, אומר אני לקב"ה בינה ודעה לא נתנו לי מן השמים! אמרתי לו: בני, מה מלאכתך? אמר לי, צייד אני. אמרתי לו: בני, מי אמר לך שתביא פשתן ותאגוד ממנו רשתות ותשליכהו לים ותעלה דגים מן הים? אמר לי: רבי, בזה בינה ודעה ניתנו בי מן השמים. אמרתי לו: בני, ומה להשליך מצודות ולהעלות דגים מן הים ניתנו כך בינה ודעה, תורה שכתוב בה, "כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו", לא ניתנו כך בינה ודעה?! מיד היה מתאנח ומרים קולו ובוכה. אמרתי לו: בני, דע לך כי כל בני אדם שמשיבים כמוך, ממעשי ידיהם יוכיחו אותם. (תנא דבי אליהו זוטא פרשה יד) ובאמת שכבר אמר דוד המלך: "תורת ה' תמימה... מִחְפִּימַת פְּתִי". שאפילו אדם שהוא פתי ואינו מבין, אם יקבע לו עת ללמוד בתורה, אט אט יפתח שכלו ויבין ויחכם, ויוכל להגיע למעלות נשגבות מאוד מאוד.

טרוד בעסקים

גם הטרוד במלאכתו ובעסקיו, חייב לקבוע עיתים ללמוד תורה. ואמרו במדרש, יתרו נקרא שמו 'חובב', על שם שחיבב את התורה, שכאשר בא לארץ ישראל נתנו לו דושנה [אדמה מדושנת ומשובחת] של יריחו, אמר: כל עצמי לא באתי אלא ללמוד תורה, אם עכשיו אני זורע וקוצר, אימתי אני לומד תורה?!

לא משתלם

אמרו חכמים (אבות פרק ד משנה ט): כל המקיים את התורה מעוני, סופו לקיימה מעושר. וכל המבטל את התורה מעושר, סופו לבטלה מעוני. וענין זה מפורש הוא בתורה, הרי הוא אומר (דברים כח מז): "תחת אשר לא עבדת את ה' אלוהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל - ועבדת את אויביך". (רמב"ם ת"ת פרק ג הלכה יג)

יששכר וזבולון

מי שלא זכה לעסוק בתורה כל היום מפני רוב טרדותיו ועסקיו, אם יתרום בעין יפה לישיבות ומוסדות תורה או יחזיק בתלמיד חכם השוקד על לימודו, הרי נחשב לו כאילו עסק בעצמו בתורה. וכך מצאנו ביששכר וזבולון, שהיה זבולון מביא סחורה באניות ומוכרם, ונותן ליששכר כל צרכו, כדי שיעסוק בתורה. ומכל מקום אף המחזיק בידי החכם, לא יתבטל לגמרי מלימוד התורה, אלא יקבע זמן ללמוד הלכה, כדי שידע לקיים את המצוות כראוי, שאם לא ילמד, היאך יקיים. (ה"ע ח שמ)

עד מתי?

ועד אימתי חייב אדם ללמוד תורה? עד יום מותו, שנאמר (דברים פרק ד פסוק ט) "רק השמר לך ושמור נפשך מאוד, פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך, ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך". וכל זמן שלא יעסוק בתורה, הוא שוכח. (רמב"ם פרק א הלכה י)

ושנתם לבניך

מצוה על כל חכם מישראל ללמד תורה לתלמידים שנאמר: "ושנתם לבניך", ודרשו חז"ל בספרי "בניך - אלו תלמידיך", שכן הרב קרוי אב לתלמידיו, כמו שמצאנו

בנביא אלישע שקרא לרבו אליהו הנביא, "אבי אבי רכב ישראל ופרשיו". ואמרו בגמרא (בבא מציעא פה ע"א): כל המלמד את בן חברו תורה, זוכה ויושב בישיבה של מעלה. וכל המלמד את בן עם הארץ תורה, אפילו אם הקב"ה גוזר גזרה, מבטלה בשבילו, שנאמר (ירמיה טו יט): "וְאִם תּוֹצֵא יֶקֶר מְזוּלָל - כְּפִי תִהְיֶה". (שע)

סגולה להצלחה

הרבה אנשים מחפשים סגולות להצלחה בעניינים שונים. הא לך סגולה מפי בורא העולם בכבודו ובעצמו, שהעושה כן יצליח בכל דרכיו וענייניו, ולא יפחד כלל, וה' עמו בכל מקום, כפי שאמר הקב"ה לנביא יהושע (א, ח): "לֹא יִמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפֶּיךָ, וְהִגִּיתָ בוּ יוֹמָם וְלַיְלָה, לְמַעַן תִּשְׁמַר לַעֲשׂוֹת כְּכֹל הַכְּתוּב בּוֹ, כִּי אִז תִּצְלַח אֶת דְּרָכְךָ וְאִז תִּשְׁכַּל: הֲלוֹא צִוִּיתִיךָ חֹזֵק וְאֶמֶץ, אֶל תַּעֲרֵץ וְאֶל תַּחַת, כִּי עִמָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ". וכן נאמר בתהלים (א, ב): "כִּי אִם בְּתוֹרַת ה' חִפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יִהְיֶה יוֹמָם וְלַיְלָה: וְהָיָה כַּעַץ שְׁתוּל עַל פְּלִגֵּי מַיִם, אֲשֶׁר פָּרְיו יִתֵּן בְּעֵתוֹ, וְעֵלְהוּ לֹא יִבּוֹל, וְכָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יִצְלִיחַ".

כל המקבל עליו עול תורה

אמרו חכמים (אבות פ"ג מ"ה): "כל המקבל עליו עול תורה, מעבירים ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ". והיינו, שאף שיש עול ועמל שהם דרך העולם, כגון: תשלום מיסים, המתנה בתור בבנקים וכדומה, בכל זאת אם אדם מקבל עליו באמת עול תורה ומנצל את זמנו לתורה, הקב"ה מונע ממנו כל מיני הפרעות וביטולים למיניהם, כדי שיוכל להרבות בלימוד תורה בישוב הדעת כרצונו. וכן אמרו באבות דרבי נתן (פ"ט משנה ב): "כל השוקד עצמו על דברי תורה, מוסרים לו שקדנים כנגדו, וכל הבוטל מדברי תורה, מוסרים לו בטלנים כנגדו".

יסוד גדול

עיקר גדול מיסודות האמונה, שאין העולם עומד אלא על לימוד התורה. וכן אמרו בגמרא (נדרים לב ע"א): גדולה תורה, שאלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר: "אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי", דהיינו אם לא התורה שבעבורה כרת ה' אתנו את הברית, כמו שנאמר "יום אשר כרת ה' אתך ברית בחורב" [הר סיני], אזי חוקות שמים וארץ לא שמתי. (הליכות עולם ח"ח עמוד שנד)

תלמוד תורה כנגד כולם

מצות תלמוד תורה שקולה כנגד כל המצוות, כמו שאמרו (מסכת פאה פ"א מ"א): "ותלמוד תורה כנגד כולם". וכן אמר שלמה המלך (משלי ח יא): "כי טובה חכמה מפנינים, וכל חפצים לא ישוו בה", 'כל חפצים' - לרבות אפילו חפצי שמים. ואמרו חז"ל: "כל מצוותיה של תורה, אינן שוות למילה אחת של תורה". (ירושלמי פאה שם, שנת אליהו לגר"א. שנד)

תורה לשמה

כל העוסק בתורה לשמה, הרי הוא מגן על כל העולם כולו בתורתו, ומקרב את הגאולה, ושכרו רב ועצום מאוד אצל הקב"ה. וכן אמר רבי מאיר במשנה באבות (פרק ו משנה א) "כל העוסק בתורה לשמה, זוכה לדברים הרבה". (שס)

אמרו חכמים, שמא תאמר הריני לומד תורה בשביל שאהיה עשיר, או בשביל

שאקרא 'רבי', או בשביל שאקבל שכר בעולם הבא? תלמוד לומר, "לאהבה את ה'" - כל מה שאתם עושים לא תעשו אלא מאהבת ה'. וכן אמרו חז"ל (מסכת עבודה זרה יט ע"א) "אשרי איש ירא את ה' במצוותיו חפץ מאוד" - במצוותיו חפץ ולא בשכר מצוותיו. וכן היו גדולי החכמים מצווים: אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הוּו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס. (הרמב"ם פרק י מהלכות תשובה הלכה ד)

שלא לשמה

כל העוסק בתורה כדי לקבל שכר בעולם הבא, או כדי שלא תבוא עליו פורענות, הרי זה עוסק שלא לשמה, ואמרו חכמים (פסחים ג ע"ב): לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה יבוא לשמה. לפיכך כשמלמדים את הקטנים ואת כלל עמי הארץ, מלמדים אותם לעבוד את ה' מיראה, וכדי לקבל שכר בעולם הבא, עד שתרבה ותגדל דעתם ויתחכמו חכמה יתירה, ואז מגלים להם סוד זה לעבוד את ה' מאהבה. (הרמב"ם שם הלכה ה) לפיכך אל ימנע אדם את עצמו מלעסוק בתורה, אפילו אם כוונתו ללמוד כדי שיקראוהו רבי או למטרת עושר וכבוד או להצליח במבחן, כיון שסופו להגיע ללימוד תורה לשמה. (שסב)

הלומד תורה שלא על מנת לקיים את המצוות, אלא כדי לקנטר את חבריו, עונו חמור מאוד, עד שאמרו עליו חז"ל (ברכות יז ע"א): נוח לו שלא נברא. ובירושלמי (ברכות פ"א ה"ב) אמרו: נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו, ולא יצא לאוויר העולם. (שסב. ענף עץ אבות ג)

כתר תורה

בשלושה כתרים נכתרו ישראל: כתר תורה, כתר כהונה, כתר מלכות. כתר כהונה, זכה בו אהרון הכהן וזרעו אחריו. כתר מלכות, זכה בו דוד המלך וזרעו אחריו. כתר תורה, הרי הוא מונח עומד ומוכן לכל ישראל, שנאמר: "תורה ציוה לנו משה מורשה קהלת יעקב", כל הרוצה ליטול יבוא ויטול. שמא תאמר: אותם כתרים גדולים הם יותר מכתר תורה? הרי נאמר (משלי ח טו) "בי מלכים ימלוכו", [התורה אומרת, בי - על ידי, תקיים מלכותם אם יתנהגו כמשפט התורה], הא למדת שכתר תורה גדול מכולם. אמרו חז"ל (הוריות יג ע"א): אפילו ממזר תלמיד חכם, קודם לכהן גדול עם הארץ, שנאמר יקרה היא 'מפנינים', מכהן גדול שנכנס 'לפני ולפנים'. (רמב"ם פי"ג הלכה א ב)

אפילו לילה אחד

אף על פי שמצות תלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר: והגית בו יומם ולילה, מכל מקום אין אדם לומד את רוב חכמתו אלא בלילה. וכך אמרו חכמים: אין רינה של תורה אלא בלילה, שנאמר קומי רוני בלילה. וכן אמרו חכמים (עבודה זרה דף ג עמוד ב) "כל העוסק בתורה בלילה, חוט של חסד משוך עליו ביום", [שהקב"ה נותן לו חן בעיני הבריות] שנאמר "יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי" - כיון שבלילה שירה עמי [שירה זו התורה, כמו שנאמר: ועתה כתבו לכם את השירה הזאת], אז ביום יצוה ה' חסדו. לפיכך הרוצה לזכות בכתרה של תורה, יזהר מאוד בכל לילותיו, ולא יאבד אפילו אחת מהן באכילה ושתייה, בשינה ושיחה וכיוצא בהם, אלא בתלמוד תורה וחכמה. (רמב"ם פרק ג הלכה יג)

שמה לא תפנה

מי שנשא ליבו לקיים מצוה זו כראוי, ולהיות מוכתר בכתר תורה, לא יסיח דעתו

לדברים אחרים, ולא ישים על לבו שיקנה תורה עם העושר והכבוד כאחת. שמא תאמר עד שאקבץ ממון, ואחר כך אחזור ואקרא. או עד שאקנה מה שאני צריך ואפנה מעסקי ואחזור ואקרא, אם תעלה מחשבה זו על לבך, אין אתה זוכה לכתרה של תורה לעולם, אלא עשה תורתך קבע ומלאכתך עראי, ואל תאמר לכשאפנה אשנה, שמא לא תפנה. (רמב"ם שם הלכה ו)

הוי ממעט בעסק

כתוב בתורה (דברים פרק ל פסוק יב): לא בשמים היא ולא מעבר לים היא. ודרשו חכמים: לא בשמים היא - לא בגסי הרוח היא מצויה. ולא בהולכים לסחורה מעבר לים היא. לפיכך אמרו חכמים, לא כל המרבה בסחורה - מחכים. וציוו חכמים (אבות פרק ד משנה י) "הוי ממעט בעסק, ועסוק בתורה". (רמב"ם שם הלכה ח)

זה לא הולך ביחד

אין דברי תורה מתקיימים במי שמרפה עצמו עליהם. ולא באלו שלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתייה, אלא במי שממית עצמו עליהם, ומצער גופו תמיד, ולא יתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה. אמרו חכמים דרך רמז: "זאת התורה אדם כי ימות באהל" - אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו באהלי החכמים. וכבר אמר שלמה בחכמתו (קהלת פרק ד פסוק ט): "אף חכמתי עמדה לי", תורה שלמדתי באף [בחזק ואומץ, אע"פ שהייה קשה לי], היא שעמדה לי. (רמב"ם שם הלכה יב)

נמנום באמצע הלימוד

אין ישנים בבית המדרש. וכל המתנמנם בבית המדרש, תורתו נעשית קרעים קרעים, וכן אמר שלמה בחכמתו "וּקְרָעִים תִּלְבָּשׁ נִמְנָה". (רמב"ם פ"ד הלכה ט)

דיבורים בטלים

אמרו חכמים (אבות פרק ג משנה ט): המהלך בדרך ושונה [לומד], ומפסיק ממשנתו ואומר, מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה [אדמה חרושה], מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו. ומכאן רואים את חומרת הדיבור באמצע הלימוד, שאע"פ שהפסיק בשבח ותהלה להקב"ה על מעשיו ובריאתו הנפלאה, היאך ברא אילן זה בכמה גוונים, פירותיו בצבע אחד ועליו בצבע אחר, ונתן חן מיוחד לכל פרי ופרי, בטעמו ומראיתו, בכל זאת מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו, ואע"פ שחזר מיד ללימודו, על אחת כמה וכמה אם האדם מפסיק בשיחה של דברים בטלים, ח"ו. והוא הדין ללומד בביתו או בכל מקום אלא שדיבר במצוי, שבדרך יש אילן וניר. (רבנו עובדיה מברטנורא ותוי"ט)

ואמרו חכמים (תגינה יב ע"ב) כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה, מאכילים אותו גחלי רתמים, שנאמר (איוב פרק ל פסוק ד): הִקְטַפְתִּים מְלוּחַ עֲלֵי שִׁיחַ, וְשָׂרַשׁ רְתָמִים לְחֶמֶם. וכמו שתרגם התרגום, דשבקין פתגמי אורייתא מן לוח לבהון [שעוזבים דברי תורה מלוח ליבם], מטול מלי דעלמא [בשביל מילים של חול]. ועל זה אנו מתוודים בוידוי הארוך ביום הכיפורים באמרנו: 'קטפנו מלוח על שיח', דהיינו דברנו דיבורים בטלים באמצע הלימוד.

וכתב בספר "אור לציון - חכמה ומוסר" (עמוד כט): אותם שנמצאים בבית המדרש ואוהבים לדבר דברים בטלים צריך להתרחק מהם, כי מי שאוהב ללמוד הוא אוהב

ה', ומי שאוהב להפריע באמצע הלימוד זה ממרה פי ה'. ולכן מי שיושב ליד אחד כזה, עליו לברוח ולעבור למקום אחר, ובשום אופן לא ישאר לשבת לידו. אין ספק שצריכה להיות אהבת חברים עם כולם אבל צריך להזהר מאוד שלא לשבת ליד מי שאוהב להפריע בלימוד ולספר דברים שונים. עליו לדעת שחבר כזה גוזל מחייו, ממש כפשוטו גוזל את החיים שלו, שהרי מה זה מושג חיים? רק עבודת ה' יתברך. אחרת, כלום לא שווה. כל התענוגות וההנאות של העולם כמו חלום, ולא היה כדאי לבוא לעולם בשבילם. ואפילו אם היה העולם ללא שכר ועונש רק תענוגות, בכל זאת לא שווה כלום. כי כמה שיהנה, הרי כשמזדקן, נחלש ותש כוחו. ואם נשאל אותו אחרי שנהנית כל ימך, האם היה כדאי לך לבוא לעולם? יאמר לא! הכל עבר כמו חלום. יוצא שהחיים העיקריים הם רק עבודת ה' יתברך, א"כ זה שמפריע לחברו בלימוד התורה כאילו הרגו לפני זמנו, קיצר את חייו והפסידם! ומי מוכן שיתקצרו לו כמה ימים וכל שכן כמה שנים עבור זולתו?!

אכן זה מעניין, כמה יכולים לפטפט, הלוא זה מעייף, אלא היצר הרע נותן כח ומרץ, ונותן הרגשה שכמשוחחים בדברים שמחוץ ללימוד, הזמן עובר מהר מאוד, וזה מפתה לחשוב שטוב לשוחח, ומה לו לישא בעול התורה. ועל זה אמר שלמה המלך ע"ה (קהלת פרק יא פסוק ט): "שִׁמַח בְּחֹר בִּילְדוֹתָךְ, וְיִטִּיבְךָ לִבְךָ בְּיָמֵי בְחֹרוֹתֶיךָ, וְהִלַּךְ בְּדַרְכֵי לִבְךָ וּבְמַרְאֵה עֵינֶיךָ, וְדַע כִּי עַל כָּל אֵלֶּה יִבְיָאֲךָ הָאֱלֹהִים בְּמִשְׁפָּט."

ואם נשאל את האדם לאחר ששוחח עם חברו על דא ועל הא, האם יצא לך תועלת מאותה שיחה? יאמר, לא יצא לי כלום, הכל הבל וריק. ולמחרת נראה אותו שוב מדבר. והלוא אתמול אמר שאין לו תועלת מהדיבור, אם כן מדוע הוא ממשיך לדבר? אלא שכבר השתלט עליו היצר הרע. על כן, צריך להתאפק ולעשות גדרים וסייגים, כי אילולי זה, כל הזמן יתבטל חס ושלום, ואפילו אם נניח שילמד, לא ירגיש את מתיקותה של התורה, משום שמפסיק באמצע הלימוד, ותורתו נעשית קרעים קרעים, ה' יצילנו. הזמן יקר מאוד, אבל הבעיה שלא מעריכים את הזמן ולא מנצלים אותו כראוי, הזמן עושה את שלו ואנחנו לא עושים את שלנו!

והעצה היא ללמוד במאמץ, בחשק, בהתלהבות ובהתמדה, ולא לדבר אפילו מילה אחת באמצע הלימוד, כדי שלא לתת אפשרות לפתח של שיחה. ואם רואה אדם שקשה לו להתחיל ללמוד, כי בשעה שרוצה להתחיל מרגיש חולשה, יחזק עצמו במוסר ויכפה יצרו ללמוד חמש דקות בלי לדבר, ולאט לאט עוד חמש דקות עד שיתרגל ללמוד זמן מרובה ברצף, ואז יזכה להרגיש טעמה של תורה. וירגיש את גודל טעותם של הבטלנים.

וחלילה לחשוש מלעג הסובבים אותו שיאמרו לו: מה, נהיית צדיק?! אלא יהיה עז כנמר לעשות רצון אביו שבשמים ולא יבוש מהם, ואם החליט החלטה מסוימת, ובא חברו לשוחח עמו, צריך להתגבר ולעמוד בהחלטתו: אין אני מפסיק עד שאגמור, וכך יעשה פעם פעמיים, ויאמרו מה שיאמרו עליו, ואחר כך ישלימו עם המצב שהוא לא מדבר באמצע הלימוד, ויעזבו אותו.

והנה כתוב בקונטרס היחיאלי בשם הרב נועם אלימלך, מי שעושה יום אחד תענית דבור וקורא את התהלים שלוש פעמים, נחשב לו כתענית הפסקה משבת לשבת

שמעלתו כאילו התענה שישים וחמש אלף ושש מאות תעניות. והרי זה קל, וכי לא כדאי ביום אחד להרויח כל כך הרבה תעניות?! ומזה נלמד על אחת כמה וכמה לעוסק בתורה, שמעלתו הרבה יותר מקריאת תהלים, ואם כן מה גדולה מעלתו אם הוא עוסק בתורה בלי דיבורים בטלים, ובמיוחד מי שיש לו תאוה לדבר וסקרנות להתעניין בכל מיני נושאים ומתגבר על תאוותו ובולם פיו, מי יודע כמה זכויות והטבות הוא מוסיף לעצמו ולעולם כולו.

ולפעמים נראה לבחור בהשקפה ראשונה שהוא נמצא שתיים עשרה שעות בין כותלי הישיבה, אבל אם יעשה חשבון מדוייק יראה שבמשך כל היום הוא לומד רק חמש או שש שעות, וכן אברך שנמצא כשבע שעות בין כותלי בית המדרש, לאחר חשבון מדוייק יראה שבמשך היום אינו לומד אלא כארבע שעות, כי מבזבז את הזמן במציאת ספר, בהכנת שלחן, בשיחות על דא ועל הא, איך מקבלים הנחה בארנונה, והיכן מוכרים את המוצרים יותר בזול, ועוד מענייני חדשות ופוליטיקה, והשעון עושה את שלו, ולקראת הסוף הוא לומד קצת, כדי שלא יראה שלא למד כלום או כדי להשקיט את מצפונו, הרי ששעות רבות העביר מבטלה לבטלה. ובזה פירש פעם ידידי הרה"ג רבי יוסף עדס זצוק"ל את הפסוק במשלי (כד לג): "מעט שנות מעט תנומות מעט חיבוק ידים לשכב", כי פעמים חושב לעצמו לישון רק כמה רגעים ולהתמהמה מעט זמן, ולבסוף מפסיד הרבה, כי דקה מושכת דקה.

ולדעתי מי נקרא בחור שקדן? מי שהשעה אצלו היא שישים דקות של לימוד ולא מדבר באמצע. ערובה לאיכות - היא הלימוד ללא הפסקות בשיחות בטלות. וצריך להתעורר לדברים אלו כבר בצעירות, כי כשהאדם מתבגר מקבל שכל ורוצה ללמוד יותר תורה, אבל הבעיה שאז הוא נתון בעול המשפחה ואין לו זמן וישוב הדעת כבימי הבחורות, אם לא שהכין את עצמו מראש. עכ"ד הרב אור לציון.

ביטול תורה של רבים - אין מספיקים בידו לעשות תשובה

ועל אחת כמה וכמה המדבר דברים בטלים באמצע שיעור תורה הנאמר ברבים, שלא רק שהוא עצמו חוטא שבוטל מדברי תורה אלא אף מבטל את אחרים, ונמצא שהוא חוטא ומחטיא שאין מספיקים בידו לעשות תשובה, ולא לחינם מנאו הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ד ה"א) הראשון מתוך כ"ד דברים המעכבים את התשובה. ויש להזהר בזה אפילו בדברים שבקדושה כמו בברכות על שתיה ומאכלים, שלא לברך בקול רם, שבזה הוא מסיח את דעתם של המשתתפים בשיעור כדי לענות אחריו 'אמן'. ובעונותינו הרבים, כמה וכמה נכשלים בזה בחושבם שמעשיהם רצויים, ומביאים מיני ברכות באמצע הלימוד לעילוי נשמת קרוביהם, ואינם יודעים שבמקום עילוי נשמה, הרי הם עושים להיפך ח"ו. אשר על כן, ישתדלו שלא לחלק מאכלים באמצע הלימוד. וגם מי שנצרך למאכל או משקה באמצע הלימוד, יברך בלחש שרק אוזניו ישמעו, וזכות הרבים תלויה בו. (קדושת בית הכנסת עמוד עה)

תשובה לאדם שביטל תורה לרבים

אף על פי שאמרו חכמים, המחטיא את הרבים אין מספיקים בידו לעשות תשובה, מכל מקום אם עשה תשובה, הרי זה בעל תשובה (רמב"ם שם ה"ו). ותשובת המשקל לעון זה, שיוכה את הרבים בלימוד התורה, כנגד מה שביטל תורה מהרבים. ויכול

לעשות זאת על ידי שיארגן שיעורי תורה או שיפיץ תורה לרבים, כמו חוברות אלו לציבור, כדי לדעת את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו.

עצות טובות

אמרו חכמים: ברית כרותה שכל הקובע תלמודו בבית הכנסת או בבית המדרש, לא במהרה הוא שוכח. וכל היגע בתלמודו בצנעא, מחכים. וכל המשמיע קולו בשעת לימודו, תלמודו מתקיים בידו. אבל הקורא בלחש, במהרה הוא שוכח. (רמב"ם פ"ג ד"ב)

וסגולה טובה לזכרון, בשעת הקידוש בליל שבת, כשאומר 'זכרון' למעשה בראשית, יאריך מעט בתיבת 'זכרון', ויכוין במחשבתו שיוכחו ה' לזכור את כל לימודו. וכן כשאוכל זיתים, יכוין על כל זית זית: "אל אלוקים מ, צ, פ, ק", ואדרבה יזכה לזכרון, וכמו שכתב רבנו האר"י ז"ל. (יביע אומר חי"ד ח"ב סימן ח אות ד)

מהו ענין השכחה?

כתב רבנו האר"י ז"ל: "השכחה אשר באנשים, היא נותנת עצלה ותרדמה להמנע מעסק התורה, באמרם כי הנה חס ושלוש נמצאים יגעים לריק ולבטלה, כיון שהכל נשכח מהם, ולכן נודיעך ענין השכחה מה עניינה. הנה נודע מאמר הזוהר הקדוש בפרשת משפטים, כי בתחלה נותנים לאדם נפש, ואם יזכה יותר יקבל רוח. והנה בתחלה הנפש היא נקבה ובה ענין השכחה, וכל זמן שלא השיג האדם חלק הרוח הבאה לו מהזכר ובו סוד הזכירה, הוא שוכח והולך. והנה הוא טורח ומתקן הנפש, על ידי טרחו ועמלו בתורה. ואף על פי ששוכח מה שלומד, אינו יגע לריק חס ושלוש, יען כי בעולם הבא ולעתיד לבוא יזכירו לו כל מה ששכח כמו שאמרו בזוהר פרשת בראשית. ואם עתה בחיים הוא שוכח, הטעם הוא כי המקום גורם לכך, יען כי הוא מתקן הנפש הנקרא עלמא דנוקבה, ואינו יגע לריק חס ושלוש, ומחויב הוא לתקן הנפש בראשונה, ואחר כך יתנו לו הרוח". (ארחות צדיקים לרבי חיים שלמה דיאש עמוד קסט)

הלכה למעשה

מצות עשה על כל יהודי ויהודי ללמוד הלכה למעשה, כמו שנאמר (דברים פרק ה פסוק א): "וְלִמְדַתֶּם אֹתָם וְשִׁמְרַתֶּם לַעֲשׂוֹתָם", והיינו שילמד האדם כדי שידע לקיים את מצוות ה' יתברך כהלכתן, וישמור עצמו מכל איסורי התורה. ואמרו חז"ל (קדושין דף מ עמוד א) גדול תלמוד שמביא לידי מעשה'. (שלב)

נחיצות לימוד המוסר

כתב מרן החיד"א בספרו "דבש לפי" (מערכת ת אות מא): עיקר הלימוד שיצרף ללימודו מוסר, ועל ידי זה יהיה לימודו בהרהור תשובה והכנעה, ויבטל את היצר הרע. וגם המלאך המגיד הזהיר את מרן רבנו יוסף קארו ז"ל שילמד מוסר. והגאון מהרש"ל מינה לעצמו מוכיח שיוכיחו על מעשיו, וגזר עליו שיוכיחו כמו שמוכיחים את ההדיוט. והאדם עצמו בלומדו מוסר, יראה תועלת והתעוררות הנפש, שזהו עיקר הלימוד להכניע עצמו ולהתעורר ביראת ה', כי זהו תכלית התורה, כמו שנאמר: ראשית חכמה יראת ה'. ושנינו: כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו, חכמתו מתקיימת. הבט ימין וראה במדרש שוחר טוב: "לא נתן הקב"ה את התורה, אלא כדי שלא יעסקו בלשון הרע ובדברים בטלים". ועל ידי תוכחות המוסר, יזכה להיות עניו ויבוא ללימוד תורה לשמה. ומכאן תוכחה לאותם שאינם רוצים ללמוד כי אם

גמרא ופוסקים, ומבזים בלבם לאותם שלומדים תנ"ך ומשניות וספרי מוסר. והן בעוון לא יבינו, כי האף אמנם שלימוד הגמרא יקר מאוד, ואין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד, מכל מקום כל זה ללומד תורה לשמה בענווה ונזהר בדקדוקי מצוות כמו הדורות הראשונים שהיו קדושים מאוד, אבל בדור יתום זה שגברה הסטרא אחרא ויצר הרע רודף ביותר את לומדי התורה, עינינו הרואות כי אם אינם לומדים מוסר, על הרוב הם מתגאים בלימודם וחושבים שהם חכמים גדולים ומבזים את הזקנים וגדולי דורם, וגם תפלתם אינה כהוגן ובלי כוונה, ופוגמים בברית הלשון והראיה, ולכן אין תורתם רצויה כי אינה לשמה. על כן, אותם אשר נגע אלוקים בלבם, ימהרו לשוב בתשובה וילמדו מוסר, ותיכף יכירו בגאוותם ומהות לימודם, ואשר נכשלים בכמה עניינים וישוּבו אל ה', ואז לימודם יעלה לרצון לפני ה' ונסלח להם. ע"כ. וכתב הגאון רבי חיים פלאגי בספרו כף החיים (סימן כ אות ד): לא יעבור עליו יום אחד מבלי שילמד מוסר לפחות חצי שעה קודם שיתחיל ללמוד בעומק ההלכה, וכל שכן אם מלמד לתלמידים שידריכם ללמוד תחילה בספר הקדוש ראשית חכמה מעט בכל יום החל וגמור, וכן על זה הדרך בספר הטהור נורא ונשגב שבט מסר וכדומה להם ספרים הרבה אין קץ. וכך היה מנהגינו בישיבתנו בית יעקב. וכתב עוד (סימן לא אות נד): חם ליבי בקרבי כי אזכרה ימים מקדם, בכל יום אחר תפילת שחרית היינו בצוותא חדא עם מוה"ר החסיד הפרד"ס והרב מוה"רם רבי ז"ל, לומדים בספר הקדוש ראשית חכמה פרק אחד בכל יום, בהתלהבות ובהתבודדות, והיו עינינו מקור דמעה, וכמעט לא היינו מרגישים בעצמנו על מה אנחנו יושבים. ע"כ. ואם גדולי עולם ארוזים אלו, הקפידו על לימוד המוסר בכל יום, מה נענה אנחנו אזובי הקיר, אחריהם. וכתב מרן רבנו עובדיה יוסף שליט"א בספרו הליכות עולם (חלק ח עמוד שלח): גם אני אזכרה ימים מקדם, בימי חרפי מקדמוני, שהיינו משכימים לקום לבית הכנסת אוהל רחל לעדת הפרסים, כשעה לפני תפלת שחרית, כדי ללמוד מוסר בחרדת קודש בספר הקדוש ראשית חכמה, בצוותא חדא עם ידיד נפשי החכם המופלא, בכתם פז לא יסולא, ממצדיקי הרבים, צדיק ונשגב, רודף צדקה וחסד, רבי יעקב דוויק הכהן זצ"ל, ועפעפינו יזלו מים בלב נשבר ונדכה. וגם בימי העוצר של הבריטים, לא נמנענו מללכת לבית הכנסת ללימוד המוסר, והי' יתברך הצילנו מידם, והיינו מרגישים התעלות רוחנית מדברי הראשית חכמה הקדושים. ע"כ.

סיום הש"ס

שאיפות גדולות צריכות להיות לכל אחד ואחד לדעת את הש"ס, ואפילו אותם אנשים שהתחילו ללמוד גמרא בגיל מבוגר, צריכים לשאוף לדעת את הש"ס. ואשרי אדם הזוכה לעודד ולחזק את בחורי ישראל הצעירים, שכבר בימי בחרותם ינצלו את זמנם כהוגן ויסיימו את הש"ס בידיעה טובה של גמרא רש"י בתחילה.

לעודד ולחזק

דבר עצום ונשגב מאוד, מה שנהגו רבים להבטיח שכר לבניהם, כדי לעודדם שיסיימו מסכתות רבות. דבר זה נפלא וחשוב הוא ביותר ומעלתם גדלה עד למאור. ובפרט בדור הזה, שהניסיונות ברחוב רבים הם לצערנו הרב, והמציאות מוכיחה שקשה להושיב ילד או בחור צעיר שילמד ויעסוק בתורה בחשק רב וברצף זמן

ממושך, אם לא שמעודדים אותו במתנות ופרסים למיניהם. ומצוה רבה להורים לתת פרסים לילדיהם אפילו עבור לימודם בשבת, ואין בזה חשש איסור של שכר שבת כלל. ומכל מקום בודאי שחובה קדושה על כל אברך ובן ישיבה לקבוע זמן לעצמו גם ללימוד הלכות פסוקות, לדעת מה יעשה ישראל.

הדף היומי

לימוד הדף היומי נפלא עד מאוד, שבמעט זמן שאדם משקיע בכל יום, זוכה לגדול בתורה ולסיים את הש"ס. ומכל מקום חובה על כל לומדי הדף היומי להשקיע כל יום זמן נכבד ללימוד ההלכות מתוך ה"שלחן ערוך" ונושאי כליו, כדי שידעו את ההלכות למעשה ולא יכשלו באיסורים ח"ו, כמבואר בדברי הפוסקים דלהלן:

הגאון השפתי כהן (יר"ד סימן רמו ס"ק ה) כתב: יש בעלי בתים הנוהגים ללמוד בכל יום תלמוד עם פירוש רש"י ותוספות, ואינם לומדים בפוסקים. אבל האמת היא שצריכים ללמוד בספרי הפוסקים דיני התורה להלכה ולמעשה, שזהו שורש ועיקר לתורתנו, ואינם יוצאים ידי חובת מצות תלמוד תורה כלל בלימוד התלמוד, ולכן אם אינם לומדים אלא שלוש או ארבע שעות בכל יום, לא ילמדו גמרא בלבד.

גם הגאון רבנו זלמן כתב: אדם שאין לו פנאי הרבה, צריך שיהיה כל לימודו בלימוד הדינים המביאים לידי מעשה, שהם ההלכות הצריכות לכל אדם לדעת אותם, כדי לקיים את המצוות, ולהזהר שלא להיכשל באיסורים חס ושלום. דהיינו בשלחן ערוך אורח חיים, ומעט יורה דעה, ומעט באבן העזר וחושן משפט, כל הלכה ברורה בטעמה על פי הבית יוסף. ובספר תשובה מאהבה כתב: זה השלחן אשר לפני ה' שמו נאה לו "שלחן ערוך - אורח חיים", אשר בו כל ההנהגות והדינים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ובו הלכות גדולות לשבת וברכות הנהנין ויתר ההלכות, ולא כאשר ראיתי מההמון שלומדים בכל יום דף גמרא, ואינם יודעים דיני ברכות הנהנין והלכות שבת.

גם הגאון רבי יהונתן אייבשיץ בספרו יערות דבש כתב: אי אפשר כלל במציאות שינצל האדם מאיסור שבת, אם לא ילמד כל הדינים על בוריים היטב. ומי שלא למד הלכות שבת פעמיים ושלוש לא יוכל להמלט שלא יקרה לו חילול שבת הן דאורייתא והן דרבנן. ומי גבר ימלט נפשו לומר, זך אני מפשע וחף אני מעוון בשמירת שבת אשר עונשה קשה למאוד, והפליגו מאוד בעונש זה. ואם כן מהראוי לשומרו כראוי וללמוד הלכות שבת בתמידות, ואצל רב שיברר לו הכל, וישנן עד שיהיה שגור בפיו, אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה, כי שכרו מרובה ומגן בפני הפורענות. ע"כ. והביאו המשנה ברורה בהקדמה להלכות שבת עי"ש.

על כן, אם רואה אדם שזמנו מצומצם מאוד, יפנה זמנו קודם ללמוד את ההלכות למעשה, כדי שלא יכשל באיסורים, וכשיזכה להבין בערכה של התורה יותר, שאז כבר בודאי ימצא זמן יותר ללמוד בכל יום, יעסוק גם בלימוד הגמרא. (שלח)

והודעתם לבניך

מצות עשה על כל אדם ללמד את בניו תורה, שנאמר: "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם". וכן חייב אדם ללמד את בן בנו תורה, שנאמר: "והודעתם לבניך ולבני בניך". אלא שכדי להקל עלינו את המלאכה, זיכה אותנו בורא עולם שיהיו בתי ספר שירכזו את הילדים וילמדו

אותם חוקי חיים, חוקי תורתנו הקדושה המתוקה מדבש ונופת צופים. אשר על כן, כל אדם יחנך את בניו ובנותיו אך ורק בבתי ספר תורניים ההולכים לפי חוקי התורה, עם מלמדים יראי ה' המקפידים על שמירת התורה והמצוות כראוי, ולא ישלח את ילדיו חס ושלום למקומות שאינם מקפידים כהוגן על התורה והמצוות. ועליהם בוכה הקב"ה ואומר: מַה מַצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם בִּי עוֹל כִּי רָחֳקוּ מֵעָלַי וַיִּלְכוּ אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיִּהְיֶה לָם. ועוד נאמר: כִּי שָׁתִּים קְרוֹת עָשָׂה עִמִּי אֲתִי עָזְבוּ מְקוֹר מֵיַם חַיִּים לְחֹצֵב לָהֶם בְּאֵרוֹת בְּאֵרֹת נִשְׁבְּרִים אֲשֶׁר לֹא יִכְלוּ הַמַּיִם. והיינו, לא רק שעזבו את הקב"ה ואת התורה והמצוות, אלא גם הלכו לרעות בשדות זרים, לומדים מיני לימודים שהם נגד התורה, דברי כפירה, חינוך לא רק לחוסר צניעות אלא לפריצות ממש, ועוד ועוד ה' יצילנו. האם שמענו פעם כי בבתי ספר כאלה ילמדו מוסר על כיבוד אב ואם? על הכבוד לאנשים מבוגרים וקנים? על שמירת השבת וקיום המצוות? כל ראשם ומחשבותיהם בכדור, ובמיני תועבות למיניהם, ה' יצילנו. לא כן תורתנו הקדושה - תורת חיים, המחנכת ומדריכה אותנו בדרך ישרה, מצווה אותנו "כבד את אביך ואת אמך", "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן", "ואהבת לרעך כמוך", וכל המצוות כולן ללא יוצא מן הכלל הן בכלל "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום", כמבואר במסכת גיטין (דף נט עמוד ב).

הזורעים בדמעה ברנה יקצורו

אדם שזורע בדמעה בקטנותם של הילדים, וכבר בעודם רכים מחנכם בבתי ספר תורניים ללא פשרות, ולא בכל מיני בתי ספר "דתיים" למיניהם, אשר בעוונותינו הרבים רואים את התלמידים היוצאים מהם, כמה מהם נשאים שומרי שבת ומניחים תפילין והולכים בדרך ה' - אזי ברנה יקצורו. ואע"פ שבתחילת חינוכם מוטלת עליו משימה קשה להשיג עליהם רבות: על לימודם, על שמירת המצוות, על דרך ארץ ומדות טובות, כבוד לזולת ועוד ועוד, בכל זאת אחר שכבר גדלו, אינו צריך לטרוח הרבה, ליבו סמוך ובטוח שבניו ברוך ה' מחונכים ועולים במסילה העולה בית אל, בדרך אשר סללו לנו אבותינו הקדושים. אם הילדים יצאו בערב לאיזה מקום, אינו דואג מחשש שילכו לכל מיני מקומות שאינם ראויים לרוח התורה, להסתובב ברחובות ולשבת על הספסלים כמשועממים באפס מעש, כרבים מבני הנוער למיניהם, אשר לילותיהם מבוזזים ושורפים זמנם בהבל וריק.

החינוך שבבית

ואל ישיאך יצרך, כאותם התועים אחר יצרם הרע, כי החינוך הוא רק בבית, ועל סמך זה נותנים את ילדיהם בבתי ספר שלא לפי חוקי התורה, ומסתמכים על זה שלוקחים את ילדיהם לבית הכנסת להתפלל, וטוענים כי הילדים רואים את אשר האבא עושה, קידוש של שבת ועוד, וכך יחקהו. אך כל זה עצת היצר הרע, וכבר כתב הרמב"ם, כי טבעו של אדם להמשך אחר חבריו, שכניו ומכריו הסובבים אותו, ואינו מן הנמנע שיהיה מושפע ממעשיהם ודרכיהם. ואמנם אין אנו שוללים את החשיבות בחינוך הבית, אשר עוצמתו גדולה מאוד, אך אי אפשר להסתפק בזה. ועינינו הרואות את אותם הילדים שהוריהם טענו כן, וסמכו על דעתם הכוזבת לחנך את בניהם לא במקומות שמקפידים על קיום התורה והמצוות ויראת שמים כהוגן, ובסופו של דבר, רבים מהם לא הלכו בדרך ה' כלל. ישמע חכם ויוסף לקח.

נשים

נשים פטורות ממצות תלמוד תורה, שנאמר: "ולמדתם אותם את בניכם", בניכם ולא בנותיכם. ואף על פי כן חייבות הן ללמוד את הדינים השייכים להן, שאם לא תדענה הלכות

שבת, ברכות, בשר בחלב, טהרה וכיוצא, היאך תוכלנה לקיימן כראוי כדת וכדין? ומטעם זה גם נשים מברכות ברכות התורה, ואומרות 'אשר קדשנו במצוותיו וציונו על דברי תורה'. (שפ"ד)

הן אמת שכתב הרמב"ם, שלכתחילה לא ילמד אדם את בתו תנ"ך, מכל מקום כתבו רבותינו האחרונים, שבזמנינו יש להתיר לכתחילה ללמד את הבנות תנ"ך בהסברה מלאה עם מוסרי חז"ל וכיוצא. כמו שכתב החפץ חיים, וזה תוכן דבריו: ונראה שכל זה הוא דוקא בזמנים הראשונים, שכל אחד היה דר במקום אבותיו, וקבלת האבות היתה חזקה מאוד אצל כל אדם להתנהג בדרך שהלכו בה אבותיו, וכמאמר הכתוב: "שאל אביך ויגדך, זקניך ויאמרו לך", בזה אמרו שלא ללמדה תורה, שיש לה לסמוך בכל הנהגתה על מסורת אבותיה הישרים. אבל כעת בעוונות הרבים, שקבלת האבות התרופפה מאוד, בודאי שמצוה רבה ללמדן תנ"ך ומוסרי חז"ל, כדי שיתחזק אצלן ענין אמונתנו הקדושה, שאם לא כן עלול הדבר שיסורו לגמרי מדרכי ה' ויעברו על כל יסודות הדת, חס ושלום. (שפ"ד)

וכיוצא בזה כתב בספר זקן אהרון וולקין, שבימינו שהרחוב מלא הוללות וסכלות, כפירה ומינות, ועינינו הוראות שרק הבנות המתחנכות בבתי הספר של 'בית יעקב', רוח הקדושה חופפת עליהן, טוב שילמדו תנ"ך אף שאין זה נוגע להלכה, אלא רק להתפתחות הבנות לרמה גבוהה, שגם בזה יש כח למשוך בעבותות אהבה את לב האבות והבנות החפצים גם בלימודים אלו, להתחנך בהשכלה גבוהה על פי רוח התורה. וגם הלימודים האחרים שאינם קודש כמו חשבון וכדומה, הרי הן כחולין על טהרת הקודש, ושום תקלה לא תצא מזה, ואדרבה הנערות אשר ילמדו בבתי ספר אלו, ינצלו מזרם הכפירה ורוח המינות המנשבת ברחובות הקריה. (שפ"ד)

אין ללמד את הבנות בבתי הספר, לימוד תורה שבעל פה, שהם המשניות והגמרות, שעל זה אמרו חז"ל (סוטה כ"א): "כל המלמד את בתו תורה, כאילו מלמדה תיפלות". וזאת מלבד כל המכשולים שיש בדברים אלו לצערנו הרב, שבדרך כלל הן יושבות בכיתה אחת עם בנים ולומדים גמרא, ובא מורה ומלמד אותם, והיכן מצות התורה "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם"? וכל שכן שבמעשים אלו גורמות הן לגרות בעצמן את היצר הרע. וכבר אמרו בגמרא קידושין (פ"א ע"א): לא ילמד אדם את בנו אומנות בין הנשים. וכתב המאירי, שלא יושב תינוק ותינוקת כאחת לאומנות אחת, כדי שלא ירגילם זה עם זה ויבואו לידי עבירה. ע"כ. מכאן אנו למדים כמה גדולה חובת ההפרדה לא רק בין בחורים לבחורות, אלא אפילו בין ילדים לילדות. וכן אמר דוד המלך ע"ה בתהלים: בחורים "וגם" בתולות, זקנים "עם" נערים. לא אמר בחורים עם בתולות, אלא אלו לבד, ואלו לבד.

אשר על כן, כל ההורים, המנהלים והמורים אשר יראת ה' נוגע אל ליבם ויראת שמים בקירבם, עליהם לעמוד על המשמר ולעשות הפרדה מלאה בין הבנים לבנות. וכבר לפני למעלה משלושים שנה התקיים כנס חירום של כל גדולי רבני ארץ ישראל, ובו השתתף הגאון הצדיק האדמו"ר רבנו ישראל אבוחצירא 'הבבא סאלי' זיע"א, והכריז יחד עם כל גדולי ישראל, שחלילה להקים בתי ספר מעורבים לבנים ובנות יחדיו, והעושה כן אסור לשתף עמו פעולה, שהוא פורץ גדר הצניעות, ויש להבדילו מקהל עדת ישראל. וברוך אשר יקים את דברי התורה הזאת לעשותם, ולעמוד באמת בכל כוחותיו על המשמר, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא.

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם